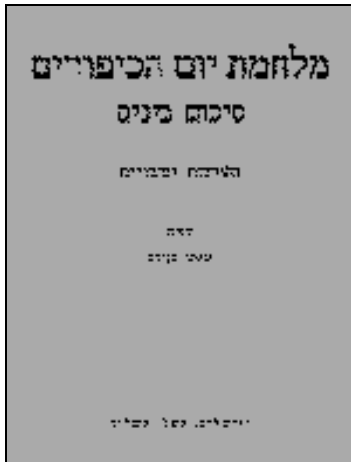

מלחמת יום הכיפורים

סיכום ביניים, הערכות וסיכויים

שב"ד התיישב לכתוב את חיבורו זה למחרת היום בו כותרה הארמיה השלישית המצרית על-ידי כוחותינו - כ"ח בתשרי תשל"ד (24 באוקטובר 1973) - היום בו נכנסה לתוקפה הפסקת האש; מלאכת הכתיבה ארכה כחודש ימים. על מצב הרוח הכללי לעת סיום המלחמה - כאשר הניצחון כלל איננו חד משמעי, מספר חללינו כמעט בלתי נתפס וכשלוש מאות שבויים מוחזקים בידי האויב - תעיד הקריקטורה המובאת בעמוד הבא; היא יצאה מתחת מכחולו של 'דוש' - הקריקטוריסט הוותיק של 'מעריב', איש אופטימי כמעט-תמיד - בכ"ט בתשרי, היום בו החל שב"ד לכתוב את חיבורו זה.

שב"ד ייחס חשיבות רבה לחיבורו: מלבד ספרו 'גאולת ישראל במשבר המדינה', היה זה דברו היחיד שטרח להוציא לאור בכוחות עצמו. מיד בגמר הכתיבה נדפס החיבור ב'דפוס ורד' - כחוברת בפורמט קטן על נייר עיתון - בעזרת ידידו של שב"ד, איש לח"י ובעל-הדפוס, אברהם ורד. התפוצה היתה מצומצמת ביותר, ולא חרגה מחוג חבריו הקרובים של שב"ד. (משמאל: שער החוברת המקורית).

★

לצורך כתיבתו של החיבור דגן - בשל המלחמה שנתרגשה עלינו - הפסיק שב"ד את עבודתו על ספרו 'נבואה ומסורת בגאולה' (כרך א'), ולאחר ההפסקה הוא שב לכתוב ספרו וחתם את עבודתו באלול תשל"ד. כאמור, ארכה כתיבתו של החיבור דגן כחודש ימים, עד ב' בכסלו תשל"ד, אך בחודש שבט מתחיל שב"ד בכתיבתו של

חיבור נוסף בעקבות המלחמה, והוא מכתיר אותו בשם - המופנה להנהגת המדינה - 'מה עשה לכם העם הזה?'. החיבור לא הושלם, ודפי כתב-היד נותרו במגירה; מכיוון שמדפי הפתיחה הללו ניכר שהחיבור נכתב כהמשך ישיר לחיבור זה - יובאו הדברים כנספח א' לחיבור, בעמ' 656 ואילך.

★

מהלך החיבור ילווה בהערות, אשר בהן השתדלתי להראות על מה נסמך שב"ד בדבריו. ההערות נכתבו לפי דיווחי העיתונות, לרבות גם את שידורי הרדיו והטלוויזיה בימי הלחימה - (אם-כי עלי לציין שחלק מן החומרים ששודרו אז בטלוויזיה אינם נגישים כיום לצפייה).

בהערותי אלה כללתי גם הרחבת-דברים ו'תזכורות' על עובדות הלחימה והמהלכים המדיניים שנלוו אליה - ככל שהיו הדברים גלויים אז לעיני הציבור, ולעיניו של שב"ד. רק בנספח לחיבור - נספח ב' בעמוד 666 - הרשיתי לעצמי להוסיף דברים בראייה-לאחור, בפרספקטיבה של שלושים-ושתיים השנים אשר חלפו מאז שכתב שב"ד את דבריו.

קריקטורה של 'דוש' אשר נדפסה ב'מעריב' ביום בו החל שב"ד לכתוב את חיבורו זה – כ"ט בתשרי תשל"ד (25 באוקטובר 1973) – יום לאחר שנכנסה לתוקפה הפסקת האש. (אודות 'דוש', ראה להלן בהערה 51 עמוד 646).

א

הבלבול וחוסר-הרצינות של התכנון העליון

א ת מלחמת יום-הכיפורים מוקדם עוד לסכם: לא זו בלבד שתוצאותיה לא נתגבשו עדיין, אלא מסתבר מאוד שאף היא עצמה לא נסתיימה עדיין כלל. אולם, בין כך ובין כך יצרה היא מערכת של עובדות חדשות – אם לא ממש מצב עקרוני חדש – המחייבות התמצאות ונקיטת-עמדה, ואת אלה ננסה לערוך להלן, בשיטה מסודרת, כבמעין סיכום-ביניים.

העובדה הראשונה היא, כמובן, עובדת ההתקפה – אך מן העובדה הזאת אין אנו יכולים להתקדם בבירורנו ישר אל ההמשך, אלא נהדפים אנו לחזור ממנה מיד לאחוריה. כי אמנם, מראית-העין המקובלת היא שההתקפה ירדה עלינו בהפתעה, כאילו לא היה מאחוריה כלום; אולם מראית-העין הזאת כוזבת היא מיסודה. ולא רק בגדרי אותו הוויכוח הנפוץ, בדבר הידיעות שהגיעונו כבר כשבוע או שבועיים מראש, שמשוהו כעין התקפה עלול להתחולל, ובדבר המעשים שראוי היה או לא היה ראוי לנקוט בתקופת-הביניים הזאת כדי לקדם את הרעה. היעדר-ההפתעה עמוק הוא ובעל משמעות חשובה לאין-ערוך יותר, כי העובדה היא שאפשרות ההתקפה היתה צפויה לנו בפרוטרוט, מקדמת-דָּנָא – ולא רק במובן העקרוני והמופשט, שתמיד ידענו כי הערבים מתכוונים לחזור ולהתקיפנו כאשר יהיה לאל ידם, אלא גם במובן המוחשי מאוד, שאמנם חזינו לא רק את הכוונה, כי אם גם את התכנית המעשית, ואף הכינונו בפועל את תכנית-הנגד מצדנו, למקרה שינסו הערבים להגשים את תכנית-ההתקפה שלהם.

הכנה מוקדמת זאת אינה השערה ואיננה סוד, אלא היא נתבצעה בפרהסיה והוכרו עליה באופן רשמי בְּרִישׁ גְּלִי – וזה היה תוכנה בתמצית: ההנחה היתה, שידוע לערבים כי גם בהתקפה מוחצת לא יצליחו להכריע את צבא ישראל ולכבוש ממנו שטחים נרחבים; לכן, הוסיפה ההנחה וגרסה, ינסו הערבים לתפוס לו רק

רצועה לאורך הגדה המזרחית של התעלה, כדי להחזיק בה ולנצלה לשם המשך של סחיטה מדינית; ואילו התכנית שלנו, שהועלתה כנגד זה, היתה לתת לערבים (במקרה הגרוע ביותר) לתפוס את הרצועה, אך עם זאת – לבנות לעומתם את "קו בר-לב"¹, שימנע מהם את אפשרות ההתקדמות, ומן הבסיס הזה של "קו בר-לב" לחזור ולהטיל את הערכים עד מהרה אל מעבר לתעלה מערבה, ובהזדמנות זאת אף למחוץ את כוחם, באופן שימנע מהם ניסיון התקפה חדש למשך שנים אחדות נוספות.

והנה, גם אם נניח שהמלחמה עדיין לא נגמרה, ושעדיין חלק נכבד ממנה עומד לפנינו, הרי לפחות דבר זה הוכח כבר על-כל-פנים, שהתכנית הערבית היתה אמנם בדיוק כפי שחזינו ושגם תכניותינו כנגדה היו מציאותיות לחלוטין. במה היתה כאן אפוא ההפתעה, ומדוע השתבשו תכניותינו בכל-זאת?

תשובה אחת קיבלנו כבר למחרת היום, מפיו של שר הביטחון [משה דיין], ותמצית דבריו היא, שבעצם אמנם לא היתה כאן הפתעה, אלא שלשבת ולהיות ערוכים להתקפה תמיד – לא היה נכון מעיקרא, ואילו משנודע לנו כי ייתכן שהתקפה ממשמשת ובאה, הוחלט שמטעמים מדיניים אין ראוי לנו להיערך לקראתה מיד, אלא מוטב לחכות שתבוא ולהתחיל להיערך רק בדיעבד.²

1 הכוונה כאן היא לקו הפנימי – אשר כונה גם 'קו התעוזים' – קו מוצבים וחניוני-טנקים מבוצרים שנבנה כעשרה ק"מ ממזרח לקו המעוזים שעל גדת תעלת סואץ. בבנייתו של הקו הזה הוחל עם השגת הפסקת האש במלחמת ההתשה, מלחמה שהתנהלה לאורך התעלה ונמשכה מאמצע תשכ"ט עד סוף שנת תשל"ל (אוגוסט 1970), ואשר נפלו בה כ-400 מחיילינו.

• עד מלחמת יום הכיפורים ראה 'המערך' את 'קו בר-לב' – (= מעוזי קו-המים והתעוזים שמאחור) – כהישג הראוי להשתבח בו, בהיותו גורם לכך ש"על שפת הסואץ שורר שקט". הקו הזה – עם מכלול הישגי הממשלה (לרבות הקמת התנחלויות בחבלי יש"ע וסיני) – הוכתר כ"מדיניות שקולה, נועזת ומרחיקת ראות". ציטוטים אלה לקוחים ממודעת בחירות של 'המערך' אשר פורסמה בעיתון 'הארץ' ביום כ"ב באלול תשל"ג (19.9.73), כשבועיים לפני פרוץ המלחמה. תצלום המודעה יובא בסוף החיבור, להלן בעמ' 653. (בחירות אלה לא התקיימו במועדן המתוכנן; הן נדחו בשל המלחמה ונערכו ביום האחרון של שנת 1973, הוא ו' בטבת תשל"ד).

2 דיין נתן את ההסבר הזה בתדריך לעיתונאים בעצם יום הכיפורים (שחל בשבת), שעות ספורות לאחר שהותקפנו, והדברים פורסמו בעיתונות למחרת, ביום א'. בכותבו "להיערך" מתכוון שב"ד לגיוס המילואים (פמוסבר להלן) – גיוס שדיין התנגד לו בתוקף עד לרגע פרוץ המלחמה.

אולם, הסבר זה – מעבר לכל שאלה בדבר טיב השיקולים המדיניים – מעורר קודם-כול שאלות אחדות בדבר עצם ההיגיון של תוכנו ושל כל אותה התכנית הנגדית שציטטנו, ושהיתה אמורה לשמש לו כרקע.

ראשית, מה היתה התכנית מלכתחילה? האם היתה היא ערוכה על דעת הכושר לעצור את האויב בכוחות מקומיים, או שמא היתה הנחתה כי התקפת-פתע אינה סכנה אשר ראוי להתחשב בה, ושלכן מספיק להחזיק במקום, באופן שגרתי, רק כוחות תחזוקה, ואילו משתיוודע סכנת התקפה אקטואלית יהא עוד סיפק לגייס מילואים – אשר אמנם עליהם תהא מוטלת המשימה של עצירת האויב למעשה, אפילו בשלב הראשון?

שנית, מדברי שר הביטחון משתמע לכאורה, כי התכנית היתה ערוכה אמנם לפי האפשרות הראשונה – [שהכוחות המקומיים יבלמו בשלב הראשון] – אשר על-כן מותר היה להימנע מגיוס המילואים בינתיים. אולם, מסקנה זו נסתרת על-ידי העובדה שהכוחות המקומיים אמנם לא היו מספיקים לעצור התקפה רצינית כלשהי, ואף לא היו ערוכים במגמת עצירה כזאת בשום אופן. יוצא אפוא לכאורה, כי התכנית נתפרשה למעשה על דעת גיוסם המוקדם של המילואים, כיסוד מהותי בתוכה – אולם, אם-כן, כיצד זה יכולה היתה ההנהגה להרשות לעצמה את דחיית גיוס המילואים?

שלישית, יצא לנו בפסקה הקודמת, כי למעשה צריך היה גיוס המילואים המוקדם להיחשב כיסוד מהותי של התכנית – ומכאן משתמע כי התקפת-פתע לא נראתה אמנם כאפשרות רצינית אשר יש להתחשב בה. אולם, אם-כן השאלה נשאלת, מה היו צריכים להיות הסימנים אשר על-פיהם אמורה היתה ההנהגה להחליט כי סביר למדי הוא שהתקפה ממשמשת אמנם ובאה? אם נאמר כי הסימנים שנודעו להנהגה במקרה שלנו היו בדרגה של סבירות – חוזרת השאלה בדבר הזכות לדחיית הגיוס. אם, לעומת זאת, היו הם בדרגה פחותה מכך – משמע כי חוזרים אנו להנחה על התקפת-פתע שיצאה לפועל על-אף התפיסה הבסיסית שהסיכוי לכך

הנה משפט אחד מהודעתו של דיין: "עמדה בפנינו דילמה: לפתוח באש ראשונים, ולזכות בכך ליתרון צבאי חשוב – או לוותר על הראשוניות ובכך לאבד את היתרון הצבאי אך לזכות בהבהרת התמונה באשר לזהותו של יוזם המלחמה. בחרנו בדרך השנייה". (ציטוט נוסף מתוך הודעתו זו של דיין – ראה להלן בהערה 23 עמ' 617). כנאום ששודר ברדיו ובטלוויזיה במוצאי יום הכיפורים (בשעה 21.00), אמר דיין דברים דומים.

מבוטל – ואם-כן, השאלה מתעוררת, כיצד זה נסתלף כל-כך קנה-המידה להבחנה בין האפשרות הצפויה למה שאיננו צפוי? יתר-על-כן, יוצא מכאן, כי סימנים אשר התיימרו להצביע במפורש על סכנת התקפה אקטואלית נדחו מכל-מקום כבלתי-אמינים, בניגוד למציאות – וגם מצד זה חוזרת אפוא השאלה ונשאלת, כיצד-זה נסתלף כל-כך קנה-המידה להערכת הדברים, באופן שלא זו בלבד שיכולת האויב להתקפת-פתע נדחתה מלהתקבל על הדעת, כי אם גם עצם נכונותו להתקיף לא יכולה-היתה להיאמן מעיקרא, אפילו על-פי סימנים מובהקים?

אולם, רביעית, אם נניח כי הנכון הוא אמנם שקני-המידה של הנהגתנו נסתלפו, וכי היא לא יכלה פשוט להאמין ברצינות-הסיכוי של התקפת האויב – לשם מה בנתה היא את "קו בר-לב" מלכתחילה, וכיצד-זה ערכה היא את כל אותן התכניות שאמרנו ואשר נמצאו דווקא מציאותיות לחלוטין, בעיקרו של דבר? ומצד שני, העובדה היא סוף-סוף, לפי דברי שר הביטחון, כי ידיעות על ההתקפה הממשמת ובאה כלל וכלל לא נדחו משום אי-אמינות. אדרבה, מסתבר כי הן נראו דווקא כממשיות למדי, שהרי גיוס המילואים לא נדחה בגלל בטלות הידיעות, כי אם מתוך שיקולים מדיניים – ואלמלא אותם שיקולים היו המילואים מוזעקים. יוצא אפוא, שאם לא נרצה להרחיק לכת עד כדי כך שנאמר, שמתוך שיקולים מדיניים היתה ההנהגה מוכנה לסכן את העם, הרי שנצטרך להניח כי אף-על-פי שבמסגרת התכניות המוכנות נתקיימו אמנם התנאים לגיוס המילואים, כדרוש להדיפתה של התקפה רצינית – מכל-מקום סברה ההנהגה כי מותר לה להתעלם מן התכניות ולקבל את ההתקפה, ללא הסתכנות חשובה, אף כאשר "קו בר-לב" איננו מוכן. וגם מצד זה חוזרת אם-כן אותה שאלה: לשם מה נבנה אפוא "קו בר-לב" מעיקרא, ועל דעת מה נערכו כל אותן תכניות מוקדמות?

מערכת השאלות האלו מראה, שאם לא נקבל את הנחת הפשיעה המכוונת, נשארים אנו כאן בפני תוהו ובוהו גמור.³

כל התירוצים הרווחים בציבור בדבר השתבשות תכניותינו מתגלים כאן כהבל. הבל הוא קודם-כול תירוץ ההפתעה, מפני שלא היתה שום הפתעה, לא מבחינה אַסטרטגית כללית ולא מבחינת העיתוי. לא היה שום כישלון עקרוני של המודיעין, כי לא זו בלבד שלמעשה ידענו הן את מגמות ההתקפה הן את עיתויה, אלא גם

3 ל"הנחת הפשיעה המכוונת" – בקנוניה חרישית או מפורשת בין הנהגת המדינה לבין קיסנינג'ר – יוקדש כל פרק ג' של החיבור, מעמוד 602 ואילך.

כל הערכותינו היסודיות בדבר יחסי הכוחות ואפשרויותיהם ההדדיות נתאשרו במלחמה לחלוטין. גם מה שאומרים, ששיבוש התכניות נגרם על-ידי התארכות הלחימה בניגוד לציפיותינו, משום שלא לקחנו בחשבון את השיפור שחל בינתיים בכושר הלחימה של האויב – אף תירוץ זה אין בו ממש. ייתכן אולי שהמשמעת בצבאות הערביים השתפרה, אולם שום שיפור לחימה משמעותי לא נתגלה במלחמה למעשה. מידת כושר הלחימה הערבי החיובי נתגלתה כמות שהיא אף במלחמת ששת הימים; ואם היתה המלחמה ההיא כל-כך קצרה, הרי זה לא מפני יתר עדיפות כושר הלחימה שלנו, אשר נצטמצמה כביכול בינתיים, אלא מפני שאז לא התכוננו כלל הערבים למלחמה אמתית. ריכוז הכוחות הערביים נועד אז בעיקרו רק ל"בלוף", ואילו אנו הפתענו והתקפנו, ולהם לא נותר בדרך-כלל אלא לברוח.⁴ אולם, כל אימת שהם נעצרו אז ללחום מתוך כוונות, הרי הם לחמו גם אז, בערך באותו טיב לחימה כמו היום – וכשם שגם אז היתה המלחמה מתארכת לו היו הם מתקיפים אותנו בהיעדר כוונות מצדנו, כן היתה גם היום המלחמה מתקצרת לו היינו אנחנו חוזרים ומתקיפים אותם בהפתעה. יתר-על-כן, גם בנשק המשופר של הערבים, אשר התקשינו להתגבר עליו, לא היתה שום הפתעה, כי את השיפור הזה ידענו על בוריו, ומתוך הכרה ברורה הסכמנו להשלים עמו בתום "מלחמת ההתשה".⁵

- 4 כאן מקבל שב"ד חלק מן ההסבר להפתעה ולתבוסה המצרית במלחמת ששת הימים, הסבר אשר ניתן בדיעבד, בחודשים שלאחר המלחמה, על-ידי מוחמד חסניין הייפל, עורך היומן 'אל-אהרם', אשר נחשב ל'שופרו' של נאצר.
- ראה עוד בעניין זה את דברי שב"ד ב'חיבור' אחר המלחמה של ששת הימים' (כרך זה), עמ' 218 בפסקה הפותחת: "יש מקום", בהערה 10 המוסבת עליה, ובנספח א' בעמ' 255. הנה ציטוט קטוע מתוך מאמרו של הייפל, כארבעה חודשים לאחר המלחמה: "הנושא של יוזמה מצדנו להנחתת מכה ראשונה לא עלה על הפרק בזמן כלשהו. ... מה שנקרא במדעים הצבאיים 'הערפל שלפני המלחמה' – הוא תכנית הונאת האויב והסוואת הכוונות האמתיות הצפויות לו מנגד – עלה לנו ביוקר".
- 5 הכוונה היא למערך הנשק נגד-מטוסים בכלל, ולטילי הקרקע-אוויר מסוג S.A-6 בפרט. המצרים פרשו את המערך הזה לאורך התעלה תוך ימים ספורים, מיד לאחר חתימת הסכם הפסקת האש במלחמת ההתשה, וממשלת ישראל החליטה בסופו של דבר להבליג ולהשלים עם המצב החדש חרף הסיכון הברור הגלום בו.
- על הקשר הישיר שבין נכונות המצרים להפסקת אש במלחמת ההתשה לבין החלטתם ליזום את מלחמת יום הכיפורים – ראה בהערה 4 לנספח ב' לחיבור, בעמ' 671.

מה היתה פה אפוא הסיבה לשיבוש, מעבר להנחת הפשיעה המכוונת? התשובה היא ודאי, שאף-על-פי שהכוח והתכניות והידיעות היו כולם מצויים בידנו כראוי, מכל-מקום יצאה הנהגתנו לפעול במין אוירה אולימפית שממעל ומעבר להם. היו לה ידיעות – אך היא הדחיקתן או לא התחשבה בהן להפעלת התכניות כמתוכנן. היתה לה תכנית הגנה של "קו בר-לב", אשר בין אם נבונה היתה או טפשית, הרי מכל-מקום היתה זו תכנית; אולם, ההנהגה בחרה להפקיר את "קו בר-לב", ואחר-כך יצאה פעורת-פה מתימהון כאשר הקו נקרע כפיסת נייר. יתר-על-כן, היא דחקה את הידיעות והפקירה את התכנית, אף אֶחָרָה לפעול במכוון ונתנה לאויב להתבסס, ועם כל זאת עוד קפצה היא ויצאה בהכרזות של חיסול המלחמה ב"בליץ", כאילו כלום לא קרה⁶ – וכאותו שמשון שהתנער גִּזְזוּ-מחלפותיו ושכח כי הוא עצמו מסר את מחלפותיו לגזיזה.

קפיצה משונה זו, היא אולי העשויה להבהיר באופן הטוב ביותר מה שקרה כאן באמת; ונראה לומר שעם כל הידיעות והתכניות, מכל-מקום הרגישה ההנהגה מין רשות הנתונה לה בַּמְצִיאוֹת לזלזל בידיעותיה ותכניותיה שלה, ולחיות במין הפקר של אמונה פרוצה שיבוא העתיד וידאג לעתיד – ודאגתו תהיה תמיד אותה-עצמה שהיתה בעבר. ב"שיקוליה המדיניים" והטקטיים היא לא טעתה אפוא, אלא היא פשוט לא חשבה שום דבר – וזה היה פתח המציאות הישיר, אשר מבעדו הוכנסה אלינו מלחמת יום הכיפורים.

6 אל-נכון, מתכוון כאן שב"ד לדבריו של משה דיין (ביום הכיפורים), ולהסבריו של הרמטכ"ל דוד אלעזר ביום הלחימה השלישי. ציטוטים מדבריהם יובאו בהערה 23, להלן בעמ' 617.

ב

חוסר-הרצינות היסודי של מדיניות פשרת-השלום

הווייה כזאת של בלבול וחוסר-רצינות בהנהגת האומה אומרת כמובן דרשני – ובייחוד, אמנם, על רקע הרצינות הכללית, המתגלה דווקא במכלול המכונה הצבאית שלנו מעבר לכך, אשר לא הכזיבה, בעיקרו של דבר, אפילו בתנאי המלחמה המשונים שנכפו עליה במפתיע על-ידי ההנהגה. אולם, את סיבותיו של הקונטרסט הזה לא נחזור לחקור פה לעומק, אחר שבדרך-כלל כבר עמדתי עליהן בכתבים אחרים. יספיק אם נציין, שההבדל מתקשר בוודאי לעובדה הבסיסית, שכל מפעל תחייתנו מתנהל עד כה מתוך תנופת רוח ומעשה עצומה, במסגרת ערכים רופסת ביותר. תנופה זו עולה מתוך היסגרות מעגל הדינמיקה ההיסטורית הישראלית המיוחדת ולחץ המסיבות האקטואליות, המפליגות בכובדן כנגדה – בעוד שערכי התנופה אינם נוצרים כאן במישרין מתוך נתוני המפגש הלזה, אלא רק נקנים הם במשיכה, תוך התאמה פזיזה, משגרת הסביבה הנכרית, אשר אין לה ולמפגש הזה ולא כלום. נראה לומר, שגם בניין-העוצמה המפואר של צבא ישראל אינו אלא הפרי הספונטני של היסגרות המעגל בין חזון המלכות הישראלי הקדום לבין לחץ ההתנגדות הערבית והעולמית, אשר החזון הזה מעורר כנגדו; ואילו הבלבול של הנהגתנו – מצדו – הוא אינו אלא תוצאה נמשכת מחוסר-הבנתה היסודי לגבי חוקיו התוכניים המיוחדים של אותו מעגל מיוחד.

אולם, הסבר כללי ומופשט זה ראוי לניתוח מפורט יותר, מבחינת הבעיות המיוחדות המתעוררות פה על-ידי נושא דיוננו – ומפתח-הדברים הוא בגישה המדינית שהשתרשה בהנהגת העם אחרי מלחמת ששת הימים.

מיד אחר הניצחון באותה מלחמה עלה בדעת ההנהגה, שהנה הוכשר המצב להגיע לשלום-קבע של פשרה עם הערבים, אחר שהוכחנו להם שאין הם יכולים לנצחנו – ואף-על-פי שהערבים נמנעו באופן חד-משמעי מלזוז מעמדתם הבלתי-פשרנית לחסלנו, על אף כישלונם, מכל-מקום לא זזה גם הנהגתנו שלנו מעמדתה

שופעת-האהבה-והאושר שלה, שאין מוצא מתקבל על הדעת אלא בהסדר-שלום של פשרה; ואם אין הערבים מוכנים לפשרה מוסכמת, מכל-מקום אין המצב יכול לצאת מגדרי הגיונו, ונוצרת פשרה-שממילא, באותם הגבולות שהגענו אליהם במסע-ניצחוננו אנחנו.

את התפיסה הזאת אין לנו צורך לנתח ולבקר מבחינת הגיונה הפנימי. מספיק לשים לב שאת בעיות-היסוד הפוליטיות של גאולת ישראל בארצו, כנגד העולם המושלמי והנוצרי מסביב, באה היא להעריך על-פי שיקולים פורמליים גרידא, כאילו המדובר היה בסכסוך-גבולות רגיל בין שכנים או בחדירת-פולשים כלשהי שנתמצתה ואשר הגיע הזמן להשלים עמה ולקבלה לחברה. בשיקולים אלה נתעלם לחלוטין משקל הגורמים הרוחניים מכל המינים, אשר הזינו במיוחד את תנופת החדירה הישראלית ואשר לא נתמצו עדיין במלחמת ששת הימים בשום אופן; וכד בבד עם כך נעלם כאן גם כל משקל הפחד וההתנגדות המיוחדת, אשר גורמים עצומים ומתמידי-תסיסה אלה מוסיפים עדיין ממילא להטביע בתודעת הצד-שכנגד.

אם כי ההנהגה הישראלית לא נתנה אמנם על הדבר את הדעת, היתה המשמעות האמתית של שיקוליה, כאילו באה ואמרה, כי הנה, אחרי שבמשך אלפי שנים לא הסכים עם ישראל להתפשר אף על קוצו של יוד מחזונו, בכל-זאת יקבלוהו הגויים עתה כמוכן סוף-סוף לפשרה, תוך כדי עצם הגשמת החזון, רק משום שכמה עמי-ארצות העומדים בראשו אינם מבינים כלל את טיב העניין. ובהתאם לגישה הזאת, אך פשוט היה לה לאותה הנהגה, שהיא מצדה שוב אין לה שום אינטרס חיובי-תוכני במערכת התבססותנו, אשר עליו עדיין חייבת היא להוסיף ולהילחם – ואשר את המלחמה עליו עדיין חייבת היא להוסיף ולהכין מצדה – כדי להטילו בתנאים המתאימים על העולם החיצון, אלא נדמה לה כי יכולה היא כבר לנוח על זרי הדפנה, בגדרי מה שהשיגה או אפילו בנדיבות רבה לפנים מתוכם.

אכן, מתוך חוסר מושג כלשהו בדבר איזו תכלית חיובית בעלת תוכן מוגדר לחזון הגאולה, מעבר למה שהושג כבר, ממילא לא ניתן להנהגתנו לראות קץ רצוי כלשהו למלחמות חדירתנו לאזור, אלא בפשרת-שלום כלשהי, אשר אין נפקא-מינה מה יהיו גדריה בדיוק, לבד מגדרי הסבירות הפורמלית; ומאחר שזה נראה לה פמוצא האפשרי היחיד, באופן מהותי, גם אם נחפש לו תחליף עד סוף כל הדורות (לבד מן האפשרות לחסלנו, אשר על-פי הנחות ההנהגה שלנו לא יכלה כמוכן לבוא בחשבון מעיקרא), ממילא נדמה לה כי עודף הפחד וההתנגדות הערבית, אשר מעבר לשיקולים הפורמליים, לא זו בלבד שאין לו טעם, אלא גם לא ייתכן לו

מוצא – ולא רק עתה, כי אם לתמיד. בהתאם לכך, שוב – ועל-פי החוק הפסיכולוגי של הערכת הצד-שכנגד בדרך ההשתקפות העצמית – שקעה ההנהגה הישראלית בדימוי, שגם הערבים, כמותה, מוכרחים סוף-סוף להבין את חוסר ההיגיון המציאותי, הטמון כביכול בעמדתם הניגודית, הבלתי-מתפשרת; ומתוך הדימוי הלזה באה הנהגתנו לדמות שלא זו בלבד שהערבים אי-פעם יבינו, אלא שגם בינתיים, הלוא הם לא ישתטו לחזור ולהילחם בנו מלחמה שאין לה טעם ואין לה תכלית.

אמנם, מערכת דימויים זו – אין לומר כי היא מנעה את הנהגתנו לראות את מה שהיה פשוט וגלוי ומפורש, שהנה הערבים מוסיפים עוד על-כל-פנים לעמוד במקום, ומתכוונים הם ברצינות למצוא דרך לחסלנו; אולם, מסתבר, שגם אם ההנהגה ראתה ואף חשה את הדבר בנפשה – ושלכן, בכל-זאת היא התכוננה כפי שהתכוננה, והוסיפה לטפח את עוצמת הצבא – מכל-מקום, בתודעתה הכללית נמנע ממנה לתפוס ולהבין את הדבר. וזהו בוודאי הסבר אחד לכך, שעם כל התכונה והטיפול גם יחד, נמצא כי לא זו בלבד שלא היתה להנהגתנו מדיניות חיובית,^א אלא גם מדיניותה ההגנתית, השלילית, רק נחשבה לה למעשה כמשחק – וכפי שראינו לעיל.

א בהקשר זה ראוי להעיר כי האפשרות היחידה של מדיניות חיובית יכלה כמובן להימצא רק על-פי מטרה חיובית מוגדרת שלנו. מה שמדברים אצלנו על "מדיניות חיובית" להשגת אותו עיקרון של פשרת-שלום, אשר גם הנהגתנו עצמה מחזיקה בו, אינו חורג מן השטחיות הבלתי-מציאותית של עיקרון זה מיסודו – ובאמת אין לגבי היעדר-המציאותיות הזו נפקא-מינה אם מבקשים את פשרת-השלום מתוך ציפייה סבילה או שמנסים להתאים לה איזו "מדיניות חיובית" פעילה.

ג

"השיקולים המדיניים" שהועתקו מספרו של קיסניגר

אולם, שוב, זהו כנראה רק הסבר אחד – ולו גם ההסבר היסודי – לתמיהה; ואילו ברמה אחרת, הרבה יותר טכנית ויותר קרובה למסיבות המיוחדות של הנושא שבו אנו דנים כאן, נראה שיש עוד הסבר נוסף ומשלים.

הדבר מחזיר אותנו לתקלת "השיקולים המדיניים" שהזכרנו אותה לעיל מפיו של שר הביטחון, ואשר נמנענו מלכתחילה לראות בה מעשה של פשיעה מכוונת.⁷ אולם, השאלה ראויה להישאל, האם באמת לא היה זה מעשה של פשיעה מכוונת? תשובה ממצה על השאלה הזאת אי־אפשר כמובן לתת ללא חקירה עובדתית מפורטת בדרגה משפטית, אשר אין לאל ידו של הדיוט לערכה. אולם, אפילו ברמה של עיון־הדיוטות, על־פי הכרת־דברים מופשטת וכללית ביותר, נראה שאפשר כאן להוציא מסקנות אחדות, העשויות להספיק לפחות מבחינת צורכי ההערכה הפוליטית.⁸

נתחיל מן העובדה כי הרעיון של אפשרות להתפשר עם הערבים על בסיס של פתיחת התעלה ונסיגה ישראלית למרחק של כ־20 ק"מ מזרחה ממנה, תוך השארת יתר הבעיות להתמקחות נוספת, הוא רעיון אשר הובע לראשונה על־ידי שר

7 ראשיתו של משפט זה נקשרת לעמ' 594 לעיל, בפסקה הפותחת במילים "תשובה אחת" (ובפסקאות שאחריה), ואילו הסיפא מכוונת לפסקה שלפני הרווח המוגדל בעמ' 596.

8 בפרק זה תיפרשנה שלוש מסקנות, כאשר לכל אחת מהן מקדים שב"ד ומניח בסיס של עובדות וניתוחן, (וראה גם בסוף ההערה הבאה). אל המסקנה הראשונה יגיע שב"ד להלן בעמ' 607 בפסקה הפותחת במילים: "מכאן יוצא לנו"; המסקנה השנייה נתונה בסמוך, בפסקה הפותחת: "לאור כל זאת"; והמסקנה השלישית מתבארת מעמוד 613 בפסקה הפותחת במילים: "במהלך ההיגיון הפשוט" ועד סוף הפרק.

הביטחון הישראלי בעצמו והוצע על-ידיו כמעט באופן רשמי לדיון בין-לאומי.⁹ נזכיר לאחר-מכן את העובדה, שגם הרעיון כי יש בידי הערבים לצלוח את התעלה ולתפוס לזמן-מה את הרצועה של 10 או 20 ק"מ מזרחה ממנה, אפילו שלא מתוך הסכמה ישראלית – אף הוא הועלה והופץ מלכתחילה בקיש גלי על-ידי גורמים ישראלים-צבאיים. עובדה שלישית היא כי גורמים ישראלים-מדיניים לא חדלו מלטרטר באוזני הממשל האמריקאי כי אותה תכנית של שר הביטחון – היא-היא המפתח להסדר של שלום במזרח התיכון, פְּרָצוּי למדינת-ישראל, ושהבעיה היא רק כיצד להביא את הערבים למצב שיסכימו עליה. מה פשוט אם-כן מכך, שהממשל האמריקאי, הידידותי לישראל, יסיק כי אין הוא יכול לעשות עִם ישראל חסד גדול מזה, שיסדיר אמנם בין הצדדים את הצליחה המיוחלת, כביכול ללא הסכמה?

אך שרשרת העובדות אינה מסתיימת בזה. העובדה הרביעית היא, שבעוד אשר הרעיונות מתגלגלים כפי שתיארנו לעיל, נכנס לתמונה אחד יועץ (או שר) אמריקני לענייני חוץ כמר קיסינג'ר¹⁰ – מתמחה בתאוריה של שמירת השלום בעולם על-ידי הסדרת שיווי-משקל בין-לאומי מתוך עמדת-כוח – ואשר אף-על-פי שמוצאו ופרצופו היהודיים ידועים וגלויים, מותר אולי להניח שאין הוא דווקא שונא-ישראל להכעיס.

9 זהו ה'הסדר החלקי' אשר משה דיין ניסה לקדם, והוא מספר על כך בספרו 'אבני דרך, אוטוביוגרפיה', הוצאת דביר, ת"א תשל"ז, בעמ' 569. דיין מוסיף כי משעה שנודתה הצעתו זו, שביצועה יכול היה להפחית את המוטיבציה של הערבים להילחם בנו, הוא ידע שהמוטיבציה תישאר במלואה, והשאלה אפוא כבר לא היתה אם יחדשו את המלחמה, אלא מתי יעשו זאת.

• לביסוס מסקנתו הראשונה מציב שב"ד שרשרת של חמש עובדות, אשר זו האמורה כאן היא הראשונה שבהן; העובדה השנייה, ואחריה השלישית, נתונות בשני המשפטים הבאים; העובדה הרביעית – (התאוריה של קיסינג'ר) – אמורה בפסקה הבאה, ועליה ממשיך שב"ד ומאריך את הדיבור, עד הגיעו לעובדה החמישית, בעמ' 607 בפסקה הפותחת: "ובאופן כזה".

10 כשנבחר ניקסון לנשיאות (בתחילת 1969) היה קיסינג'ר ראש המועצה לביטחון לאומי, אך כבר אז הוא האפיל על מזכיר המדינה, ויליאם רוג'רס. בכהונתו השנייה של ניקסון הוא החליט למנות את קיסינג'ר למשרת מזכיר המדינה (שהוא שר החוץ) – וקיסינג'ר החל בכהונתו זו רק כשבועיים לפני פרוץ מלחמת יום הכיפורים.

את התאוריה האמורה, שבה האיש מתמחה, לא נבוא כאן לנתח בפרוטרוט – אך צריכים אנו על-כל-פנים לציין לגביה כמה נקודות. ראשית, מסתבר שיש בה אמנם מידת היגיון, כאשר המדובר הוא, למשל, במעצמה כמו בריטניה בשנות ה-1840-1939], אשר היתה לה מטרה חיובית ברורה בקידום ענייניה מעבר לים, ואשר לשם המטרה הזאת, וכדי להבטיח את עצמה מִסִּפְּנָה, מן העורף באירופה, היה לה עניין בשלום עולמי, וניתן לה לפעול למען השלום הזה על-ידי טיפוח שיווי-המשקל באותו עורף תוסס. כמו כן, היתה התאוריה הגיונית, למשל, לגבי מעצמה פְּקִיסֵרוֹת ההבסבורגית, אשר בהיותה צפויה לסכנת התקפה מן החמדנות הרוסית מחד גיסא ומן המהפכנות הצרפתית מאידך גיסא, סביר היה לה לדאוג לכך שהרוסים והצרפתים, והמעצמות האירופיות האחרות, יאזנו זה את זה, באופן שיהיה שלום לאוסטריה ויהיה גם שלום לעולם.¹¹ אולם, בעיותיה של ארצות-הברית שונות למעשה לחלוטין. עניינה היסודי הוא להבטיח ולקדם את קשריה העולמיים, בעוד שאותם קשרים נתונים למסע של דחיקה וכיבוש, ערמומי ודינמי מאוד, מצדה של ברית-המועצות, ובעוד מן הצד אורכת סין החלשה-ומתחזקת, המתנכלת לירש בבוא העת את קשרי ארצות-הברית ואת השטחים של ברית-המועצות, שניהם גם יחד. במצב שכזה צריך היה להיות ברור לכאורה, שאין לארצות-הברית ברירה אלא לגייס מתוכה תנופה של רוח וחומר, כדי לפתח התקפת-נגד חיובית לעומת שתי המתחרות כאחת, וכדי להפוך את מסע ההסתערות שלהן, בשם "הקומוניזם", למסע חוזר של שחרור וייטנאם וקוריאה, אירופה המזרחית ואף סין ורוסיה עצמן, בשם "הדמוקרטיה".

במקרה שהיתה ארצות-הברית מפתחת מדיניות שכזאת, הרי גם אלמלא היה בכוחה להביאה עד תכליתה, והיא היתה נאלצת להיעצר בהסתערותה בנקודה כלשהי במצב של איזון אשר בו היתה נעצרת מאליה גם הסתערות הצד-שכנגד – מכל-מקום אמנם היה נמצא בכך איזון אִמְתִּי, הנובע מתוך מצב הכוחות כמות שהם בשעת מעשה, ובלי שהדינמיקה של אחד מהם, להמשך החיים וההתמודדות, תיפגם באופן מלאכותי. לעומת זאת, מדיניות של אחד הצדדים, בתנאים אלה, לקביעתם

11 הקיסרות ההבסבורגית האוסטרית התקיימה מאות שנים, ובמשך כארבעים שנה – עד מהפכת 1848 – היה הקאנצלר, קלמנט פון מְטְרֵנִיך, האישיית המרכזית בממלכה. קיסניג'ר כתב את עבודת הדוקטורט שלו על ארגונה של אירופה לאחר תבוסת נפוליון, ומדיניותו הנבונה של מטרניך היא ששימשה לו כדגם-יסוד בפיתוח התאוריה המדינית הגלובלית שלו, כמו-גם בהתנהלותו כשר החוץ של ארה"ב.

של גבולות-האיזון במכוון, ובעוד שהוא למעשה רק מתגונן ואילו הצד-שכנגד נשאר להחזיק, ביסודו של דבר, בעקרון המשך ההסתערות לכשירווח לו – פירושה הוא ממילא, שבעל אותה מדיניות מופיע מלכתחילה בגישה של נחיתות מוסרית לעומת יריבו, וכל נקודת-איזון אשר עליה יוכל הוא להסכים עם היריב תהיה רק מראית-איזון של כוזב, להרדמתו-הוא ולמתן בסיס משופר לחידוש הסתערותו של הלה, אולי אף ממחרת ההסכם.

והנה, התאוריה הנ"ל של מר קיסניג'ר, במסיבות של ארצות-הברית בימינו, אינה, כמובן, אלא תפאורה מלומדת למדיניות-האיזון הנחותה שהזכרנו באחרונה, ואשר ארצות-הברית אמנם היתה הולכת ומגשימתה בפועל, אף לפני בואו של מר קיסניג'ר, מאז ימי רוזבלט, בסוף מלחמת העולם השנייה (ובאמת, אף "המערב" בכללו היה אמון כבר מלכתחילה על אותה מדיניות, מקדמת דנא, מאז ימי בלום וצ'מברליין נגד היטלר, עם הפסקת-הביניים של צ'רצ'יל).¹² אולם, עד בואו של קיסניג'ר היתה המדיניות מופעלת על-ידי הדיוטות, אשר לא תיכננו באופן מדעי את מה שעשו, וכך נמצא כי מדיניותם היתה בלתי-עקבית, חסרת מטרה מוגדרת ורצופה בסטיות וסתירות, באופן שיכלה לפעמים להיראות אף פהפך מעצמה. לעומת זאת, קיסניג'ר טיהר את שיטת המדיניות של מינכן מתוארי הגנאי של תבוסתנות, בלבול וטפשות, ומכר אותה לציבור ולנשיא ארצות-הברית [ריצ'רד ניקסון] כשיא החכמה המלומדת, מתוקנת בתכלית ההיגיון התאורטי ומזומנת להפעלה על-ידי מומחה לדבר.

12 הנה כמה פרטים על המדינאים המוזכרים כאן:

- פרנקלין ד'לאנו רוזבלט היה נשיא ארה"ב משנת 1933 עד מותו ב-1945. לקראת תום מלחמת העולם הוא גרס כי לאחר הניצחון על גרמניה יש לבנות 'סדר עולמי חדש', ובוועידת ילטה' (1945) – עם צ'רצ'יל וסטלין – הוליך להסכמה בדבר שיתוף פעולה מאוזן בין בנות-הברית. מתנגדיו טענו שבהיותו כבר תשוש אז, גילה פשרנות יתר והפקיר את מזרח אירופה לחסדי ברית המועצות.
- המדינאי הצרפתי-יהודי ליאון בלום היה ראש ממשלת צרפת, למקוטעין, בשנים שלפני המלחמה; בשנת 1938 עדיין סבר – והצהיר – ש"אין שום סכנה נשקפת לצרפת מגרמניה". במהלך המלחמה נאסר בידי ממשלת וישי, ונכלא בגרמניה עד תום המלחמה.
- נְוִיִּל צ'מברליין היה ראש ממשלת בריטניה מ-1937 עד 1940, הוביל מדיניות פייסנית כלפי היטלר וחתם עמו על הסכם מינכן – בו הוסגר חבל הסודטים לגרמניה – תוך שהוא מדמה לראות בו הסכם שלום יציב. היטלר ניצל את ההסכם כמקפצה לכיבוש צ'כיה, בהפרו אותו תוך זלזול מופגן בבריטניה. צ'מברליין הוחלף על-ידי וינסטון צ'רצ'יל אשר הוביל קו תקיף ולוחמני, תוך נכונות לשאת גם סבל וקרבות, עד לתבוסת גרמניה וכניעתה בלא תנאי.

ושני גורמים מהותיים באישיותו (בנוסף על גורמי-הלוואי של פטפטנות, תכססנות וכוח-שכנוע) קבעו את הכשרתו להכין את הסחורה: מצד אחד, העובדה כי ביסודו של דבר אמנם לא היה הוא מדינאי מעשי, המשרת מטרה תוכנית מסוימת, אלא היה רק מדען טכנולוגי מופשט, המתמחה בעצם העיקרון הטכני, הנכון כשלעצמו, שאין שלום בעולם אלא מתוך איזון של כוחות; ומצד שני, העובדה שהיה יהודי אמנציפציוני, קוסמופוליט חסר-שורשים, אשר שום מטרה תוכנית במדיניות אמנם אין לו – לבד מן המטרה המופשטת של "שלום"², אשר אותה באמת אין להשיג, מן הבחינה הפורמלית-הטכנית וכפי שאמרנו, אלא במסגרת אשר בה התמחה.

צירוף פסיכולוגי זה הוא שאיפשר למר קיסינג'ר לתפוס את מקומו בעולם, אחר שזה הושחת כבר מלכתחילה על-ידי סיסמת-ההרדמה הסובייטית, שאין לה מטרות-מדיניות כשרה לבד מ"שלום", ואילו עתה עמד [העולם] והתלבט ביישוב המטרה הזאת עם ההכרח לחתור אל מטרותיו החיוביות-הקונקרטיות. לגבי המתלבטים היה הקושי בכך, שעדיין ראו הם נכוחה, כי עשיית שלום גרידא, מבלעדי המטרות החיוביות, אינה אלא כניעה פשוטה וויתור לאויב. באפוא קיסינג'ר ופתר להם את בעייתם על-ידי כך שהראה, שאם הם יהיו יוזמי המשא-ומתן של הסכם האיזון והסדר השלום, "מתוך עמדת-כוח", הרי גם אם יתעלמו בהסכם מן המטרות החיוביות – מכל-מקום לא יהיו הם המוותרים לאויב, אלא דווקא האויב הוא שייראה כנעתר מצדו ליוזמתם ולחֶפְזָם ולסדר-המהלכים שלהם.³

ב ראה, למשל, בספרו של קיסינג'ר – [הכורה לבחור] *The Necessity for Choice* Doubleday Anchor Books, 1962, p. 7: "But whatever Communist purposes may be, our task is essentially the same: to define for ourselves the nature of a peace consistent with our values and adequate for our security".

[תרגום: ואולם, תהיינה המטרות הקומוניסטיות אשר תהיינה, משימתנו, בעיקרה, נותרת בעינה: להגדיר לעצמנו את טיבו של שלום התואם את ערכינו ומספיק לביטחוננו].

ג ראה שם בעמוד 8: "What is needed even more than different policies is a different style and a more dynamic attitude".

[תרגום: מה שדרוש אף יותר מתפיסות מדיניות אחרות הוא סגנון שונה וגישה דינמית יותר].

וראה גם שם בהמשך, בפרק על משא-ומתן, בו מתברר כי עצם המשטר של משא-ומתן – ולא דווקא הסדר מסוים כלשהו – הוא הדבר אשר אותו מטיף קיסינג'ר להשיג במדיניות-החוץ של ארצות-הברית.

ובאופן כזה מגיעים אנו לעובדה החמישית בשרשרת ענייננו, והרי זו עובדת ההתאמה המופלאה בין מסכת הערכים והתורה של קיסנינג'ר לבין מערכת ההתלבטויות של הנהגתנו שלנו.

נקודת-המגע הברורה ביותר הריהי כמובן ברדיפה אחר הסדר-השלום הפורמלי, המבוסס כביכול על פשרה. לאחר מכן יש להזכיר את החכמה הישנה, המלווה את הנהגתנו מימי בן-גוריון, והגורסת כי מקור האסון של התקוממות הערבים נגדנו אינו אלא בהתחרות החריפה בין המעצמות העולמיות באזור – ואילו משתיישוב ההתחרות הלזאת, ממילא יחדל שיסוי הערבים מבחוץ ואז יבוא תור השלום גם לאזורנו שלנו. תפיסה זו, פירושה הברור הוא במילים אחרות, כי מדיניותו של קיסנינג'ר להפשרת ההתחרות בין המעצמות הגדולות¹³ – היא היא עצם תרופת-הפלא, אשר לה היתה מייחלת הנהגתנו מקדם; ואך פשוט הוא, כמובן, שעם הופעת קיסנינג'ר ובשורתו בידו, ממילא התחילה ההתרוצצות של שליחינו סביבו, כדי לשלבנו ביוזמתו ולנכותנו בגאולה המשיחית-כמעט, הכלולה בה כביכול, מעצם טבעה, לדידנו.

מצד שני, דבר שאין צריך לומר הוא, כי גם לגבי קיסנינג'ר היה "ישוב הסכסוך במזרח התיכון" אחת הנקודות הראשונות במעלה, אשר אותה צריך היה להסדיר במערכת מדיניותו הכללית. יתר-על-כן, כבר הערנו לעיל כי מסתבר שקיסנינג'ר אינו דווקא שונא ישראל במכוון – ויש אפוא מקום להניח, כי גם הנקודה הישראלית בלבו, על רקע שיתוף-המגמות היסודי אשר בינו לבין ההנהגה הישראלית, אך הוסיפה על התלהבותו בעניין זה ואולי אף נישאה אותו בהתרוממות-הרוח לאמור, שהנה אותו, את הפליט הקטן מגרמניה, בחרה ההשגחה כמכשיר להבטחת השלום לישראל; ובסך-הכול, שוב, אך פשוט הוא כי מאז הופעתו ועד לערב פרוץ המלחמה אמנם התחממה התודעה והלכה, ואף התחילה להתקרב כבר לנקודת-הרתיחה, שהנה-הנה יזמן לנו קיסנינג'ר את שיחות-השלום.

מכאן יוצא לנו, כי גם הדיוט מן הצד רשאי להסיק מעבר לכל ספק, שערב מלחמת יום הכיפורים היתה הנהגתנו מסובכת – בתודעה גמורה, ומתוך נכונות-

13 בהתייחסותו ל"הפשרת ההתחרות בין המעצמות" מתכוון שב"ד למדיניות ה'דטאנט' – (בצרפתית: הרפיה או הרגעה) – אשר הוליד קיסנינג'ר כלפי רוסיה, מתחילת שנות ה-70. לעומת המתיחות המתמדת בשנות 'המלחמה הקרה', הרי בתקופת ה'דטאנט' התנהלו שיחות להגבלת הנשק הגרעיני, הודקו היחסים הדיפלומטיים וצומצמה התעמולה העויינת. לאחר פלישת ברה"מ לאפגניסטן (1979) – ובשבתם של רייגן ופודגורני על כסאות הנשיאים – חלף ה'דטאנט' עם הרוח.

הלב, שיתוף-פעולה מעשי, אמון אישי וציפייה אופטימית – במערכת הפעילות של קיסנינג'ר, לפתרון בעיות השלום שלנו על-פי שיטתו ובמסגרת תכניתו הכללית. ומה יכול היה להיות פירושה של הפעילות למעשה? רעיון אחד, שאין ממנו מפלט לכאורה, הריהו כי אדם המנהל מדיניות על-פי התאוריה המוצהרת של "איזון בין-לאומי מתוך עמדת-כוח" יהא מוכרח לאפשר עמדת-כוח לא רק לצד המיוצג על-ידיו, כי אם גם לצד-שכנגד. אם המדובר הוא ביישוב הסכסוך, על-פי שיטה זו, בין ישראל לערב – ובעוד אשר בידי ישראל מצויה עמדת-הכוח המפורסמת של "החזקת השטחים הכבושים כקלף למיקוח", ואילו הערבים עומדים מושפלים במפלתם, ואין להם קלף נגד ישראל לבד מעצם הסכמת השלום – ממילא משמע כי תנאי מוקדם להצלחתו של קיסנינג'ר, על-פי שיטתו, היה אפוא בהמצאת איזו עמדת-כוח חיובית גם לצד הערבי, אשר רק ממנה יוכלו הערבים להרשות לעצמם בכלל לגשת לשיחות.

ואמנם, גם זוהי עובדה במערכת עובדותינו, כי טענת המצב המושפל של הערבים, כמניעה מהותית לשיחות של שלום, היתה מופצת על-ידי הערבים, ונפוצה בעולם, כבר מקדמת דנא – ואילו משנכנסו קיסנינג'ר ותורתו לתמונה, עלתה הבעיה של פתרון התקלה לדיון רחב גם בהתאם למושגיו המיוחדים שלו. יתר-על-כן, בנקודה זו התאחדו חיפושי הפתרון על-פי התאוריה של קיסנינג'ר עם מה שראינו לעיל, כי כבר מקדמת דנא מוכן היה הרעיון של אפשרות ניצחון ערבי מדומה, בגדרים אשר הישראליים בעצמם מוכנים למעשה להסכים עליהם – ובאמת, הרעיון של עמדת-כוח אפשרית לערבים, ברוח מושגיו של קיסנינג'ר, אם אך יצליחו הערבים לעבור את התעלה בתחומי תכניתו המקורית של דיין, אף רעיון זה עצמו נידון למעשה בפירוש בעיתונות, בקשר לגישושי השלום של קיסנינג'ר, בימים שקדמו לפרוץ המלחמה.¹⁴

14 כוונת שב"ד כאן, אל-נכון, לדיווחים על נכונותו של דיין 'להתגמש', לסגת מן התעלה ולאפשר למצרים להעביר חיילים אל השטח שתפנה ישראל, וזאת במסגרת של "גיבוש עמדה ישראלית לקראת כניסתה של המדיניות האמריקאית לעידן קיסנינג'ר". יוסף חריף – הכתב המדיני הוותיק של 'מעריב' – פרסם זאת לראשונה בעמודו הראשון של העיתון ביום י"ד באלול תשל"ג (11 בספטמבר 1973), ושוב – בהבלטה – בסופו של אותו שבוע (ביום י"ז באלול, 14 בספטמבר), תחת הכותרת "קצה החוט של משה דיין". בשורות הכותרת נאמר שדיין הפתיע בהצעתו "להציע משהו" כדי לסייע לקיסנינג'ר לחדש את יוזמת 'ההסדר החלקי' בין ישראל למצרים. בגוף הידיעה נכתב כי דיין עשוי להציע לממשלה להתיר למצרים לחצות את התעלה, ואז "זה יכול להיות קצה

לאור כל זאת, ממילא אין מפלט גם מן המסקנה הנוספת, שכאשר נסתחפה הנהגתנו בנחשול גישושי השלום של קיסנינג'ר, המתפשטים והולכים גם על בעיות האזור שלנו – הרי שבהכרח היה לה מודע ומובן הדבר, כי גישושים אלה, אשר להם נותנת היא יד, אינם יכולים להיות מבוססים בעצם אלא על אותו רעיון שאמרנו או משהו כיוצא בו; ואף אם נניח שהיא לא נתנה את הסכמתה לרעיון בפירוש – ואולי גם הביעה איזו הסתייגות לגביו – מכל-מקום אי-אפשר היה לה שלא תדע כי רעיון זה או כיוצא בו הוא הבסיס האפשרי היחיד לשיחות המתנהלות בענייננו בין קיסנינג'ר לבין הרוסים.

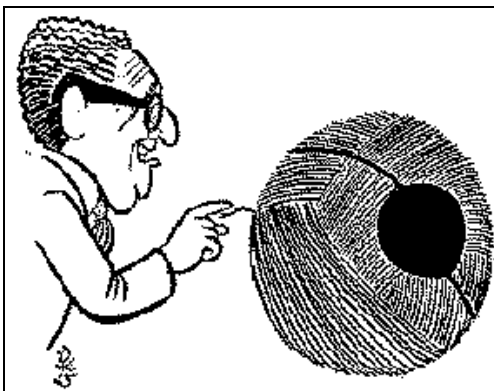
אכן, יש כיום מי שאומר שלא רק לרוסים, אלא גם למצרים עצמם הגיעה התכנית האסטרטגית של התקפת יום הכיפורים במישרין בהשראתו של קיסנינג'ר;⁷

ד ראה ידיעה בעמוד הראשון של 'הארץ' מיום ' בחשוון תשל"ד [5 בנובמבר 1973], שהרעיון האסטרטגי הובא לסאדאת על-ידי ארנו דה-בורשגרב, עורך בכיר של 'ניוזוויק', אמריקאי ממוצא בלגי: "העורך העלה יום אחד באוזני סאדאת את התאוריה המיוחסת לקיסנינג'ר בדבר 'הסדרים בטמפרטורה גבוהה'. רעיון זה הוא להביא לידי רתיחה פתאומית מצב של סכסוך שהגיע לקיפאון, בכדי לבנות את נתוניו היסודיים, ובאופן זה לאפשר פעולה דיפלומטית".

החוט שאפשר באמצעותו לארוג תכנית חדשה של הסדר מיוחד, תוך היענות לתנאי של המצרים בדבר זכותם לחצות את התעלה". (פתמונה: איורו של הקריקטוריסט 'זאב' (= יעקב פרקש) למאמרו של חריף).

שבוע אחר כך (בכ"ד באלול, 21 בספטמבר), פרסם 'מעריב' דיווח זהה של כתב ה'ניו-יורק טיימס' בירושלים, ובערב ראש שנת תשל"ד (26 בספטמבר) כבר פורסמה 'תכנית קיסנינג'ר' – שעה שהוא עצמו עדיין מכחיש את עצם קיומה – כציטוט כותרתו הראשית של ה'טיימס' הלונדוני. בין עיקרי התכנית: "נסיגה חלקית של כוחות ישראל מתעלת

סואץ, והעברת הפיקוח על שני עברי התעלה לידי מצרים". הנה אלה הם עיקריה האחרים של התכנית: שטח סיני יחולק בין ישראל למצרים וחלקים ממנו יהיו בשליטה משותפת; יהודה ושומרון יועברו לידי ירדן (אם-כי יישארו על כנם היישובים הישראליים שם); מדינת ישראל תהיה ריבונית בירושלים, אך לא תשלוט במקומות הקדושים.

אך יהא הדבר כאשר יהיה, וגם אם נניח שלמעשה היה קיסינג'ר חף ותמים מכל-וכול, הרי על-כל-פנים עצם האפשרות-לפחות שאין הוא תמים, עמדה שם ללא מפלט – ואם לא נאמר כי הנהגתנו היתה סתם עיוורת ומטומטמת לחלוטין, ולא יכלה להעלות בדעתה מה שהיה ברור, למשל, אפילו להדיוט הרחוק מן ההתרחשויות ככותב שורות אלו, הרי שבלי ספק היא ידעה כי חידוש המלחמה באזורנו, בתקופה קרובה מאוד, עשוי להיות רצוי מאוד לקיסינג'ר, ואף מסתבר מאוד כי אמנם מכין הוא אותו בפועל – אם לא ממש על-יד שולחן-תכנון אחד עם הרוסים, הרי לפחות בשיחות-החולין שעורך הוא עמהם ועם המצרים. כך גם אם נניח כי מנהיגינו מצדם לא היו שותפים פעילים בקנוניה, ולא היו בטוחים האם אמנם זהו תוכן הפעילות של קיסינג'ר או שמא בכל-זאת לא.

אך האם אמנם לא היו הם שותפים פעילים?

לכאורה, לפי מטרתם בשיחות שלום ולפי עניינם בהפשרה בין המעצמות, הרי מה שהיה מעניינו של קיסינג'ר היה ממילא גם עניינם שלהם – וכן להפך. זהות התפיסות והאינטרסים היתה כאן לכאורה מושלמת, לפחות בעיקרו של דבר – וקשה לראות סיבה, במקרה שפעילותו של קיסינג'ר היתה אמנם כפי שאפשר היה לשערה, מדוע לא ישתף הוא באותה פעילות גם את הנהגתנו, ואפילו מתוך גילוי-לב וחופשיות בדרגה הרבה יותר גבוהה מאשר את הצדדים האחרים? ובנקודה זו מגיעים אנו לקבוצת העובדות האחרונות בשרשרת, ולעצם "השיקולים המדיניים" המפורסמים העומדים כאן במרכז דיונונו.

עניין "השיקולים המדיניים", כפי שבא לידי ביטוי בדברי שר הביטחון וראש הממשלה [גולדה מאיר], בגילויי-דעתם לציבור, מסתכם כלהלן: הממשלה קיבלה ידיעות על התקפה ערבית העשויה להיות ממשמשת ובאה. כתגובה פעילה אפשרית באו בחשבון התקפת מנע או גיוס מילואים להדיפה. שתי התגובות גם יחד נפסלו "משיקולים מדיניים", על-פי המלצת ארצות-הברית, כי התקפת מנע עשויה היתה להציג את מדינת-ישראל בעיני העולם כתוקפנית – והוא הדין אף בגיוס המילואים, אשר ניתן יהיה לומר עליו כי הוא הוא אשר הפחיד את הערבים וגרם להתקפתם, כהתקפת-מנע, בצדק. הממשלה קיבלה אפוא על עצמה "סיכון מחושב".¹⁵

15 מלבד הודעתו של דיין – שכבר הוזכרה בעמ' 594 ובהערה 2 – מסרה גם גולדה מאיר הודעה פומבית (ברדיו ובטלוויזיה) במוצאי יום הכיפורים, ושתי ההודעות פורסמו בעיתונות למחרת היום. הכותרת המסכמת ב'מעריב' (עמ' 5) היתה: "צה"ל ידע מראש מועד ההתקפה, אך השיקול המדיני הכריע: לא לפתוח במלחמת מנע".

והנה, לפחות לגבי גיוס המילואים יש מקום לשאול, ממה נפשך: לו המלחמה היתה נמנעת לבסוף איך־שהוא – ובייחוד במקרה שגיוס המילואים היה באמת מרתיע את הערבים, והוא שהיה מונע את המלחמה – הרי שכל "הסכנה המדינית", אשר ממנה נרתעו כאן, היתה נמנעת ממילא; ואילו במקרה שההתקפה היתה בכל־זאת מתחוללת, כלום הקרבנות וההפסדים האסטרטגיים שהיו נחשכים לא היו שקולים כנגד כל אותה "סכנה מדינית", אשר כל־כולה לא היתה בעצם אלא פיטומי מילים בעלמא?

יוצא אפוא כי השיקול לא היה כלל שיקול; ובייחוד – במקרה שאמנם היה המצב כפי שההנהגה מתארת אותו, ולא האמינו שההתקפה תתחולל, או שקיוו כי היא תימנע "באמצעים דיפלומטיים", הרי דווקא אז צריך היה גיוס המילואים להיחשב כבלתי־מוסכן. הדבר יוצא אחרת רק במקרה האחד, שהיה שם איום: "אם תגייסו מילואים, לא ננקוט אמצעים דיפלומטיים, או שעל־כל־פנים לא נוכל

שב"ד מסכם כאן אמנם את עיקרי ההודעות, אך נוסף על כך גם ציטוט (בדילוגין) מדבריה של גולדה: "אויבינו קיוו להפתיע את אזרחי ישראל ביום הכיפורים, עת כה רבים שרויים בתענית ומתפללים... אנחנו לא הופתענו. זה ימים אחדים נודע לשירותי המודיעין של ישראל כי צבאות מצרים וסוריה נערכים להתקפה משולבת... כוחותינו נערכו כנדרש כנגד הסכנה. מבעוד זמן הבאנו לידיעת גורמים מדיניים ידידותיים את הידיעות הבדוקות על התכניות לפתוח במתקפה נגד ישראל, קראנו להם לעשות למניעת המלחמה, ואולם המתקפה המצרית־סורית התחילה...". (ציטוטים מתוך הודעתה הראשונה של דיין נתונים לעיל בהערה 2, ולהלן בהערה 23).

בשתי ההודעות נרמזה אמנם המלצת ארה"ב שלא לפתוח במכת מנע, אך לא נאמרה במפורש. דברים מפורשים בעניין זה אמר שר החוץ, אבא אבן, בראיון טלוויזיה בארה"ב ביום ב' ("ב בתשרי, 8 באוקטובר), ודבריו פורסמו למחרת היום ב'מעריב' (עמ' 4) תחת הכותרת: "אבן: ישראל לא פתחה ראשונה באש מתוך התחשבות ברצונה של ארה"ב". בגוף הידיעה מיוחס לאבן גם הגילוי שבשעות שלפני פרוץ מעשי האיבה הבטיחה ישראל לערבים – כפי הנראה באמצעות צד שלישי – כי היא לא תנקוט בפעולת מנע. ביום ד' ("ד בתשרי, 10 באוקטובר) התפרסם ב'מעריב' מאמרו של יוסף חריף אשר כותרתו היתה: "פעולת מנע של ישראל עלולה היתה לגרום קרע עמוק עם ארה"ב". בגוף המאמר נכתב כי "פעולת מנע בניגוד לדעתה היתה מביאה לקרע עמוק ביחסי ישראל־ארה"ב. שיקול זה הוא שהנחה ככל המשוער את מעצבי המדיניות בישראל בשעות הקשות של יום הכיפורים. ... ודאי – כך היו טוענים כלפיה – כל הכוונה היתה לחסל כל סיכוי להסדר ש'עידן קיסינג'ר' בישר לאזור".

• על מקורו של מטבע הלשון "סיכון מחושב" – הנתון כאן במרכאות – ראה בהערה הבאה.

להבטיח את הצלחת התערבותנו". ואמנם, מסתבר מאוד כי משהו מעין זה היה שם, כי ראש ממשלתנו הודיעה, שאלמלא נהגנו לפי השיקולים דלעיל היינו מפסידים את הידידות היחידה שיש לנו בעולם – ידידות ארצות-הברית; ומשמע, במילים אחרות, כי השיקולים היו למעשה תכתיב של ארצות-הברית.¹⁶

אולם, איום או תכתיב שכאלה – מהם עצמם מתברר לכאורה כי אינם אלא צביעות, וכי בעל-הדבר מעוניין שההתקפה תבוא ותתפוס אותנו במצב של פְּרוּזוֹן – וכיצד יכלה אפוא הנהגתנו להיעתר לו, אם היא מְצָדָה לא היתה בעניין זה בדעה אחת עם בעל האיום בעצמו? יתר-על-כן, מטעם הנהגתנו פורסם באופן רשמי, שלא זו בלבד שנמנעו מגיוס המילואים כדי שלא לפגוע באמצעים דיפלומטיים, אלא אף הודיעו למצרים בפירוש – כדי לתמוך באותם אמצעים דיפלומטיים – שאנו מְצָדָנו לא נתקוף ולא נתגייס, אלא יושבים אנו פרוזון;¹⁷ וכלום יכולה חכמה שכזאת להיחשב כמשהו אחר מאשר הזמנת ההתקפה, ואף [אות לקיומו של] חשש מיוחד: שמא, חס-ושלום, באמת ייבהלו הערבים ויימנעו?

16 בפסקה זו נסמך שב"ד על ראיון שהעניקה גולדה מאיר לטלוויזיה האמריקאית אור ליום ג' בחשוון תשל"ד (28 באוקטובר), בתכנית *meet the press* ששודרה ברשת CBS. ראש הממשלה נשאלה "האם היא מודאגת מתלותה הגוברת של ישראל בארצות הברית?", והשיבה שהיא "מעדיפה לכנות את היחסים בין ארה"ב לישראל כידידות, ולא כתלות". עוד הוסיפה ואמרה: "ישראל ידעה שתבוא התקפה ערבית ולקחה על עצמה את הסיכון בתקווה שאמצעים דיפלומטיים יצליחו לדחות את ההתקפה. היתה חשיבות לסיכון המחושב הזה, וישראל השתמשה בו כי לא רצתה ליצור מצב שידידינו יאשימונו בפתיחת מלחמה, כיוון שמצב כזה עלול להביא בין היתר למניעת סיוע מאיתנו". הציטוטים הנ"ל לקוחים מדיווחו של עיתון 'הארץ' בעמודו הראשון ביום ג' בחשוון. ברדיו – בערב הקודם (בשעה 19.00) – ניתן תרגום של קטעים נרחבים מדבריה של גולדה מאיר באותו ראיון: לאחר שראש הממשלה הסבירה והצדיקה את נטילת "הסיכון המחושב", היא הבחינה בין "מדינות ידידותיות למדינת ישראל [אשר] פתאום הפכו את עורן", לבין ארצות הברית של אמריקה. על ארה"ב היא אמרה (תוך שימוש בלשון רבים) כי "[המדינות] הידידותיות יותר, לא יוכלו הפעם לבוא ולומר: אם לא הייתם פותחים במלחמה, היינו יכולים לעזור לכם יותר".

17 שוב וראה את דבריו של אבא אבן אשר הובאו בהערה 15 בעמוד הקודם. המידע בדבר הודעתה זו של ממשלת ישראל פורסם ברדיו כבר במוצאי יום הכיפורים (בשעה 23.00), בדיווחו של יעקב אחימאיר מושינגטון, בו נאמר כי "ישראל ביקשה מארה"ב להודיע למצרים שאינה מתכוונת לתקוף", וצוטט מקור מהימן אמריקאי אשר קבע כי "ישראל עשתה כל שאפשר כדי למנוע את פרוץ הקרבות".

במהלך ההגייון הפשוט צריכים היינו אפוא להגיע מכאן באופן בלתי-נמנע למסקנה, כי ברקע הדברים אמנם היתה קנוניה מכוונת בין הנהגתנו לקיסינג'ר;¹⁸ אולם, ייתכן עוד מכל-מקום, שקיסינג'ר פשוט החזיק את הנהגתנו בכיס, ואף בלי קנוניה. כי כך קוראים אנו בספרו הנ"ל, בעמ' 21-22 (בתרגום עברי שלי): "ארץ, אשר ביטחון הכוח המרתיע שלה תלוי בִּיכולת לקבל התראה, תיטרף בין סכנת-סקילה, שתהא יותר מדי זהירה, לבין תקלת-כריבדים, שתהא מהירה יותר-מדי ללחוץ על ההדק.¹⁹ בקיצור, בתקופת הטילים אין כוח מרתיע יכול להשתית את ביטחוננו על ציפיית התראה. הוא צריך להיות מספיק בלתי-פגיע כדי יכולת לעמוד בהתקפה ועדיין לגרום הפסדים בלתי-נסבלים לתוקף"; ולהלן, בעמ' 23: "כל אימת שקיימת ברירה, יש לבקש את אי-הפגיעות באמצעים כמו פיזור הכוחות, חיסונם, וקודם-כול ניידות. צעדים אלה מגדילים את היכולת להשיב מכה. אין הם יכולים לשפר את היכולת להכות ראשון" – שאם לא כן, ובמקרה שירוכז צבא במספרים גדולים, "אפשר יהיה לפרש את הדבר כמכוון למכת-פתע ויהא בזה גירוי להתקפה מונעת".

דמיון הדברים גדול הוא מכדי שנוכל לפקפק בכך, כי פתופתי-ביצים אלה הם הם התאוריה שבאה לביטוי ב"שיקולים המדיניים" של ממשלתנו לקראת מלחמת יום-הכיפורים (אשר על-פי הודאת הממשלה, כנ"ל, אמנם אף לא היו פטורים מהשפעה אמריקנית מפורשת) – וברור כי אנשי הממשלה דיברו כאן פשוט כתופים; כי בעוד שבמקור מתייחסים הדברים לבעיות כוונות-הקבע של ארצות-הברית (ובמסגרת זו אולי אף יש בהם מידה של טעם), הרי אצלנו הוסבו אותם הדברים על בעיות של תגובה דחופה, כנגד התקפה הממששת ובאה.

18 ובכן, מיד עם תום המלחמה, נפרשת כאן האפשרות שהיתה "קנוניה מכוונת בין הנהגתנו לקיסינג'ר", (ובר-בזמן גם קיים זה-האחרון סוג של תיאום כוונות עם סאדאת). שב"ד אמנם ממשיך ומסביר מיד שזוהי אפשרות שאינה מחויבת, אך בפרק הבא הוא שב ומחזק את היתכנותה. עם עריכת הכתבים – בפרספקטיבה של שלושים ושתיים שנה – רשמנו בשוליה של ההערכה הזאת כמה עמודים של הרחבת-דברים, אשר יובאו כנספח ב' לחיבור זה (בעמוד 666 ואילך).

19 סקילה וכריבדים – במיתולוגיה היוונית – הינן שתי מפלצות-ים, משני צדיו של מֶצֶר מסינה אשר בין קצה 'המגף האיטלקי' לבין סיציליה. המפלצות סיכנו את הספינות שהפליגו בִּמְצֵר – זו בששת ראשיה ובלהקת כלביה, וזו בסערות-מערבולת – וכל ספן שחצה את המעבר הצר עמד בפני דילמה של ניווט: לאיזה משני החופים עליו לקרב את ספינתו...?

הסבת־דברים מְכֻנֵּית ומופרכת כזאת אי־אפשר להעלות על הדעת אלא באחד משני האופנים הללו: או כתירוץ חטוף בעלמא, כדי להסביר התנהגות משונה, אשר אי־אפשר להסבירה בכנות, או כפרי של התמסרות לשטיפת־מוח בלתי־מבוקרת – ושני האופנים עשויים לבוא כאן בחשבון בשווה. האופן הראשון מסתנף לאפשרות הקנוניה המכוונת, כפי שראינו מקודם, ואילו האופן השני מביא אותנו לתמונה שכזאת: שאמנם אין שם קנוניה חתומה ומפורשת בדיוק, אך על־כל־פנים יושבים נציגינו עם קיסניג'ר, ומתארים לעצמם מה שהוא מכין והולך, אך באמת לא אכפת להם, כי מסכימים הם עמו; מצפים הם להצלחתו באמון ומקבלים את כל הסבריו ושכנועיו באופן אוטומטי, כעין תורה מן השמים – הן מתוך שיתוף־האינטרסים והאמון האישי, הן מתוך יראת־הכבוד הפרובינציאלית הראויה למדען ומדינאי מוכר כמותו – ואגב כך, גם־כן, כאשר מגיעות הידיעות על ההתקפה המתקרבת, הרי לא זו בלבד שלא אכפת להם, אלא גם בולעים הם את כל ההרגעות וההכוונות הטקטיות אשר קיסניג'ר ואנשיו מלעיטים אותם בהן בקשר אליה, ואשר אולי לא הפחותה ביניהן היתה זו, שההתקפה הממשמשת ובאה אינה כלל באה ואינה ממשמשת: "את צל הָהָרִים אתה רֹאֶה פְּאֻנְשִׁים", וכמעשה זבול גְּבִי גַעַל בן עבד, בסיפור אבימלך בשכם.²⁰

בין בדרך הקנוניה ובין בדרך ההתמסרות הסבילה, זהו כנראה ההסבר הטכני הקרוב ביותר ל"כישלון האינטרפרטציה"²⁰ המפורסם של שירות המודיעין שלנו, "הטוב ביותר בעולם"; ובין כך ובין כך, התוצאה היא, שבין אם ידעה הנהגתנו ורצתה שההתקפה אמנם תבוא לאלתר, ובין אם חשבה שהפעם היא עוד לא תבוא – מכל־מקום נמנעה ההנהגה לקדם את פניה לאו דווקא בגין התירוצים המשונים שמסרה, אלא מפני שכך דרש קיסניג'ר, וכדי שלא לפגוע בפאפשויות של שיחות־שלו, אשר תהא עשויה להיפתח, במקרה שההתקפה הערבית בכל־זאת תבוא.²¹ האלטרנטיבה להסברים אלה היא, שלא זו בלבד שהמודיעין האמריקני והמודיעין הישראלי, שניהם גם יחד, טעו בהערכת המצב, אלא [ש]גם העצות הפוליטיות והצבאיות של האמריקנים ניתנו לישראל בתום־לב, ואילו ההנהגה הישראלית אמנם מסוגלת היתה על־כל־פנים לקבל עצות משונות שכאלו בתמימות וללא שום חשד ובלי פניות צדדיות. ובכן, בעולמו רצוף־הפלאים של הקדוש־ברוך־הוא תיתכן אולי גם אלטרנטיבה כזאת. יאמיך־נא בה מי שיוכל.

20 ראה את כל פרק ט' בספר שופטים; הציטוט הוא דבריו של זבול בפסוק ל"ו.

21 תיאור גרפי של עניין זה – במכחולו של 'דוש' – ראה בעמוד הבא.

הנה כך תיאר 'דוש' את ה'זרוע הדיפלומטית' הכולמת את זו הצבאית, בהשראתו של קיסינג'ר. האיור נעשה לספרו של אליעזר לבנה, 'בדרך לאלון מורה, הציונות בדרך 'אמונים'', הוצאת גוש אמונים ירושלים תשל"ז; ראה שם בעמ' 67 בשער המדור 'המחדל המדיני', בו כונסו מאמרי המחבר על מלחמת יום הכיפורים. (על אליעזר לבנה ראה במדור האיגרות (כרך א'), בהערה 1 לאיגרת מס' 12, עמ' 633).

ד

מגמות וסיכויים

[פתיחה]

ההסבר הפוליטי-הטכני, שהגענו אליו בפרק הקודם, והסבר השאננות האידיאלי, שהגענו אליו מקודם, אינם מוציאים זה את זה, אלא הם משלימים זה את זה – ולא רק על-ידי כך ששניהם יוצאים מן השורש האחד של הרדיפה אחר אשליית השלום. ההשלמה ההרדיתית מתקשרת כאן גם על ידי כך, שאלמלא ביטחון-השאננות שברקע, מכל-מקום לא היתה הנהגתנו יכולה להיתפס לנכונות לקבל עליה התקפת-פתע ערבית מרצון. מסתבר שהנהגתנו האמינה כי התקפת-הפתע הזאת תסתכם באיזה ניסיון-צליחה עלוב, אשר ייבלם על הסף ובמכה מוחצת תוך יום או יומיים²² – ואז כביכול אפשר יהיה לגשת לשיחות-שלום "בכבוד".

22 ואמנם, ממש כך כותב דיין בספרו 'אבני דרך' (עמ' 683): "מלחמת ששת הימים, וכן התנגשויות אחרות בין יחידות צה"ל לבין יחידות ערביות, באוויר וביבשה, הביאו לידי הערכה כי אם תפרוץ מלחמה לא יקשה על ישראל לנצח. קווי החזית – תעלת סואץ וקו הגבול על רמת הגולן – נחשבו למבוצרים היטב, אלו מכשולים שלא בקלות יצליחו לגבור עליהם". על רקע הערכה זו, אשר דיין כותב שהיה שותף לה, יובן היטב גם הציטוט הבא (באותו עמוד) המסביר את גורם ההפתעה: "יעילות ההתקפה הערבית היתה מעל למה שהיה חזוי".

• מכל מקום, יושם לב לניסוחו של שב"ד, הכותב כי ניסיונם של המצרים לצלוח את התעלה "ייבלם על הסף" (ולא "ייהדף לאחור"); משמע אפוא שיתכן הדבר כי ההנהגה היתה מוכנה 'לספוג' מאחז מצרי בשטח מצומצם ומוגדר ממזרח לתעלה, אשר כוחותינו יתחמו אותו מיד, ומצב צבאי זה יהיה בסיס לחידושן של 'שיחות השלום'. עוד בעניין זה – ראה בנספח ב' לחיבור, בסעיף המוקדש לדיין, בעמ' 673.

מסקנה זו מתבקשת לא רק על-פי ההיגיון המופשט ולאור הדברים שראינו לעיל, אלא יש לה גם תמיכה בשרשרת ראיות עובדתיות נוספות. ראשית-כול, ישנה העובדה שהחלטות הממשלה בעניין הפקרת הדרך להתקפה ערבית נתקבלו בחבורה מצומצמת – דבר העשוי מאוד להצביע כי אמנם מדובר היה במין קנוניה, אשר לא תוכל להיות לטעמם של רבים. שנית, ישנן ההודעות הרברבניות של אנשי ההנהגה הצבאית ביומיים או בשלושת הימים הראשונים – דבר המצביע על ביטחון-השאננות, כרקע נתון לקנוניה.²³ שלישית, ישנה העובדה, כי בין השיטין, בדברי ראש הממשלה לציבור, השתמעה כל הזמן הבנה, ציפייה והסכמה, שברגע שיתברר הניצחון הישראלי הצבאי, ולפני שיסולקו המצרים מצד זה של התעלה, תוכרו הפסקת-אש, ואנו נקבל אותה לאלתר כפתיחה למשא-ומתן לשלום.²⁴ בעל אוזן פוליטית כרויה יכול היה לעמוד מכאן – כבר מן היום

- 23 כוונת שב"ד כאן היא לדבריהם של שר הביטחון משה דיין והרמטכ"ל דוד אלעזר.
- את תמצית הסברו של דיין, מדוע לא פתחנו במלחמת מנע – הסבר שניתן בתדריך לעיתונאים שעות ספורות לאחר ההתקפה ופורסם בעיתונות למחרת, ביום א' – הביא שב"ד בפתיחת החיבור, ושוב וראה שם גם את הערה 2. בין הסבריו אמר דיין כך: "אנחנו מרשים לעצמנו לנהוג במדיניות הזו [של תגובה צבאית רק לאחר שכבר הותקפנו], משום שאנו מניחים – ואני חושב שבצדק – [ש]אנו גם בדרך הזו, בסני, נוכל להכות אותם שוק על ירך. הקרב שם ינוע במדבר הנה ושם, לי אין ספק שהקרב ייגמר בגמר חתימה טובה". (מצוטט על-פי 'הארץ' באותו יום, עמ' 1-2. הדגשתי את הביטוי שבסוף, הסובל שני פירושים. דיין חזר בדבריו על ביטוי זה פעמיים).
 - הרמטכ"ל דוד אלעזר ערך מסיבת עיתונאים ביום ב' (8 באוקטובר), היום השלישי ללחימה, ובה נקט בביטוי הזכור: 'נשבור להם את העצמות', ואמר גם שישתדל לכבוש בגזרה הצפונית של התעלה את מה שרביץ שכח לכבוש במלחמת ששת הימים; (הכוונה היא למובלעת המצרית של פורט פואד וחלק מן הימה 'מלחת סכחת אל טין'). ואולם, עיון בנוסח השאלות והתשובות באותה מסיבת עיתונאים – (ראה 'הארץ' למחרת היום) – מלמד שהביטוי הראשון נאמר דווקא בתוך משפט אשר הסביר שלא תהיה זו בהכרח מלחמה קצרה, ואילו הביטוי השני כמעט 'הושם בפיו' של הרמטכ"ל על-ידי השואל.
- 24 בלילו הראשון של חג הסוכות (10 באוקטובר) בשעה 20.30 שודר ברדיו נאומה של גולדה מאיר, ובו אמרה ש"העיקר הוא לסיים את המלחמה, ולסיימה בניצחוננו", אך הוסיפה גם: "אולי תהיה זו המלחמה האחרונה. אנחנו רוצים שלום, ואנו רוצים להכות בתוקפינו ולרדוף אותם אל מעבר לקווים, עד שנהיה בטוחים שאין אלה קווים שמהם יתייצבו להתקפה מחודשת עלינו"; (הדגשה שלי, כאן ולהלן – י"ע. הציטוט על-פי 'הארץ', יום ו' שלמחרת החג, 12 באוקטובר).

הראשון – על תוכן הקנוניה.²⁵ אותה תוצאה מתקבלת גם לאור העובדה הרביעית, שמיד עם היוודע ההסכם הרוסי-אמריקני על "שיחות שלום בחסות מתאימה" התחילו בחוגים ממשלתיים לדבר בקורת-רוח על כך, ש"החסות המתאימה" שהוסכם עליה היא חסות רוסי-אמריקנית – ואף-על-פי שאלמלא היתה שם קנוניה מוסכמת מלכתחילה, הלוא ודאי היתה הנהגתנו צריכה להבין שלגבינו אין לך דבר איום יותר ב"שיחות שלום" מאשר חסות שכזאת, ולא זו בלבד שהיא לא

ביום א', י"ח בתשרי ('הארץ' ו'מעריב', 14 באוקטובר) – בעוד הלחימה בעיצומה – התייחסה גולדה מאיר בהרחבה להפסקת הלחימה בהסכמה: "גם עתה יש רק דרך אחת לשלום, והיא הפגשת שני הצדדים ליד שולחן הדיונים למו"מ... אני יכולה לומר לכם שכל בקשה להפסקת אש תידון על-ידי ממשלת ישראל בקפדנות וברצינות. אם תבוא קריאה כזו, תאמינו לי שהממשלה תכנס מיד ותדון בה בכל כובד הראש... תיוון נקבל מאנשים או ממשלות שיעזרו לצדדים לשבת לשולחן הדיונים". גם בתשובה לשאלה ישירה אם תסכים ישראל להפסקת אש בעוד המצרים נמצאים בגדה המזרחית של התעלה, השיבה גולדה כי "שאיפתנו היא להגיע להפסקת אש בנסיבות מתאימות".

25 בהקשר זה של "תוכן הקנוניה" עלי להוסיף פרט חשוב: בסוף שנת תשל"ד שהה משה דיין בדרום אפריקה בביקור פרטי. באותה עת הוא היה חבר כנסת, וכבר מזה כארבעה חודשים – מאז התפטרות גולדה מאיר והרכבת ממשלת רבין – חדל לשמש כשר הביטחון. דיין התראיין ביוהנסבורג לעיתון 'ראנד דיילי מייל', ונשאל גם להערכותיו בעקבות מלחמת יום הכיפורים. ב"ז באלול (4.9.1974) פורסמו כאן דבריו בעיתונות, ושב"ד העתיק את הידיעה על פתק – הן מ'הארץ' והן מ'מעריב' – ושמר את הפתק במגירתו. תשובתו של דיין מחזקת את חשד הקנוניה, שספיגת התקפה מצרית מוגבלת נלקחה בחשבון בגדר התכנון המוקדם, ואילו ההפתעה היתה רק מהיקפה הנרחב של המתקפה. הנה אפוא, להלן, לשון הקטע מתוך הידיעה בשתי גירסאות התרגום, (ושים לב להדגשותי – י"ע).

גירסת 'הארץ' (ביום הנ"ל, בעמ' 2; כותרת: "דיין: מלחמה תוך שנתיים"): "בתשובה על שאלות [ביוהנסבורג] בקשר למלחמת יום הכיפורים הביע [דיין] צער שלא פעל לגיוס מהיר יותר של אנשי המילואים. 'שבוע לפני מלחמת יום הכיפורים לא היינו בטוחים לגמרי כי הערבים עומדים לפתוח בהתקפה כה נרחבת. החלטנו לעכב את הגיוס הכללי. עתה אני מצטער על החלטה זו".

גירסת 'מעריב' (ביום הנ"ל, בעמ' 3; כותרת: "דיין אינו רואה מלחמה נוספת, לפחות בתוך השנתיים הבאות"); כותרת משנה: "גיוס מוקדם יותר יכול היה לעזור הרבה בשלב הראשון של מלחמת יום הכיפורים":

"שבוע, ואפילו פחות מזה, לפני יום כיפור, לא היינו בטוחים שהערבים יפתחו במלחמה בקנה מידה מלא. לכן החלטנו לקבל את הסיכון ולעכב את הגיוס הכללי. בהסתכלי אחורה, אני מצטער על החלטה זו".

• עוד בעניין זה, ראה בסעיף המוקדש לדיין בנספח ב' לחיבור, עמ' 673.

היתה מגלה קורת-רוח מיידית וטרומית, אלא בוודאי היא היתה מרעישה עולמות כדי לסכל את ההצעה.²⁶ וחמישית, ישנה העובדה, כי בימים הראשונים התנגדה ההנהגה לתכנית הפריצה של שרון אל מערב התעלה, ורק כאשר נוכחו כי הניצחון על המצרים, ללא איגוף, מאחר לבוא, הואילו סוף-סוף להיעתר לו.²⁷ מערכת עובדות זו עשויה גם ללמד מדוע אמנם נחוצה היתה הקנוניה מלכתחילה. מסתבר כי לא היה ספק לצדדים כי בלעדי כן, אם אך ישושו הערבים להתקיף, ובני-ישראל יישארו חופשים להגיב כדרך-הטבע, יימחצו הערבים עד תום, במהירות כל-כך גדולה, עד שלא יהא סיפק למעצמות לעצור את השואה – ושוב תלך לה בועת השלום; ובועת שלום זו, היא היא אשר הביאה וצירפה לפשע את בני-ישראל בעצמם.

אולם, המצרים והרוסים – מסתבר שהם על-כל-פנים לא אבו להסתפק בניצחון מבוקם גרידא. הם השתדלו להעמיק את הביום ולבססו כל כמה שיוכלו כדי להפיק ממנו את מירב התועלת ולצמצם עד כמה שאפשר את "עמדת הכוח" אשר הצדדים-שכנגד יוכלו להשתמש בה בהמשך משחק-האיזון – ונראה לומר כי בנקודה זו אמנם הצליחו פיתויי-ההרגעה האמריקניים מחד גיסא, ועודף-ביטחוננו מאידך, להביאנו לידי הערכת-מצב מוטעית והפתעות בשדה-הקרב. אכן, לאו דווקא באשר לעצם העובדות אשר מהן המצב הורכב, אלא – בעיקר – באשר לדרגת העוצמה היחסית, הכלולה בכוננות אשר הצליחו הרוסים והערבים לארגן. מתקבל

26 'ועידת ז'נבה', בהשתתפות ישראל, מצרים, סוריה וירדן – ובחסות האו"ם, ארצות-הברית וברית-המועצות – נפתחה בסוף כסלו, כשלושה שבועות לאחר שחתם שב"ד את חיבורו.

27 כוחות צנחנים אשר סופחו לאוגדתו של אריאל שרון היו הראשונים לצלוח את תעלת סואץ, בסירות גומי. היה זה בליל כ' בתשרי, האחרון של חול-המועד סוכות, לאחר עשרה ימי לחימה. ואולם את ההצעה לעבור מיד אל הגדה המערבית כדי לשבש את תכניות המצרים, העלה שרון כבר לאחר שלושה ימי לחימה, אור ליום ג', י"ג בתשרי, בשיחה עם הרמטכ"ל, בסיני. למחרת הוא פקד לבצע פעולות התקפיות – ואף הגיע לקו המים – תוך הפרת פקודות הרמטכ"ל ואלוף הפיקוד, אשר הורו אז על קרבות בלימה בלבד. בהמשך הלחימה הפכה הצעתו של שרון לחצות את התעלה לדרישה תקיפה ביותר.

יחד עם זאת, מצביעים חוקרי המלחמה על כך שבמועד בו דרש שרון לצלוח, עדיין לא יכול היה הדבר להיעשות, והיה משול לקפיצה לבריכה ללא מים. כך, בעיקר בשל המצב הצבאי – שלנו ושל האויב – אך גם משום שעד תום שבוע מפרוץ הקרבות עוד טרם הגיעו לזירה אמצעי הצליחה הכבדים.

אף מאוד על הדעת, כי טעות והפתעה זו פגעו אמנם לא רק בנו, כי אם גם בבעל-בריתנו האמריקני, אשר "עמדת-הכוח" האמורה לשמשו במשחק זה אינה בעצם אלא "עמדת הכוח" שלנו; אולם, לפי מה שמתברר והולך, נראה כי השינוי לא פגע באופן יסודי לא בתכנית האמריקנית, ואף לא בדידויינו שלנו אחריה.

כך מתברר קודם-כול לאור העובדה, שעל אף השיבושים שחלו, מכל-מקום הוחלט אמנם על הפסקת האש בזמן המתאים – אולי באיחור קטן, עקב בלבולו של שרון והתערבות הסינים, אך על-כל-פנים גם לא יותר מדי מאוחר – והנהגתנו מיהרה אמנם להסכים לאלתר, בדיוק כפי שהבטיחה לנו גולדה מראש.²⁸ עובדה שנייה היא כי על אף כל מיני חיכוכים טכניים בלתי-פוסקים, ועל אף הסגנון הגנגסטרי אשר בו מוגשים לנו הדברים ואשר שום גורם ציבורי לבד מאיגוד של זונות לא היה מסוגל להסכים לו²⁹ – מכל-מקום מתנהל לו "המשא-ומתן" כסדרו,

28 ביום 22 באוקטובר הודיעו המצרים על נכונותם להפסקת אש מיידית, אך הקרבות נמשכו עוד יומיים, עד שכותרה הארמיה השלישית בעורפה, ממערב, ונחסמו נתיבי אספקתה. (ההסכם הרשמי להפסקת אש נחתם מאוחר יותר, ב-11 בנובמבר, חמישה שבועות לאחר ההתקפה המצרית של יום הכיפורים).

• על התייחסותה המוקדמת של גולדה מאיר להפסקת אש, בתיווכם של "אנשים או ממשלות שיעזרו לצדדים לשבת לשולחן הדיונים" – קרי: קיסניג'ר – שוב וראה את הערה 24 לעיל.

• מעניין לצטט דיווח מדיני מיום 24 באוקטובר ('הארץ', עמוד ראשון), המובא ממקורות במוסקבה, הבנוי כולו – בבהירות רבה – על אדני ההיגיון הקיסניג'רי: "הסיבה העיקרית לרצונה של וושינגטון להגיע במהירות להסכם הפסקת אש, היא ההנחה שכל עוד הצבא המצרי נמצא בעבר המזרחי של התעלה, ומתקיימת תחושת המצרים כי מחו את ההשפלה של מלחמת 1967 וכבודו של החייל המצרי הושב על כנו, יוכל הנשיא סאדאת לקבל על עצמו ניהול מו"מ ישיר עם ישראל לקראת פתרון סופי למשבר המזרח התיכון. גירסה אחרונה זו מבוססת על דיווחים כי הרוסים הבהירו לווישינגטון כי מצרים מובסת בשום אופן לא תוכל לנהל מו"מ עם ישראל, וכי יהיה זה לטובתה של ישראל, לטווח ארוך, למנוע מפלה מצרית מוחצת". (הדגשה שלי – י"ע).

בדרך אגב אזכיר שוב: למחרת יום פרסום הידיעה הזאת, החל שב"ד בכתיבת חיבורו. ההתאמה בין ההיגיון המדיני הקיסניג'רי אשר בצבץ בעיתונות, לבין ספרו הנ"ל של קיסניג'ר – אשר שב"ד איתר בספרייה הלאומית – היא שעמדה כנראה ביסוד הניתוח שנכתב.

29 בדברו על "הסגנון הגנגסטרי" מתכוון שב"ד בייחוד לכך שהחלטה על הפסקת האש – החלטה משותפת אמריקנית-סובייטית – הוגשה לנו כתכתוב אמריקני, לביצוע מיידית: בעוד שברה"מ נענתה לזעקות מצרים להפסקת אש, הרי קיסניג'ר לא נועץ כלל בממשלת

ואם לא תקרה איזו תקלה בלתי-צפויה, הרי שנוכל גם תוך מספר החודשים הקרובים לברך על המוגמר.³⁰
ננסה אפוא לברר עתה את המגמות והסיכויים במסגרת המהלך הלזה.

ישראל, ואף אמר כי "שני מבוגרים [= ארה"ב ובריה"מ] יכולים להישאר ידידים גם אם ילדיהם רבים". (ראה זאת בסיקור הדיון בכנסת על קבלת הפסקת האש, 'מעריב', כ"ח בתשרי 24 באוקטובר).

קבלת התכתיב על-ידי הממשלה הביאה לכך שהארמיה השלישית נותרה 'חיה ובוטטת' בשטחים שכבשה מידינו, ובהמשך אף נדרשנו לפתוח אליה דרכי אספקה. נוסף על כך 'נמחקה' הצהרתה של ראש ממשלת ישראל שלא תהיה הפסקת אש ללא התחייבות מצרית לשחרור שבויינו, פתחו הדרומי של ים סוף

(באב אל מנדב) נותר חסום על-ידי המצרים, ועל הכול: הנהגתנו אולצה 'לבלוע את הגלולה' של איזכור החלטה 242 – המחייבת נסיגה משטחי ששת הימים – בתוך נוסח ההחלטה על הפסקת האש. פתמונות: למעלה – כך תיאר 'דוש' ב'מעריב' את תכתיבו של קיסינג'ור כלפי ממשלת ישראל – בשיטת הסלאמי – כאשר לאחר הפסקת האש באה הדרישה להעביר אספקה לחיילים המצריים המכותרים, ואף לפתוח 'פרוזדור' גישה אליהם שלא בפיקוח ישראלי; (ז' בחשוון, 2 בנובמבר). למטה – תיאור חד ונמרץ של "העידוד"

האמריקני לחתימה הישראלית על הסכם הפסקת האש עם מצרים, למחרת היום בו נחתם על-ידי קציני צבאות שני הצדדים, בתיווך משקיפי האו"ם; (י"ז בחשוון, 12 בנובמבר). (אודות 'דוש' – ראה להלן בהערה 51 עמוד 646).

30 ואמנם, ועידת ז'נבה נפתחה, כאמור, כעבור פחות מחודש מעת כתיבת דברים אלה; בסוף חודש טבת (אמצע ינואר 1974) כבר נחתם הסכם 'הפרדת הכוחות', בו סוכם על נסיגת ישראל לקו של 20 ק"מ ממזרח לתעלה.

1. יחסי הכוחות הצבאיים והבין-לאומיים

העובדה הראשונה שיש לה משמעות לבירור זה הריהי שהניצחון הצבאי אשר השגנו במלחמת יום הכיפורים על הערבים, הריהו כנראה באמת ניצחון מזהיר שאין לו דוגמאות רבות בהיסטוריה. עמנו וצבאנו הוכיחו כאן מסירות וגבורה עילאית, בתנאים האסטרטגיים הגרועים ביותר שאפשר להעלות על הדעת ובראשותה של הנהגה מכוללת ובלתי-רצינית עד לדרגה של הפקר ובוגדנות, ואף שוקעת בכזבים ומפוררת מבפנים. יתר-על-כן, על אף ההרגשה שהופינו במלחמה, המציאות היא למעשה שהוכינו רק מבחינת האבידות המוחלטות בנפש ובנשק ומבחינת אבדן האמון בהנהגה ונכונותה הבלתי-מוגבלת של זו לספוג עלבונות; אולם, מבחינה צבאית, כלכלית ומוסרית-עממית, העובדה היא שעודף כוחנו היחסי לא נפגע, ואולי אף שופר, ואילו גבולותינו האסטרטגיים אף נשתפרו בסך-הכול בוודאי – ולפחות לגבי התמודדות צבאית מחודשת, אם תבוא בעוד זמן.³¹

מצד שני, אמנם נתמוטט לכאורה מעמדנו הבין-לאומי – הן על-ידי נידוינו המוחלט-כמעט באפריקה ונידוינו המעמיק והולך באירופה, הן על-ידי התגלעותו המלאה של הלחץ האמריקני, הדורש כי נעמוד עד תום בתכנית השלום הקיסנינג'רית, אשר זימנו עצמנו לתוכה. אולם, הנידויים הנ"ל – כל כמה שיהיו מופלגים – אינם על-כל-פנים בעלי משמעות מכרעת, ועשויים כל יום להשתנות למוטב, לפי השתנות המסיבות ועמידתנו שלנו. לגבי ענייננו חשוב לנו למעשה לברר רק את בעיית הלחץ האמריקני.

מבחינה זו אין טעם, כמובן, שנחזור ונשקול מה היה קורה לו נקטנו מלכתחילה מדיניות של בני-ישראל בעלי-הכרה ואלמלא נקלענו מלכתחילה לבוץ הזה, אשר הנהגתנו ובלכול רוחנו הלאומית סיבכנו לתוכו. אולם, גם לפי המצב כמות שהוא למעשה לפנינו, נראה לומר שהלחץ הוא ריק ואין לו רגליים, ככל מדיניות המשא-ומתן המנופחת אשר קיסנינג'ר מנהל. הנחת היסוד למדיניות זו היא, שאין אמריקה מוכנה למלחמה עולמית, כל זמן שיש לה ברירה – וממילא משמע מכאן שאמריקה לא תבוא לכפות עלינו את ההסדר הרצוי לה, כמו ידיה ממש – מפני שאין כמובן

31 מלחמת יום הכיפורים נסתיימה כזכור בהרחבת השטח שבשליטת ישראל, הן בצפון והן בדרום: בצפון הגיעו כוחותינו עד מרחק של 43 ק"מ מדמשק, ובדרום – על-אף שנכבשו מידינו שטחים ממזרח לתעלה – חנו כוחות צה"ל במרחק 100 ק"מ מקהיר. פירוט נוסף ראה בהערה 45, עמ' 639, וראה גם את המפה אשר בגב שער החיבור.

מקום לספק, שהתערבות אמריקנית ישירה שכזאת היתה גוררת פלישה רוסית מקבילה ומלחמה עולמית.

הלחץ הבא בחשבון הריהו איפוא רק לחץ עקיף – שיימנעו מאתנו כל מיני הסיוע, אשר כביכול מהם אנו חיים. אולם, גם לחץ זה, אף אם יהיה עקבי ומוחלט ביותר – ברור על-כל-פנים שאין הוא ראוי להכניענו מעבר לנקודה שאותה נראה כחיונית לדידנו. מעבר לאותה נקודה, ממילא אין לנו ברירה אלא להסתכן ולעמוד על ענייננו, אף בלעדי הסיוע האמריקני – ואילו משהגענו לכאן מתברר שאם אמנם תהא ההתעקשות עשויה לסכננו, הרי שהאמריקנים, מצדם, שוב לא יוכלו להרשות לעצמם להתמיד בלחצם, מפני שאנחנו הננו כאן משענת-הכוח היחידה העשויה לשמש להם בהתמקחות על ענייניהם באזור. לפי זה, אף-על-פי שאמריקה היא מעצמת-על, ואנו הננו רק מדינה קטנה לכאורה, הרי כושר הלחץ האמריקני וכושרנו לעמוד בו הם בעצם שקולים, ואולי – למעשה – כושרנו שלנו הוא שפיר אף יותר.

כך מסתבר, אם נשים לב כי אמריקה עשויה להיות מעוניינת ללחוץ עלינו רק אם מבקשת היא להשיג מאתנו ויתור כלשהו, אשר יסייע לה לקנות בתמורתו הישג לעצמה במקומות אחרים. לכן, אף אם ייראה לה ההישג כחיוני ביותר, ואנו נתעקש באופן קיצוני שלא לוותר אפילו בנקודה אשר תיראה לה כפחות-ערך ביותר לדידנו – מכל-מקום לא תהיה לארצות-הברית ברירה הגיונית אלא להסתלק מלחצה על דרישת הוויתור, מפני שאם תתעקש מצדה, הרי שאת ההישג לא תשיג, וגם את מעמדה הקיים תהא עשויה להפסיד מכל-וכול. לעומת זאת, אם אמריקה תתעקש אמנם להתמיד בלחץ, ועדיין ייראה לנו הענין כחיוני באופן שלא נוכל לוותר בו, הרי שמכל-מקום נשארים אנו בינתיים שלמים כמה שיש לנו, ולא נגיע למשבר מכריע אלא במקרה שיבואו לקחת מאתנו את הוויתור בידיים, על כל שינוי המסיבות אשר יהא כרוך בכך, ואולי גם לטובה.

אם נתרגם את הניתוח המופשט הזה לבעיות הממשיות העומדות לפנינו כיום, שאלת-המפתח הריהי כמובן זו: מה יהא אם ננסה להשלים את ניצחוננו על-ידי סילוק המצרים אל מעבר לתעלה³² והנחתת מכה מוחצת על הצבאות הערביים,

32 בסיום הלחימה החזיקו המצרים בקו מעוזי צה"ל בגזרה הצפונית, והארמיה השלישית המצרית היתה מכותרת בִּשְׂטח שנכבש מידינו ממזרח לתעלה, בגזרה הדרומית, לאורך 45 ק"מ (מן האגם המר הגדול עד מפרץ סואץ) ובעומק של כ-10 ק"מ בתוך חולות סיני. שוב וראה את המפה אשר בגב שער החיבור.

כדי לחזור ולשלול מהם את עמדת-הכוח, המכשירה את עמדתנו המופחתת שלנו – ואף אם האמריקנים יתנגדו לכך במלוא הלחץ שיוכלו להפעיל לעומתנו? נראה לומר, כי מבחינה צבאית גרידא אין לניסיון שכזה שום מניעה. מסתבר כי אף אם לנוכח כך ימנעו האמריקנים כל סיוע שהוא, נוכל להשלים את המלאכה לפני שנגיע לדלדול משתק – ומשתושלם המלאכה, הרי שכל מדיניות החוץ שלנו תוכל להתחיל מחדש, על בסיס המצב האסטרטגי המשופר שהשגנו. הלחץ האמריקני, כשלעצמו, אינו יכול להיחשב אפוא, בנקודה זו, כגורם גורלי בשום אופן – ונראה שהדבר הובן אמנם בחוגים הקובעים בעולם. מסתבר שהבנה זו – ולא רק החשש הרוסי שמא בכל-זאת עוד יבגוד בהם קיסנינג'ר ויחזור לתמוך בהשלמת הניצחון הישראלי – היא היא שהיתה מונחת ביסוד האיום הרוסי להתערבות ישירה באזור; והשאלה, המתעוררת לאורו של איום זה לפנינו, הריהי: מהו באמת משקלו של זה לגבי הניסיון שאנו דנים בו?

שאלה זו צריכה להידון לפי שתי אפשרויות מקבילות.

האפשרות האחת היא שלמעשה אין רוסיה מעוניינת להסתבך במלחמה עולמית – ובמקרה שכזה, האיום הרוסי איום סרק הוא, אף אם בשעת-מעשה נהיה מסובכים גם עם האמריקנים מצדם. בשום פנים ואופן אי-אפשר להניח כי בגלל "ברוגז" עמנו יתירו האמריקנים לרוסים שישתלטו במישרין על האזור, בעוד שלא היו מתירים את הדבר אלמלא אותו "ברוגז" – ואף אדרבה: אם אמרנו לעיל, כי האמריקנים לא יבואו לכפות עלינו את דרישותיהם בידיים, מפני הפחד שמא יגרור הדבר פלישה רוסית מקבילה, הרי הגשמת הפלישה הרוסית ממילא אינה משאירה כבר לאמריקנים ברירה, אלא לגמור את חשבונם עמנו ועם הרוסים כאחד. מסיבה זו עצמה, כדי שלא להכשיר לאמריקנים את החדירה הישירה, ממילא לא יגשימו אפוא גם הרוסים את איומם מלכתחילה – ואנו, מצדנו, נשארים בסך-הכול חופשיים שוב לנהוג כדרכנו.

לעומת זאת, האפשרות השנייה היא שהרוסים מעוניינים כיום במערכה מכרעת – ואמנם, יש פנים לומר שכזהו אולי המצב. כך, קודם-כול, מפני שמצד אחד שרועה כיום אירופה המערבית כולה פרקדן, בתבוסתנות וחוסר-אונים מוסרי וצבאי, כפי שלא היתה שרועה מעולם. מצד שני, סין מתחזקת והולכת, אך עדיין היא חלשה מספיק כדי להיות מנוצחת בנקל, וכפי שאולי היא לא תהיה עוד כעבור תקופת-זמן. מצד שלישי, גם אמריקה עייפה כיום ממלחמות, נדחקת מעמדותיה בעולם, נוטה להתפוררות מוסרית, נחלשת מבחינה כלכלית והנהגתה מובסת

ומשותקת מבפנים³³ – וכלום יכולה להימצא לרוסיה הזדמנות מתאימה יותר להשליט את עצמה בעולם? ובמקרה שהנטייה הרוסית היא לנצל באמת את הרגע, נראה היה לומר לכאורה, שאם-כן, אין נפקא-מינה: האיום שהם השמיעו אינו אלא גישוש ראשון, וסוף-סוף הם ינסו לפלוש לכאן מכל-מקום, בין אם ננסה להשלים את ניצחוננו ובין אם לא.

אולם, בעיון יותר מעמיק תהא מסקנתנו חייבת להיות אחרת, ואדרבה: רק השלמתנו עם המהלך הקסינג'רי היא שתביא עלינו את הרוסים והסתבכות במלחמה עולמית ללא מנוס, ואילו הניסיון להשלים את ניצחוננו, אף תוך קרע זמני עם אמריקה – דווקא הוא עשוי אולי להיות האמצעי, ובאמת האמצעי היחיד, אשר יהא בו כדי לעצור את הנטייה הרוסית להתחשבנות סופית ולדחותה לזמנים אחרים ולנקודות-מוקד אחרות.

כך הוא החשבון הנכון, כי הצלחת המדיניות של קסינג'ר באזורנו, פירושה הוא לחזור ולייצב את המעמד האמריקני בארצות ערב – לפחות לזמן-מה, עד שתימצא איזו נקודת-משבר חדשה; ובמקרה שיש אמנם לרוסים רצון לשבור הפעם את אמריקה, אפילו במחיר מלחמה, הרי שהצלחת המדיניות של קסינג'ר תהיה אמנם סיבה טובה ומובהקת ביותר לשחרורו של הרצון הזה. לעומת זאת, אם אנו נשלים את ניצחוננו על הערבים שלא בתיאום עם קסינג'ר, אלא בניגוד לו, ונימנע מן הוויתורים אשר בתמורתם תוכל אמריקה לקנות לה את ייצוב מעמדה – הרי שממילא גם הסיבה הממשית לפתיחת המלחמה תימנע.

33 להבנתו של משפט זה, יש להזכיר בעיקר שני עניינים:

- בתחילת שנת 1973 נחתם בפריס הסכם שביתת נשק בו התחייבה ארה"ב לפנות את כל כוחותיה מווייטנאם, דבר שאכן התבצע בחודשים הבאים, אם-כי המלחמה בין צפון ווייטנאם לדרומה נמשכה בכל-עוז. מלחמת וייטנאם – בה לא הצליחו האמריקאים לנצח – ערערה את מעמדה של ארה"ב בעולם לשנים ארוכות, ויצרה בה גם שבר פנימי עמוק בשל אבדן האמון בממסד הפוליטי והידרדרות יוקרתו של הצבא.
- באותה תקופה היה הממשל שרוי בזעזועים קשים בשל חשיפת 'פרשת ווטרגייט' – אשר החלה בציתותים מטעם הנשיא ניקסון ליריביו הפוליטיים, והסתבכה בשקרים ובמהלכי טיוח. בחודשים שלפני מלחמת יום הכיפורים נאלצו להתפטר בשל כך כמה מבכירי הממשל, ובסופו של דבר – באב תשל"ד (אוגוסט 1974) – נאלץ גם ניקסון עצמו להתפטר, ונחלץ ממשפט פלילי בעור שיניו. צרה נוספת היתה החקירה נגד סגנו של ניקסון, ספירו אגניו, אשר התפטר כמה ימים אחרי פרוץ המלחמה, לאחר שהודה בנטילת שוחד ובהעלמות מס.

בִּסְךָ-הַכּוֹל יוצא אפוא, גם בניתוח הצמוד למסיבות, שהלחץ האמריקני האפשרי לעיכובנו מהשלמת הניצחון – בין אם בצירוף לאיום רוסי ובין בלעדיו – איננו על-כל-פנים גורם, אשר מן הנכון הוא לראות בו איזה ממש מסוכן לעניין זה. איום הלחץ מבהיל כאן בשמו הרבה יותר מאשר בסיכוניו התוכניים, המתמסמסים למעשה במגע – ובסיכומו של דבר משאירה אותנו הסקירה מול פני כוח עברי חזק ומנצח, אשר גם תנאיו האובייקטיביים להמשך מסע הניצחון הם טובים לגמרי – אם אך יינתן המוצא לרצונו להמשיך. אולם, תנאי זה מחזיר אותנו לסיבוכים הסובייקטיביים של הנהגת האומה – ונעבור אפוא לראות עכשיו שוב את הדברים מן הפרספקטיבה הזאת.

2. תכנית קיסינג'ר ו"פולחן הלוואיות"

על אף הסיבוכים המוכרים, לו יכולנו לתאר לעצמנו כי ההתקפה של יום הכיפורים באמת ירדה על הנהגתנו לפתע ונתקבלה בתום-לב – ולו גם תוך כדי "מחדלים" ובצורה מבולבלת; ולו יכולנו לתאר לעצמנו שגם בהמשך הדברים התנהגה הממשלה בתום-לב, והסכמתה לעיקרי המהלכים של קיסינג'ר לא היתה פרי קנוניה (מפורשת או חרישית), כי אם רק פרי של טקטיקה מפא"יית לעקוף את הלחצים "עד לכשירחיב"³⁴, עדיין מותר היה לנו – לפי המצב כפי שעומד הוא בשעה ששורות אלו נכתבות – לנסות ולצפות, שסוף-כל-סוף ייפתר המצב, על-ידי הממשלה עצמה, כפי שראוי לו להיפתר לפי ניתוחנו דלעיל. אכן, עדיין לא ויתרה הממשלה, לא לקיסינג'ר ולא לערבים, שום ויתור מהותי; צבאנו עומד בגבולות המשופרים שאמרנו, ואף מתחזק והולך מיום ליום – הן מבחינה ארגונית הן על-ידי תוספת הכוח הבאה לו על-ידי הסיוע, המתקבל בינתיים מן האמריקנים במחיר כיפוף-ראשנו לעומתם – ואפשר היה להניח שעם המיצוי המקסימלי של יתרונות הפסקת-האש תגשים הממשלה מה שמן הסתם מתכוונת היא להגשים, והיינו להשלים את הניצחון ולדחות את הערבים מעמדת-כוחם, בין אם יהיה הדבר לרצון האמריקנים ו[ובין] אם לא.

34 על משמעותו והקשרו של הניב "עד לכשירחיב" – במלעיל – ראה ב'גאולת ישראל במשבר המדינה' (כרך ב'), בהערה 43 עמ' 88.

על אחת כמה וכמה כך, אם נשים לב לפרטי תכניתו המשווערת של קיסניגר, אשר על רקעה אמורים הדברים ואשר עד כה למעשה רמזנו רק אל צלליתה הכללית. תכנית זו – לפי מה שיודעים אנו על דעותיו ומגמותיו של קיסניגר בדרך-כלל, ולפי מה שרואים אנו מתוך מהלכיו ודיבוריו בהקשר המיוחד של מלחמת יום-הכיפורים – מסתמנים עיקרי פרטיה כלהלן.

קודם-כול, עמדת-הכוח – אך באמת ראוי להדגיש שהמלחמה יצרה למעשה עמדת-כוח לאו דווקא לטובת הערבים נגדנו, כי אם לטובת האמריקנים נגד הרוסים – ומתוך עמדת-הכוח הזאת אפשר לשמוע את קיסניגר מציע לרוסיה לאמור: אם לא תסכימו להפשרה³⁵ ולהחזרת מעמדנו הערבי, ניתן חופש ליהודים, ואף נשסה אותם לגמור את המלאכה, והם יחסלו לכם את הבסיס הערבי מעיקרא; אולם, אם האבו ושמעתם, נפרק את עמדת-הכוח היהודית שלנו על-ידי פירוק שטחיה והכנסת דמורליזציה³⁶ בתוכה, נאפשר לכם לפתוח את התעלה, ניתן לכם חיטה גם כל מיני תמיכה כלכלית אחרת, לא נפליג בתמיכתנו בסין, וגם לא נתערב במעמד הנתינות של הארצות הערביות כלפיכם מן הבחינה הצבאית.

ואילו מן הצד השני, על-פי הנחה שההסכמה הרוסית אמנם תינתן לו, נראה שמתכוון קיסניגר להחזיר לארצות-הברית את מעמדה המסחרי בארצות-ערב על-ידי ניצול עמדת-הכוח אשר ניתנה לערבים, לאו דווקא על-ידי המלחמה עצמה, כי אם על-ידי הפסקת-האש. עמדת-הכוח הזאת מתבטאת בכך, שהצבאות הערביים פרושים בכוננות מלחמתית לאורך הגבולות של מדינת-ישראל, ואילו באיום של "ברוגז" אמריקני נמנע מן ההנהגה הישראלית להסיר ממנה את הלחץ הזה. בינתיים נאלצת אפוא מדינת-ישראל להחזיק בכוננות מקבילה גם את צבאותיה שלה – ודבר זה מונע ממנה את אפשרות "החיים הנורמליים", סוחט והולך את

ה ראה בספרו הנ"ל של קיסניגר, בעמוד 8: "We must strive to convince those in need of our assistance of our concern, but also of the need for patience and for the willingness to go through a painful period of construction – qualities to be in direct conflict with their image of themselves".

[תרגום: עלינו להתאמץ לשכנע את אלה הזקוקים לתמיכתנו בדאגתנו לעניינם, אך גם בצורך בסבלנות ובכוננות להתנסות בתקופה רבת-מכאוב של בנייה [וארגון-מחדש] – סגולות אשר אמורות לעמוד בסתירה ישירה לדימוי העצמי שלהם.]

35 על המדיניות שהוליך קיסניגר ל'הפשרה' (רטאנט) בין המעצמות – שוב וראה את הערה 13, לעיל בעמ' 607.

כוחה הכלכלי והמוסרי, וממילא מעמיק גם את זקיקותה לסיוע האמריקני, באופן המגביר שוב את תוקפו של איום ה"ברוגז". מסתבר, שגם הבידוד המתרחב של מדינת-ישראל בזירה הבינלאומית – באופן המגיע כבר לממדים מופלגים – אף הוא אינו, כנראה, אלא פרי של אישור ועידוד אמריקני, כדי להעמיק במדינת-ישראל את ההרגשה שאין לה ברירה אלא לקבל עליה כל תכתיב אמריקני שהוא – ומכוח הצירוף של כל אלה נראה שמצפה קיסניג'ר לקבל מן ההנהגה הישראלית את הוויתור על "השטחים" שכבשנו במלחמת ששת הימים. את "השטחים" הללו יחזיר קיסניג'ר לערבים ויקבל בתמורתם את החזרת המעמד המסחרי שהוא מבקש.

והנה, לפי ההיגיון הפשוט אמנם צריכה היתה תכנית שכזאת, לכאורה, רק להגביר את הרצון וההחלטה לפרוץ את טבעת החנק, במהירות האפשרית ולא לתר – ולא רק לאור הניתוח המדיני שערכנו לעיל, אלא גם בגלל כמה וכמה טעמים מכריעים, לגופו של עניין:

ראשית, כדי להיפטר מן הסחיטה ולפתוח שוב את הדרך לעלייה גדולה והתנחלות, הנשארות משותקות בינתיים. שנית, מפני שעם הימשכות הסחיטה צפוי כוחנו להתערער וללכת, עד שלבסוף באמת נתרגל לרעיון הוויתורים ונוותר מה שירצו מאתנו – או שעל-כל-פנים נצטרך לחזור ולהתנער להשלמת הניצחון בתנאים הרבה יותר גרועים – כי לעומת ההחלשה הצפויה לנו, צפויים דווקא הערבים להתחזק, הן מבחינה מוסרית ומדינית-בין-לאומית הן מבחינה צבאית. ושלישית, מפני שגם אם נוותר, הרי שלום אמתי לא יהיה לנו – ולמחרת הוויתור יחזור אפוא מכל-מקום הצורך לעמוד בפני ההיערכות הערבית, בתנאים אשר כבר פטורים אנו מלהזכירם מעיקרא.

אולם, על אף כל השיקולים האלה, קשה עד מאוד להניח כי הנהגתנו תפרוץ אמנם במכוון את מעגל סכנת-המוות המשפיל הזה – ולא רק מפני מה שכבר הנחנו מלכתחילה, שדווקא אל המלכודת של קיסניג'ר נכנסה היא במכוון ומדעת. אף אם נתעלם מן ההנחה הטרומית הזאת, העובדה נשארת, כי הנחת-היסוד של הנהגתנו היא, שמן ההכרח הוא לנסות ולהגיע להסדר-שלום עם הערבים על בסיס של ויתורים משטחי ששת הימים – ולא אכפת לה, אגב כך, לא בעקרונות של גאולה או מולדת ולא בסברת הוודאי, שהוויתור יוכל להיות רק לשם שלום של כזב. התודעה, כי למען הסיכוי של הסדר-שלום תהא ההנהגה הישראלית מוכנה להסתכן אפילו בכל מיני הסכנות הנוראות שמנינו – היא היא בוודאי המונחת ביסוד העובדה, שלהחלטת הפסקת-האש אמנם הצליח קיסניג'ר להחדיר את

הפיתוי, שהפסקת-האש תהיה רק מבוא לשיחות-שלום, על אף התנגדותם של הערבים למושג – ומשנקבע הפיתוי הזה, קשה להעלות על הדעת גורם כלשהו בעולם אשר יוכל להצדיק בעיני הנהגתנו את סטייתה מאותו הפיתוי. יתר-על-כן, אף אם ברור הוא, שהשיחות לא תוכלנה להסתיים בהצלחה אלא אם אמנם תותר הנהגתנו על כל "השטחים" או כמעט על כולם, כאמור ב"תכנית רוג'רס", אשר עד כה התיימרה הנהגתנו להתנגד לה בתוקף – גם דבר זה אין בו למעשה כדי לפגוע אף כמלוא הנימה במה שאמרנו; וכך הוא, מפני שבאמת היתה ההתנגדות של הנהגתנו לתכנית רוג'רס מפוקפקת מאוד, גם מלכתחילה ובמשך כל הימים עד עכשיו.³⁶

הדבר מתברר אם נשים לב, כי תוך כדי התנגדות לתכנית רוג'רס היו כמה וכמה התבטאויות של אנשים המקובלים לייצג את הממשלה ואשר הבהירו למדי על מה מוכנה הממשלה לוותר. ובכן, בראש וראשונה נתגלה כי מוכנה היא לוותר על "יהודה ושומרון", לרבות השליטה המעשית בהר-הבית, ואולי גם שליטה עירונית-מנהלית בחלקים של ירושלים המזרחית. שנית, נתגלה שמוכנה היא לוותר כנראה על כל חצי-האי סיני, חוץ מן הרצועה שבין אילת לשרם-א-שיך – אם כי גם על דיוק מעמדה של זו מוכנה היא להתמקח, במגמה של פשרה. שלישית, הסתבר מאוד שלפחות חלק נכבד מן הממשלה מוכן לוותר גם על רצועת עזה ואל-עריש. קולות של ויתור ממשלתי לא נשמעו למעשה רק ביחס לרמת הגולן (תוך השארת האפשרות העקרונית בעינה, שוויתור יוכל עוד בכל-זאת לחול גם על השטח הזה). אולם, רשימת ויתורים זו – כלום שונה היא באופן מהותי כלשהו מתכנית רוג'רס, ועל-כל-פנים, כלום שונה היא ממנה באמת במשהו אשר אינו ניתן לגישור?

36 ויליאם רוג'רס היה מזכיר-המדינה ושר החוץ של ארה"ב, עד שהוחלף על-ידי קיסינג'ר (כשבועיים לפני פרוץ המלחמה); תכניתו – שהוגשה בכמה שלבים – היתה תמצית מדיניותה של ארה"ב באזורנו מאז 1969, וסעיפיה היוו למעשה תביעות אשר הפנו לממשלת ישראל. ככלל, דרשה התכנית את נסיגתנו מכל חבלי ששת הימים, בתיקונים קלים, תוך כינון הבנות ופתיחת משא-ומתן בחסות האו"ם על-מנת להגיע להסכמי שלום. ב-1970 קיבלה הממשלה את התכנית יחד עם החלטת האו"ם 242 – הקוראת לנסיגה מן השטחים לגבולות בטוחים ומוכרים, (אמנם, תוך פרשנות לשון-ההחלטה באופן שאין היא חלה על כל השטחים) – ועקב כך פרשו ממנה שרי גח"ל ומנחם בגין בראשם. עם זאת, דחתה הממשלה את עידכון תכניתו של רוג'רס אשר דרש – בסוף שנת 1970 – שישראל ומצרים תגענה להסדר ביניים לאורך תעלת סואץ.

והנה, לאור העימות הזוה בין תכניות הוויתור, מתעוררת השאלה מאליה, שאם מלכתחילה היתה הממשלה מוכנה לוותר על כל מה שדרשו ממנה לוותר ועל כל מה שעשויה היא להידרש לוותר בשיחות-השלום הבאות עלינו לטובה – למה באמת היתה היא צריכה לחכות במשך כל אותן השנים, למה לא ויתרה עד עכשיו, ולמה אין היא מוותרת עכשיו מיד, ובלי לסכן את עצמה בקרבנות נוספים למקרה של התחדשות המלחמה בינתיים?

על השאלה הזאת רגילים היינו להשיב כי אין היא מוותרת, מפני שבינתיים אין הערבים מוכנים לקבל. אולם, בעיון יותר מעמיק נראה נכון, שהתשובה לא היתה דווקא לגמרי מדויקת. במשך הזמן כבר היו כמה וכמה התבטאויות ערביות מוסמכות בדבר נכונות למין שלום זמני של 'ברוגז', כעין זה שמדובר עליו עכשיו – אם אך תיאות ממשלת ישראל להיסוג בגדרי תכנית רוג'רס או משהו בדומה לה – ובאמת אין ספק, כפי שאומרים אמנם אנשי "השמאל" ואורי אבנרי,³⁷ שלו היתה הממשלה מציעה באופן מעשי ויתור כלשהו באותם הגדרים, הרי שהערבים היו מקבלים, וגם הרוסים ודאי שלא היו מתנגדים. אלא הוזה אומר, כי לנכונות המשולשת הזאת עדיין חסרה היתה ההסכמה האמריקנית. האמריקנים לא יכלו להרוויח מהסכם שכזה, כי אם רק להפסיד, והם התוו את תכניתו [= תכנית רוג'רס] רק על-תנאי שאגב ביצעו יקבלו גם הם את דמי התיווך המגיעים להם, מצדם. התשלום של דמי-התיווך, הוא הוא שהתעכב עד עכשיו – ועיכוב זה הוא אשר איפשר לממשלת ישראל להופיע, כביכול, כפטריוטית כל-כך ו"נצית". אולם, עתה מדמה קיסנינג'ר בלבו, שסוף-סוף מצליח הוא לארגן גם את התשלום של דמי-התיווך לאמריקה – וזוהי ודאי הסיבה לכך, שסוף-סוף מוכנה גם ממשלתנו ללכת לשיחות-שלום על-פי "החלטה 242", אף-על-פי שלא היתה מוכנה להסכים על כך בפתובה על איגרת יארינג בשעתו.³⁸

37 על אורי אבנרי, ראה בספר 'גאולת ישראל במשבר המדינה' (כרך ב'), הערה 205 בעמ' 360.

38 • החלטה 242 נתקבלה במועצת הביטחון של האו"ם כבר בשלהי שנת 1967, ודובר בה על נסיגת ישראל משטחים שכבשה, על חתירה לשלום צודק ובר קיימא בגבולות בטוחים ומוכרים, ועל יישוב צודק של בעיית הפליטים. במהלך מלחמת יום הכיפורים 'שידרגה' מועצת הביטחון של האו"ם את ההחלטה – בהחלטה חדשה, מס' 338 – הקוראת להפסקת אש מיידית ולביצוע החלטה 242 על כל חלקיה.

• גונאר יארינג היה מדינאי שוודי אשר כבר ב-1967 מונה להיות נציג מיוחד של האו"ם במזרח-התיכון, על-מנת לקדם הסדר מוסכם בדרכי שלום ברוחה של החלטה

והבנת דברים זו, שוב, מביאה אותנו לסיבה נוספת, אשר בגללה יש להניח כי ממשלתנו לא תמצא בה את העוז לפרוץ את טבעת-החנק. בפסקה שלפני הקודמת לא היתה כוונתנו להרחיק לכת עד כדי כך שנאמר, כי הממשלה נעשתה כביכול פטריוטית ו"נצית" – בניגוד לנכונות הוויתורים שלה ובניגוד למה שנראה לה כאינטרס הלאומי – ורק כדי לאפשר לאמריקנים לגבות להם את דמי-התיווך. מסתבר, כמובן, שהחזקת "השטחים" נראתה לה כעדיפה על החזרתם לגופו של עניין והיא שמחה להחזיק בהם "כל זמן שניתן"; אולם, מה שיוצא מעיוננו הוא, שעל-כל-פנים לא נראתה לה עדיפות זו כבת-תוקף לעומת חזון-הפשרה, אלא אם תיתמך אמנם מצדה של אמריקה; וכן [גם] להפך: עם כל רדיפתה אחר חזון הפשרה של שלום, מכל-מקום לא נראה לה זה ככדאי, כל זמן שהגשמתו לא יכלה להיות לרצון לאמריקה, כי אם רק להזיק לה. ובמילים אחרות: אמנם היתה הנהגתנו מוכנה לוותר למען השלום על שטחי מולדת ועל שטחי ביטחון, אך היא לא היתה מוכנה לוותר למענו על אמריקה.

על אחת כמה וכמה, אם-כן, כאשר המדובר הוא בהתקוממות נגד דרישתה של אמריקה, ולא עוד למען שלום, כי אם להפך – רק כדי לשמור על שטחי מולדת ושטחי ביטחון, ואפילו בניגוד לפיתוי של שיחות-שלום, המוצעות סוף-סוף בגושפנקה האמריקנית הנכספת.

ואכן, כבר אב"א אחימאיר בשעתו טבע לגבי היחס של הנהגתנו לגויים את המונח של "פולחן הלוואיות"³⁹ מעולם, במשך כל שנות הציונות, לא היתה זו לחדול מלדרוש "בשלומה של מלכות" – ובייחוד מלכות כלשהי אשר הציונות נקלעה לתחום שליטתה או תחת כנפי חסותה.

242. בתחילת שנת 1971 הגיש יארינג הצעה להסכם בין ישראל ומצרים, על בסיס נסיגת ישראל מחצי האי סיני, הסדרי פירוז, חופש שיט בתעלת סואץ, והפסקת מצב הלוחמה בין המדינות. מדינת ישראל הודיעה שאמנם דוחה היא את ההצעה, ולא תחזור לקווי ה-5 ביוני – (= קווי-הגבולות עד מלחמת ששת הימים) – אך היא נכונה למשא-ומתן משמעותי על כל הנושאים הנוגעים להסכם שלום.

39 הנה הקטע ממאמרו של אחימאיר בעיתון 'הירדן' בהושענא-רבה תרצ"ו (18.10.1935) שאליו מתייחס כאן שב"ד: "... ה'דרשת' בשלומה של מלכות' הגלותי, נהפך אצל הציונים למין פולחן. ... בפעם הראשונה העיזו מעל במת קונגרס ציוני לדבר סרה במלכות-הרשעה; זה קרה בקונגרס ה"ח [1933], כשהיטלר בשלטון זה שבעה חודשים]. ... בפעם הראשונה התקיפה הציונות מעצמת-גויים. הציונות לא התקיפה את ממשלת הצאר אחר קישוב, לא התקיפה את ממשלת הבולשביקים בקשר עם

בימי השלטון התורכי התכונן בן-גוריון להיות עורך-דין עותמני, שרתוק [= שרת] התגייס לצבא התורכי ו"השומר" רדף את "נילי"; משנקלע בן-גוריון שלא בטובתו לאמריקה, הנלחמת נגד התורכים, התגייס ל"גדוד העברי", אשר נתמך גם על-ידי וייצמן היושב באנגליה – אך המנהיגים הציוניים שנשארו בגרמניה ובאוסטריה הוסיפו לתמוך במעצמות המרכז. משהשתלטה אנגליה על הארץ, נרתמה הציונות לשירותה של זו ללא תנאי, מעבר לכל "הספרים הלבנים" ופרשת "סטרומה", הסגרת יואל בראנד והשתקת השואה, עד למעשי "הסזון", היעדר כל כושר-היות ב"תנועת המרי", וכן כיו"ב; באותו זמן, תחת השלטון הגרמני, העלים קסטנר את אושוויץ מן הקהל המונהג על-ידיו. ההתעוררות הציונית להקמת המדינה לא נתאפשרה אלא משניתנה לכך הגושפנקה של או"ם; "מבצע קדש" לא נתאפשר אלא בחסות אנגלית-צרפתית משפילה, ואף-על-פי שזו רק רוקנה אותו ממילא מכל טעם ותכלית מעיקרא; וכך לבסוף גם עתה, משעברה המדינה לחסות אמריקנית, כפי שהספקנו לראות כבר לעיל.⁴⁰

הרדיפות על היהדות. ... מבחינה זו יש להבין את העמדה הלויאלית של הציונות הישנה כלפי הרייך השלישי. ... זהו אותו הדבר שעמדנו עליו: פולחן הלויאליות". (אחימאיר נוקט בביטוי 'הציונות הישנה', שכן 'ההסתדרות הציונית החדשה' נוסדה בידי ז'בוטינסקי רק כחודש לפני כתיבת המאמר). המאמר, שכותרתו 'השלב השלישי', כונס (בשניונים קלים) אל 'כתבים נבחרים' מאת אב"א אחימאיר, כרך א': 'הציונות המהפכנית', הוועד להוצאת כתבי אחימאיר, ת"א תשכ"ו, עמ' 11.

• אב"א אחימאיר נולד בשנת הקונגרס הציוני הראשון (1897), עלה ארצה ב-1924, וייסד את ארגון ההתנגדות הראשון לשלטון הבריטי, 'ברית הבריונים' (1930), אשר הגיונו ופעולותיו עתידים היו לשמש בסיס רעיוני לאצ"ל וללח"י, לכשיקומו. אחימאיר נכלא ונשפט כחשוד בקשר עם "רוצחי ארלוזורוב" – סטבסקי ורוזנבלט – ולאחר שזוכו שלושתם הוא הושאר בכלא בעוון פעילות בארגון בלתי לְגָלִי. לאחר שחרורו (1935) התמסר לכתיבה והיה פובליציסט חשוב. אב"א אחימאיר נפטר בשנת 1962.

40 הערה זו – ובה פרטים על האמור בפסקה דנן – תובא, מפאת אורכה, בסופו של החיבור, בעמ' 652.

דבקות זו של ההנהגה הציונית באפוטרופוסות גויית כלשהי, בין אם תהיה טובה או רעה, או אפילו אכזרית-מרושעת, הריהי באמת מעבר לכל רֶצִיֹן – מתאים לה אמנם השם של "פולחן", הרומז להתמסרות הנפש בְּקוּדֶשׁ – ואפשר אולי להסביר אותה אף שלא-דווקא על-פי השגרה של "תסביך גלותי" בעלמא. יותר מדויק אולי יהא להסביר אותה בעובדה, שההנהגה שלנו פשוט אינה מסוגלת לעצב לה איזו מטרה חיובית מוגדרת – דבר שהיא היתה נאלצת לעשות על-ידי שאיבה ממקורות ישראל, הנשארים סתומים בפניה. היא נקלעת אפוא בעשייה עיוורת, בלי דעת מה היא רוצה בעולם – וההוראה של האפוטרופוס הנכרי הריהי אפוא לגביה גידור-המטרה היחיד אשר בו יכולה היא להיאחז מן המוכן, באופן "סביר", בלי חשש שִׁיראוה כאקזוטית, קיצונית או בלתי-מציאותית, כפי שהיא חוששת בעומק-נפשה שיראוה, אם תנסה לשלות לה איזו מטרה מקורית מן השרוול. ובסך-הכול, מתוך פחד להיות מצחיקה על-ידי הפגנת מקוריות יהודית, מוצאת לה אס-כך הנהגתנו את הביטחון הנפשי הדרוש, בהפכה להיות עלובה ושפלה, תוך התגדלות-שכנגד בְּמֵאחַז של רֶצוֹן האדון, בעל המעמד המוכר בעולם.

לכן, לאור התסביך המושרש הלזה, קשה שוב, על אחת כמה וכמה, להניח כי הנהגתנו תמצא בה אמנם את העוז לחזור למלחמת-ניצחון, בעוד שהדבר כרוך בהתקוממות נגד אמריקה, כפי שכרוך הוא היום. בכל ההיסטוריה הארוכה של ההנהגה הזאת אין אף דוגמה אחת של התקוממות מרדנית נגד מי שהיה האפוטרופוס או השלטון הזר שלה, אף בשעות הקשות ביותר; נראה לומר שאין לה בכלל המנגנון הנפשי הדרוש לשם התמרדות שכזאת, והמצריך רצון עצמי, חוט-שדרה מוסרי וערכי-כבוד. לדידה מתמסס הכול בבוז לכל ערך חיובי בעל משמעות רוחנית וברדיפה הבלעדית אחר התועלת המוחשית המיידית והנוחות החומרית של הרגע. אף רדיפה זו אין היא מסוגלת לבצע אלא בדרך הגלותית המורגלת של זחילה תגרנית, עד שהצד-שכנגד מתבלבל או מתעייף, או שולח אותך לאשוויץ, או מת, או שרווח והצלה עומדים ליהודים בדרך נס ממקום אחר – ואם יש לנו עוד תקווה להצלה בחסות ההנהגה הקיימת, הרי זה אפוא רק בדרך המפוקפקת הזאת.

את סיכוייה של זו ננסה לברר להלן.

3. הזעם, המרירות, והיעדר האלטרנטיבה השלטונית

הסעיף הקודם הביא אותנו אס־כן למסקנה, כי הסיכוי המכריע הוא שאמנם נכנסים אנו לתקופה ממושכת למדי של סחטנות שיחות-השלום, ובעוד שהצבאות שלנו ושל הערבים מוסיפים לרבוץ זה לעומת זה, וזה בתוך זה, ללא הכרעה, בהתאם לתכנית של קיסניג'ר ובנתון לכל הקשיים והסכנות שמנינו.

על־ידי עצם העובדה שהנהגתנו מסכימה אמנם להכניסנו לסיר־הלחץ הזה, ממילא באים אנו גם למסקנה, שלמעשה שוב אין לנו בעצם ממשלה. טיבה של ממשלה הוא שמנהלת היא מדיניות, לפי כללי העניין המבוטא במושג הלזה – ואמנם, תיתכן מדיניות טובה או גרועה, נבונה או טפשית. בנידון המיוחד שלנו אפשר, למשל, שתהיה לנו הנהגה המבקשת להשיג שלום תמורת ויתור על "שטחים" – ואפילו שטות זו אפשר עדיין שתיחשב כ"מדיניות" וכ"מעשה־ממשלה", אם תיעשה בגדר כללי העניין המהותיים: תוך כבוד ממלכתי, על בסיסו של רצון ושיקול סוברני, וכן כיו"ב – כפי שהציע, למשל, אורי אבנרי תמיד. אולם, שום דבר מעין זה אינו בנמצא במשחק־הדמים המתפתח והולך לפנינו.

הנהגתנו מבקשת אמנם שלום, ומוכנה היא להשיגו תמורת ויתור על "שטחים", אך היא עצמה אינה מאמינה בשלום שהיא מבקשת, ואין היא רוצה לוותר על "השטחים" – גם מפני שהיא עצמה מבינה ויודעת כי סכנת־מוות כרוכה בויתור. פס־הכול ניגשת היא אפוא לעניין מסובכת בסתירות מן הקצה אל הקצה – ואין היא ניגשת כך אלא מפני שבהיעדר תודעת רצון חיובי להחזיק בשלנו, מגיעה היא ממילא להרגשה שסוף־כל־סוף לא תהיה לה ברירה אלא להיכנע ללחצי ההחזרה. בהתאם לכך, עם כל ההבנה שהתכלית הסופית הנועדת לתהליך ההחזרה אינה אלא בחיסול של מדינת־ישראל והשמדתם או גירושם של בני־ישראל תושביה, מכל־מקום מסתבכת היא במסקנה שאין לה ברירה אלא להשתתף בתהליך ולקחת בו חלק פעיל, מצדה – כדי להשהותו, לפחות, כל כמה שאפשר, למשכו, להאריכו ולסבכו ולהשתדל להציל תוך כדי כך כל נקודה וכל דונם שאך יינתן לה: שמא בכל זאת יקרה עוד איזה נס אשר יפסיק את התהליך בטרם יושלם, כפי שאמרנו לעיל – וממש כדרך היודונראטים, אשר נועדו על־ידי הגרמנים למלא את מקומן של "ממשלות יהודיות" באירופה.

ואכן, כפי שראינו לעיל, היה הטבע "היודנראטי" גלום בטיבה של ההנהגה הציונית מעולם. במסיבות נוחות יחסית [בתקופת המנדט הבריטי] ניתן לטבע הזה להיטשטש מעט וללבוש את הדמות של "סוכנות יהודית"; לרגל הצלחת "הפורשים", ובלי שום שינוי מהותי אל העומק, אף ניתן לה במשך עשרים וחמש שנים [מאז קום המדינה] לעטות את האיציטלה של כמעט-ממשלה; אולם, כאשר האפוטרופוס הנכרי חזר והשתגע, כפי שקרה עם מלחמת יום-הכיפורים, חזר גם הטבע היודנראטי והתגלה במלוא שיטתו המקורית, ואף דרגות-ההתעלות של "כמעט-ממשלה" ו"סוכנות יהודית" שקעו ונעלמו כאילו לא היו מעולם.

מצב זה נותן להנהגה, מצד אחד, ולמרכבה הפרדוקס, כעין אישור וחיזוק לאחיזתה באומה. האישור והחיזוק הוא בנוסף על האחיזה הסוציולוגית הבסיסית, המקיימת את ההנהגה הזאת באומה מלכתחילה, ומסתנף הוא גם לעובדה היסודית, שעצם הטבע ה"יודנראטי" – אשר אין לו דוגמה בשום אומה ולשון – אמנם יש לו כנראה שורשים, וגם מידה של הד חיובי בעמנו שלנו. בהתאם להסתנפות הזאת זוכה קו-הכניעה של ההנהגה למידה ניכרת של הבנה והסכמה בציבור, שהרי מכל-מקום – בינתיים יש שביתת-נשק, ודם אינו נשפך;⁴¹ בינתיים מקבלים אנו את התמיכה מאמריקה; בינתיים נדחים הוויתורים כל כמה שאפשר; בינתיים, על-כל-פנים, יש מי שיציל מה שניתן להציל; ובינתיים, אם חס ושלום נחדל מלהיענות להנהגה הזאת, או אף נתמרד נגדה, הרי שנימצא מפקירים את עצמנו כצאן בלי רועה מעיקרא.

אולם, מצד שני, העובדה היא גם-כן כי במשך השנים של מלחמת "הפורשים" ומלחמות המדינה כבר הספיק עם ישראל להתנער מהלך-הנפש ה"יודנראטי" בשכבות נרחבות למדי. מצב-הרוח שהתפשט בעם עם מלחמת יום-הכיפורים לא היה עוד מצב-רוח של צער-השלמה מאין-אונים, בדומה למה שהיה יורד על העם לרגל גזירות "יודנראטיות" בגלות, אלא הרבה יותר מכך הרי זה מצב-רוח של זעם ומרירות, המכוון נגד ההנהגה, והמגיע הפעם לעוצמה והיקף אשר יש בהם כבר –

41 חיבור זה נחתם בתחילת כסלו תשל"ד (סוף נובמבר 1973), כשבועיים לאחר חתימת הסכם הפסקת האש בין ישראל ומצרים באוהל המשא-ומתן שהוקם בקילומטר ה-101, על כביש סואץ-קהיר. בפועל חדלה הלחימה בחזית הדרום כבר בסוף תשרי, עם השלמת כיתורה של הארמיה השלישית.

עם סוריה לא נחתם הסכם הפסקת אש; אך לאחר שכוחותינו כבשו את החרמון והשיבו אותו לשליטתנו (כ"ו בתשרי, 22 באוקטובר), ולאחר הפלת עשרה מטוסי אויב למחרת, השתרר בחזית הצפון שקט יחסי.

בפעם הראשונה בתולדות המדינה – כדי להתקרב לדרגת-זעזוע בעצם מעמדה של ההנהגה בציבור.

הזעם והמרירות האלה ניזונים לאו דווקא מעצם ההפתעה, אשר בה תפסה המלחמה את העם; אף לא מעצם התמיהה והביקורת על המדיניות הבלתי-מוכנת, הקרויה "המחדל" והמונחת ביסודה של אותה הפתעה; וכמו כן אין הזעם והמרירות ניזונים בעיקר מעצם השכול שבא לנו על-ידי ריבוי הקרבנות, או מעצם התמיהה והביקורת על הרשלנות שפשתה בהנהגה המדינית ובדרגות שונות של פיקוד הצבא, ואשר איפשרה את "המחדל" ותרמה לריבוי הקרבנות.

כל ארבע הסיבות האלו הריהן רק סיבות-לוואי, המגבירות והמטפחות את המרירות והזעם – אך הסיבה העיקרית, המולידה אותם הפעם בעצם מהותם, הריהי בחוסר הטעם והיעדר המטרה, המרחפים על פני ניהולה של מלחמת יום-הכיפורים ושיבוצה המדיני על-ידינו מיומה הראשון.

כי אמנם כבר היה הדבר לעולמים, שמדינה מותקפת על-ידי אויביה, ואפילו בהפתעה, ואפילו במגמה להשמידה, ואף נגרמים לה תוך כדי כך קרבנות ומפלות, אשר הנהגה יותר טובה יכולה היתה למנעם. אולם, כשקורה דבר שכזה, מצפה העם מן ההנהגה שזו תתנער על-כל-פנים מעתה ולהבא, ותוביל את העם בהחלטה נחושה לגירוש הפולש ולהדברת האויב. והנה, כבר מן הרגע הראשון, ובעוד ששרים ומפקדים מבטיחים לנו להכות את האויב "שוק על ירך" ו"לשבור לו את העצמות", סירבה ראש-הממשלה לאשר שאמנם נלחמים אנו לניצחון, ורמזה כי גאות להפסקת-אש ברגע שיואילו להכתיבה לנו, ואף אם יהיה עדיין האויב על אדמתנו.⁴² מאותו רגע נמנעה מן העם כל תודעת מטרה במלחמה – למעשה הושמטה גם תודעת המטרה של הגנה על המולדת, או לוי הא על "שטחי-ביטחון", או אפילו על החיים – וגם למי שאינו מדינאי ניתן להרגיש בחוש, כי אין אנו מנהלים את המלחמה בכנות, אלא רק מצטרפים אנו למשחק, אשר הפרס המירבי המובטח לנו בסיכומו הוא שהערבים יסכימו לקבל מאתנו "שטחים", תמורת הכבוד שיעניקו לנו בשבתם לשוחח על כך עמָדנו.

42 הכאת האויב "שוק על ירך" ו"שבירת עצמותיו" הם ביטויים שנאמרו על-ידי משה דיין ודוד אלעזר, כמפורט בהערה 23 עמ' 617 לעיל. דברי שב"ד על גולדה מאיר נסמכים כנראה על דבריה ששודרו בכתב-חדשות בטלוויזיה; הרחבת הדברים כפי שפורסמו בעיתונות נסקרה בהערה 24, בעמוד הנ"ל.

אכן, הקרבנות ששכלנו במלחמה זו עד עכשיו – הם ודאי נפלו בכנות על הגנת המולדת, ואלמלא גבורתם הרי שבאמת כבר כולנו לא היינו חיים. אולם, זהו רק האספקט הסובייקטיבי שלהם והתוצאה שנתקבלה באגב לדידנו. מנקודת-הראות הרחבה יותר של מסגרת-המלחמה מבחינה אובייקטיבית, מבחינת האסטרטגיה הכללית שלה במערכות העולם, מבחינת מגמותיה היסודיות מצד כל הגורמים ומבחינת מטרותיה המדיניות אף לדידנו אנו, הוברר שאמנם אך לשם כך נתנו את חללינו לטבח: כדי לאפשר לאמריקה לנסות ולחלק בין השכנים את ארצנו שלנו ולגבות לעצמה את מחיר הביתור – ותודעת הדבר הזה, במידות שונות של בהירות התפיסה, היא היא המונחת ביסוד הזעזוע ללא-תקדים המערער כיום את אמון הציבור הישראלי בהנהגתו המורגלת.

יתר-על-כן, מורגש כאן לא רק האבסורד שבמלחמה אשר מנהלים אנו תוך סכנת-חיים לאומית ובמחיר של קרבנות קורע-לב למען שיגעונו של מין נירון, שהשתלט על יחסי-החוץ של ארצות-הברית, אלא בהמשך הדברים הובהר גם בהתמדה, ובמידה גוברת והולכת, שבלהט ההיסחפות בהשתוללויותיו של אותו אמן מטורף הובאה הנהגתנו אף לידי התערטלות גמורה משרידי הסממנים החיצוניים של ממשלה עצמאית. לא זו בלבד שקיסינג'ר מצווה בגסות והיא מקיימת, ואף אינה חדלה מלרדוף אחריו בפרהסיה, מקצה העולם עד קצהו, בבקשת פירושים להוראותיו ביחס לקשריה לעמים אחרים – כאילו קיסינג'ר עצמו נהיה כבר לראש ממשלתנו, ולא עוד גולדה מאיר – אלא גם ביחסיהם המוצנעים, כשמשדלת הנהגתנו לרכך את גזירותיו של קיסינג'ר עד כמה שאפשר, הולכים הדברים ומידמים בגלוי לכעין מה שהיה, למשל, בין קסטנר לאייכמן.⁴³

אכן, אפשר לראות בעליל, שמדי פעם בפעם מצליחה הנהגתנו לסחוט מקיסינג'ר הקלה כלשהי או "אתנן של חיים" בדמות כסף או נשק; אך בתמורת זאת – לא זו בלבד שעושה היא כמיטב יכולתה כדי להשתיק ולהעלים מעיני הציבור את המאבק לחיים ולמוות המתנהל למעשה בינו לביננו, אלא גם מתחצפת היא לטייח את המאבק על-ידי הצגתו של המן היהודי הזה כמושיענו הנאמן, אשר מי

43 בשנות ההשמדה היה ישראל קסטנר סגן יו"ר הסדרות ציוני הונגריה. כאשר השתלטו הנאצים על הונגריה (1944) ניהל קסטנר משא-ומתן עם אייכמן ועם קצינים נוספים על הענקת סחורות לגרמניה בתמורה להימנעותה מלהשמיד את יהודי הונגריה. כמה חודשים אחר כך אירגן קסטנר את רכבת המקורבים – משפחתו, חבריו, עסקני המפלגות השונות, רבנים ועשירים – אשר הגיעו לבסוף לשווייץ (לאחר כארבעה חודשים בברגן-בלזן).

שמנסה לפגוע במעמדו פוגע גם בנו. לא מן הנמנע הוא אמנם, שמצד שיתוף-הטמטום האמנציפציוני פְּרִדִּיפָה אחר פשרות של שלום, ומתוך הערצת-משכילים קרתנית, היתה הנהגתנו מאמינה מלכתחילה באמת בשליחותו המשיחית של קיסנינג'ר לטובתנו – כפי שהערנו לעיל. אולם, גם אם היתה שם פעם אמונה שכזאת, אין ספק כי בינתיים היא איבדה כבר הרבה מתוקפה, ועל-כל-פנים שוב אין בה כדי להסתיר מעיני הציבור את הכוזב האובייקטיבי, אשר עליו היא באה לחפות מתוך השראה של שפלות-נפש ועלבון לאומי – וגם ההשראה הזאת, אשר תורמת כיום הנהגתנו להרגשה הלאומית, חוזרת ומתנקמת בה בגרימת הזעזוע וערעור-האמון שאמרנו.

אולם, ערעור זה של מעמד ההנהגה הקיימת, על כל הזעם, המרירות, הבוז וחוסר-האמון המתפשטים כנגדה בציבור, נשארים בינתיים חסרי כל מוצא חיובי לתחליף. על אף הרוח האיתנה השוררת עדיין בעם ובצבא, באופן מופשט – אין על-כל-פנים לרוח האיתנה הזאת שום ביטוי רעיוני מסוים בהיקף ציבורי, ושום מסגרת של גיבוש ארגוני; את "האופוזיציה", על כל זרמיה, מוטב שלא להזכיר – ובסך-הכול צפויים אפוא הדברים להתגלגל בינתיים בהנהגתה הרצופה של ממשלת היודנראט, מכוח האחיזה שיש לה, כפי שראינו לעיל.

4. "שיחות השלום"

במסגרת הדברים שאמרנו יש עדיין, בשעה ששורות אלו נכתבות, שתי אפשרויות-מפתח מקבילות, כרקע להמשך ההתפתחות, אשר כל אחת מהן כרוכה במגרעות ויתרונות משלה.

בתביעת דיבה של ממשלת ישראל (בשם קסטנר, פעיל מפא"י) נגד מלכיאל גרינוולד – אשר האשים את קסטנר בשיתוף פעולה עם הנאצים ובהצלתו של הקצין הנאצי קורט פֶּכֶר מחבל התלייה – נקבע בפסק הדין (ב-1954), בין היתר, כי אמנם-כן, "קסטנר מכר את נשמתו לשטן" וגם לא התריע באוזני היהודים על הצפוי להם. הצלת המקורבים ואי-ההתרעה נתפסו כמסכת אחת, כשני צְּדֵי מטבע.

בית המשפט העליון, בפסק-דינו בערעור המדינה, ביטל את הקביעה הזאת, אם-כי לא ניקה לגמרי את קסטנר; אך בשלב פתיחת הדיונים בביהמ"ש העליון (1957) נורה קסטנר ומת. ברצח הורשעו שלושה – יוסף מנקס, זאב אקשטיין ודן שמר. הם נדונו למאסר עולם, אך נחוננו ושחררו בשנת 1963.

האפשרות האחת היא, שהכוחות שלנו ושל המצרים "יופרדו", כפי שנדרש הדבר עקרונית בסיפוריו של קיסינג'ר – והתוצאה של אפשרות זו תהיה שתתגשם למעשה התכנית המקורית של דייך ל"הסדר חלקי". מסתבר כי הכוונה המקורית של הנהגתנו, כאשר הסתכנה במהלכים שהביאו למלחמת יום הכיפורים, היתה אמנם להגיע להסדר הזה ולמשוך אחר-כך את הדברים עד שבזה יסתיים העניין (וגבול "המיתלה" יישאר לנו אפוא גבול-הקבע עם מצרים,⁴⁴ תוך פתיחת התעלה לרוסים והחזרת המסחר האמריקני למצרים). לגבי המשך המשא-ומתן יש גם יתרון בהסדר הזה – לעומת ההתפרסות שלנו והאידנא אל מעבר לתעלה⁴⁵ – על-ידי כך שהסדר זה יהיה לגבינו פחות סחטני מבחינה כלכלית ונפחית את [אימוץ המילואים. אולם, מסתבר גם-כן, שאם זאת היתה כוונת הנהגתנו מלכתחילה, הרי שהיא לא נתנה את הדעת על כך, שאין דומה "הסדר חלקי" אשר היינו עורכים באופן ריבוני וכעושי חסד עם אויבינו ל"הסדר חלקי" הנערך כביכול דרך-היענות ל"עמדת-הכוח" של מצרים וכצעד ראשון להמשך הנסיגה תחת לחץ תכתיבי של קיסינג'ר. באופן השני הזה, כפי שעשויים הדברים להופיע היום – ההנחה המחויבת היא שהמשא-ומתן לא יוכל פשוט להתנוון בַּשְּׁגָרָה של "ההסדר החלקי" כסוף-פסוק, ותו לא. כפי שנחזור ונפרש להלן, נראה כי עתיד המשא-ומתן להתנהל באופן שהמוצא החיובי

44 ואמנם, זה בדיוק היה תוכנו של 'הסכם הפרדת הכוחות' אשר נחתם בין הרמטכ"לים של צבאות ישראל ומצרים – ובמקביל גם בין גולדה מאיר ואנואר סאדאת (שחתמו בנפרד) – בסוף טבת תשל"ד (אמצע ינואר 1974), כשבעה שבועות לאחר שחתם שב"ד את החיבור הזה. צה"ל נסוג 20 ק"מ מזרחה מן התעלה, וכוח או"ם התפרש על-מנת להפריד בין הצבאות. אך קיסינג'ר, בצפוי, לא שקט על שמריו. כעבור פחות משנתיים, בסוף אלול תשל"ה (תחילת ספטמבר 1975), ובתום מסע דילוגים מאומץ, הוא הביא ל'הסדר ביניים' נוסף בו נסוג צה"ל הלאה, מזרחה ממעברי המיתלה והג'ידי. בהסכם זה גם התחייבה מדינת ישראל להסתלק משדות הנפט באבו רודס.

• לגבי סבֶרְתוֹ של שב"ד האמורה כאן – שעוד בטרם פרוץ הקרבות היתה כוונת הנהגה שהתוצאה תהיה קיבועו של קו הגבול עם מצרים ב'מעבר המיתלה' – ראה את אשר הוספנו כנספח ב' לחיבור זה בעמ' 666, ובייחוד בִּסְעִיף שהוקדש לדיין.

45 נשוב ונזכיר את מפת סיום הלחימה: כוחותינו פרושים בשטח נרחב ביותר ממערב לתעלת סואץ, בכל רוחב הגִזְרָה המרכזית והגזרה הדרומית בין איסמעליה ומפרץ סואץ. עומקה המירבי של המובלעת ב'אפריקה' היה כ-40 ק"מ. עם זאת, החזיקו המצרים בקו מעוזי צה"ל בגזרה הצפונית, והארמיה השלישית המצרית היתה מכותרת בִּשְׂטַח שנכבש מידינו ממזרח לתעלה, בגזרה הדרומית, לאורך 45 ק"מ (מן האגם המר הגדול עד מפרץ סואץ) ובעומק של כ-10 ק"מ בתוך חולות סיני. ראה את המפה אשר בגב שער החיבור.

היחיד מתוכו יוכל להיות רק בזה שמכל-מקום נצטרך לחזור ולהשלים את המלחמה – ולגבי ההתפתחות הזאת, מצבנו דהאידינא, עם ההתפרסות משני צְדֵי התעלה, הריהו כמובן משופר יותר, לאין ערוך.

האפשרות השנייה, שוב, הריהי, ש"הפרדת הכוחות" תיכשל, ונישאר בינתיים פרוסים משני צְדֵי התעלה, בעוד שהמצרים מוסיפים לקיים את טריזיהם במזרחה. אפשרות זו, כפי שכבר אמרנו, היא סחטנית מאוד מבחינה כלכלית ומן הבחינה של אימוץ המילואים, אך יתרונה הוא ברור להצלתנו מציפורני המשא-ומתן, על-ידי הברירה של חידוש המלחמה.

שתי האפשרויות גם יחד לא היו באות בחשבון, לו היתה לנו ממשלה אמתית – שהרי זו לא היתה מסתבכת במשא-ומתן לפי תכתיבים, והיא היתה משלימה את המלחמה מלכתחילה, בהכרָח. לעומת זאת, בהנהגתו של "יודנראט" אין מניעה להסתבכות במשא-ומתן גם שלא על דעת מוצא חיובי – ומסתבר שתתקבל אמנם האפשרות הראשונה [דלעיל], אלא-אם-כן המצרים מְצֵדֵם יחששו עוד מכל-מקום להתנוונות המשא-ומתן באָבו ולא יחששו כל-כך לסכנה של חידוש המלחמה נגדם.

ועל רקע שתי האפשרויות האלו נתקדם אפוא עתה בבירורנו וניכנס לשלבי "המשא-ומתן לשלום".

כדי להבין את מצבנו האובייקטיבי במשא-ומתן שכזה, כדאי שהקורא ישווה לפניו את הרגשותו כאשר בעצם הימים הללו של מרירות עלבונות שביתת-הנשק חוזר הוא, למשל, בשבת בבוקר מבית-הכנסת, במזג-אוויר יפה ובאווירת מרגוע נעימה, כדי לאכול כדרכו את הפשטידה והחמין של שבת, ובעוד שצְבֵאוֹתֵינו לא זו בלבד שלא נסוגו כמעט מן ההישגים של ששת הימים, אלא אף מחזיקים הם בשטחים יותר נרחבים. הרגע הזה הוא רלוונטי, שהרי יכול לָבֵנו להיות סמוך ובטוח, שלו יכלו אויבינו לקחת משהו מאָתֵנו בעל-כורחנו, מעבר לְבְדֵלֵי האחיזה בתעלה שהנחנו בידם, הם כבר היו לוקחים בלי לחכות למשא-ומתן, ולא היו מניחים לנו ללכת בנחת-רוח לבית-הכנסת ולאכול פשטידות וחמין. במילים אחרות אפוא, שוב מגיעים אנו למסקנה שכל תפאורת האיומים מסביב היא בסך-הכול הבל מנופח ושקר שאין לו רגליים. האמת היחידה הקיימת בינתיים בכל ההצגה הריהי רק כוחנו שלנו והדינמיקה של תהליך גאולתנו; אם לא נרצה לא נישָא, ואם לא נרצה לא ניתן – וכל הבעיה חוזרת להיות אפוא רק בגישתנו הסובייקטיבית אנו, אשר אמנם רק בגללה נסתבכנו בצרה הזאת מעיקרא.

ומשנתנו את דעתנו על האמת היסודית הזאת, וחוזים אנו את נציגינו נכנסים ויוצאים באולם הדיונים כאותו [יוסף] ק' ב"המשפט" של קפקא,⁴⁶ אשר הוא מחזר אחר שופטיו ודין-המוות הצפוי לו, בעוד שכל העולם פתוח לפניו "לעשות חיים", יכולים אנו לתאר לעצמנו את מהלך המשא-ומתן כלהלן. ראשית-כול, אף-על-פי שקייסנג'ר הוא המחזאי והבמאי, וגם הפיגורו⁴⁷ שירוץ בשליחיות הצדדים, הרי לא הוא יֵשֵׁב שם ראשונה במלכות, אלא ראשי המדברים יתנפחו להיות הרוסים. בקול בס ירעימו עלינו להחזיר את כל השטחים, עד הפרוטה האחרונה, בלי חסד ובלי רחמים – שאם לא ניסוג, אוי ואבוי לנו, וידרסונו, ויקטלונו, וישמידונו בפצצות אטומיות, ויזרו לנו מלח על הזנב, ומרה תהיה אחריתנו – והם באמת מעמדתם לא יסוגו: אף לא שעל, ועד הסוף המר. אחריהם ממילא יחרו ויחזיקו הערבים. לעומתם תאמר הנהגתנו שהיא נותנת, תוך ניסיון שלא לתת ומתוך הבנה שסוף-כל-סוף היא תיתן כל מה שקייסנג'ר ילחץ לחץ מספיק כדי להוציא מידה – אפילו עד לתא הגזים ממש, ובלבד שעוד יהיה שם חוטם כלשהו אשר בשם הצלתו אפשר יהיה להצדיק את הסגרתם של חוטמים אחרים – והשאלה היסודית תהיה אפוא מה באמת ירצה קייסנג'ר להוציא ומה יחשב כלחץ מספיק לגבי כל נקודה ונקודה?

אשר לרצונו של קייסנג'ר, ברור שהוא לא יוכל להסתפק בשום דבר שיהא פחות באופן מהותי מ"תכנית רוג'רס" – מפני שאם יש לו בכלל תקווה לקבל את הנורמליזציה ביחסים עם ערב, הרי זה רק אם יחזיר להם באמת את "כל השטחים", או כמעט את כולם.

חוץ מזה, דבר פשוט הוא, כי לא הערבים ולא הרוסים, לא יהא להם שום טעם להסכים ל"נורמליזציה", אם מעמדה היחסי של מדינת-ישראל לא יוחלש עם "החזרת השטחים" במידה מהותית, באופן שלא תוכל שוב לשמש "עמדת-כוח"

46 פרנץ קפקא – מגדולי המספרים במאה העשרים – היה יהודי שנולד וגדל בפראג. הוא היה איש מיוסר ומלא לבטים, והדבר בא לביטוי עז בכתביו. יצירתו היא מעין מאבק ברוע העולמי, אך בתנאים בלתי אפשריים של מציאות פרדוקסלית חסרת פשר אשר היחיד אובר בה כבמבוך, נשלט בידי כוחות על, שאין להם כל מובן.

קפקא נפטר בשנת 1924 כשהיה בן ארבעים ואחת בלבד. רק מעט מיצירתו פורסם בחייו, ולפני מותו הוא ציווה לשרוף את כתביו; ידירו מקס ברוד לא קיים את הצוואה; הוא הוציא לאור את ספריו של קפקא, וביניהם הרומן 'המשפט' שראה אור שנה לאחר מותו. זהו שמו של השליח, השדכן התככן, גיבור האופרה 'הספר מסביליה', על-פי הקומדיה מאת בומרשה.

תוקפנית בידי ארצות-הברית, אם בכיוון לתעלה ואם בכיוון למפרץ הפרסי – ובמילים אחרות, גם-כן: באופן שתהיה כבר טרף קל יותר לכשייעשה הניסיון הבא לחסל אותה לחלוטין ולסלק את אמריקה מן האזור לגמרי. בלעדי כן לא יהיה ל"נורמליזציה" טעם, מפני שפירושה של זו יהא אז רק בְּהישג אשר ניתן לאמריקה, בשעה שאמריקה היתה נתונה דווקא בתהליך של דחיקה מן המזרח התיכון, על אף "עמדת-הכוח" הישראלית שהיתה לה – ומי לרוסים יתקע, שהיעדר-השָׁכָל להשתמש בעמדת-הכוח הישראלית במגמה חיובית יתמיד אצל האמריקנים גם כאשר קיסינג'ר ילך? ובכן, יצטרך קיסינג'ר לספק להם גם את הדרישה הזאת. אולם, אף אם קיסינג'ר כשלעצמו לא יהא מעוניין דווקא להחליש את מדינת-ישראל במכוון, הרי גם עצם "החזרת השטחים", על הדמורליזציה^o הכרוכה בה ועל הפירוזים שילוו אותה סביב, כבר יחלישו את מדינת-ישראל ממילא באותה מידה מהותית שאמרנו – ובסיכומו של דבר אי-אפשר אפוא שקיסינג'ר יסתפק בדרישתו מאַתנו במשהו פחות מן ההחזרה וההחלשה כאחת.

כמו כן יש לציין, כי בשום פנים אי-אפשר להעלות על הדעת, שבתמורה לכל הוויתורים האלה יוכל קיסינג'ר להביא לנו איזה "שלום" במוכן המקובל – ולו גם פורמלי גרידא. לכל היותר אפשר לחזות מין הסכם של אי-התקפה, ללא הכרה דיפלומטית ועל בסיס העיקרון של המשך שלילת קיומה של מדינת-ישראל מעיקרא – ובסך-הכול, גם מצד "התמורה", לא תוכלנה אפוא דרישותיו של קיסינג'ר להיות מפתות ביותר.

ולאור זאת, חוזרים אנו לשאלת הלחץ המספיק.

נראה לומר כי על אף המהות "היודנראטית" של הנהגתנו יזקק קיסינג'ר לשם סחיטה מן הסוג שתיארנו ללחץ כבד ביותר – אך באמת נראה גם-כן כי אמצעיו במגמה זו הם מוגבלים למדי. כבר הזכרנו לעיל את הבידוד המדיני ואת הדלדול הכלכלי אשר נהא נתונים בהם במהלך "השיחות", במסיבות של שיתוק הפיתוח מחד גיסא וכוננות מלחמתית מאידך (ובייחוד אם נמשיך תוך כדי כך בְּהתפרסות למערב התעלה). אולם, כדי שנוכל להתקיים במסיבות האלו בכלל, וכדי שנוכל בכלל לשמש כאובייקט לסחיטה, יצטרך קיסינג'ר עצמו להקל עלינו את הלחץ, על-ידי פתיחת פְּרוּזי הקופה האמריקאית – ובייחוד אם נשים לב שעם כל "פולחן הלוואיות" אין מנהיגינו תמימים לקיים פולחן בחינם, אלא זקוקים הם לרווחה מסוימת, וגם צריכים הם שִׁינָתֵר משהו בידם לחלק לציבור. ממילא משמע אפוא, שגם איום בהפסקת התמיכה וב"ברוגז" לא יוכל על-כל-פנים להיחשב במסיבות

אלו כאיום רציני – ומה גם שביצוע האיום, כבר יהא פירושו גם הסרת המניעה להשלמת ניצחוננו והשמטת הקרקע מתחת לתכניתו של קיסנינג'ר מעיקרא.

[ובאשר רפוי הוא האיום הכפול הנ"ל], נשאר אם-כן לקיסנינג'ר רק הנשק השלישי, והיינו שיאיים כי יפסיק את התמיכה ויפקיר אותנו תוך "ברוגז", או מאין-אונים, לביצוע האיומים הרוסיים – ובאמת, יש מקום לסברה שבליית ברירה יהיה זה הנשק העיקרי שבידו. אולם, אין צריך לומר שנשק זה אינו אלא נשק של התאבדות לאמריקה עצמה, ואף הוא – גם אם ישתמש בו קיסנינג'ר – הרי זה לא יוכל על-כל-פנים להשתמש בו ברצינות, וגם לא במידה רבה של יעילות. כמו האיום הקודם שאמרנו, אך טבעי הוא שגם איום זה ייטה להתקבל מלכתחילה באי-אמון וייטה לעורר "הליכה עד הסף"; יתר-על-כן, דווקא במקרה שהרוסים יגלו נכונות מעשית לבצע את איומיהם, אי-אפשר יהיה להאמין שהאמריקנים יעמדו אמנם באיומם-הם ולא יחזרו בהם ברגע האחרון; וכסך-הכול תהיה אפוא יעילות הנשק הזה תלויה בכך, שהנהגתנו תיבהל – לא כל-כך באופן רציונלי, כמו באופן בלתי-רציונלי – ולא כל-כך מן האיום האמריקני גופא כמו מן האיום הרוסי, בצירוף ההרגשה שהאמריקנים אולי באמת לא יהיו מוכנים להתקומם נגד חדירתם של אלה – ועל יסוד הפחד הזה היא תיכנע, אף לפני העמדת הדברים במבחן.

והנה, כפי שמכירים אנו את הנהגתנו, התפתחות שכזאת אינה דווקא נמנעת אצלה – ועל יסוד זה הוא שאמרנו, שקיסנינג'ר ישתמש אולי בנשק הנדון, על אף הסכנה הכרוכה בו לאמריקה עצמה. אולם, תוצאה בלתי-נמנעת של שימוש זה תהיה, שאמריקה תאבד על-ידיה את תדמית "הכוח היחיד המסוגל להחזיר לערבים את אדמותיהם" – היא עצמה תימצא מציגה את עצמה כחסרת-אונים וכמְשנית לעניין זה לגבי הרוסים – וממילא היא גם לא תוכל לזכות בתמורת שירותה זה בדמי-תיווך נכבדים. יתר-על-כן, משתציג אמריקה את עצמה כבלתי-מוכנה להתקומם להשתלטות גמורה של הרוסים על האזור, הרי שממילא היא גם תימצא מזמינה אותם לנסות את ההשתלטות בפועל – ואז ממילא יבוא ניסיון החדירה הרוסית הישירה, בין אם מדינת-ישראל תיכנע ובין אם לא תיכנע. אף אדרבה: דווקא הכניעה תהיה אות מובהק לחוסר-האונים האמריקני, ותשמש כגירוי מיוחד לחדירה הרוסית – וזאת גם על-פי המטרה המעשית הספציפית, למנוע מן האמריקנים את יתרון-המעמד אשר הכניעה הישראלית עשויה היתה להקנות לה בקרב הערבים.

לכן, יש להניח, שגם אם ישתמש קיסנינג'ר בנשק הזה – ואף אם יהיה זה בידו הנשק העיקרי – הריהו גם ימהר לחזור בו או לעשות משהו כדי לטשטש

את הרושם – ובסך-הכול מגיעים אנו למסקנה, שאם אמנם רק בלחצים של קיסנינג'ר יהא תלוי הדבר, תוכל אפילו הנהגה כמו שלנו לצאת מן הלחצים בלי להחזיר "אף שעל".

אולם, דווקא המסקנה הזאת מחזירה אותנו שוב לפחד מפני ההפקרה של [מדינת ישראל על-ידי] קיסנינג'ר, מכיוון אחר.

כי אמנם, מן המסקנה הזאת יוצא לנו, שקיסנינג'ר כשלעצמו לא יוכל לסחוט מאתנו את הוויתורים שהוא מבקש – וכמו כן מסתבר, שבאין הפקרה אמתית מצד אמריקה לא יוכלו הרוסים להגשים את איומיהם, וגם מצדם הם אין נשקפת לנו אפוא סכנה אמתית לסחיטת הוויתורים מידנו. אולם, העובדה נשאר, שגם קיסנינג'ר וגם הרוסים ידרשו מאתנו למעשה אותם ויתורים – ואף אם קיסנינג'ר יצניע את איומיו, הרי על-כל-פנים ממש "עד הסף" ודאי לא יישמע ממנו שום לאו ברור ומפורש נגד קול-הבס הרוסי, ומדי פעם בפעם הוא אף יענה אמן אחריו.

עצם הצירוף הזה יהא עשוי ודאי ליצור, לגבי הנהגה כמו שלנו, לחץ פסיכולוגי איום, כשכל הזמן רועדת היא מפחד, שמא באמת יפקירונו האמריקנים, וכשכל הזמן משגשגת היא את עצמה בלבה, שהלוא בעצם חייבת היא "להחזיר את השטחים", והלוא סוף-סוף תחזירם, והנה הזדמנות לשלום ושחרור המילואים והשבויים מסוריה,⁴⁸ ונשיקה של קורת-רוח מקיסנינג'ר וניקסון, וסוף-סוף גם פירוז וערובת המעצמות הם משהו, ואולי בכל-זאת עוד ייתנו לנו אפילו את רמות-אשכול ואת לטרון ומעבר חופשי בכביש לשרם-א-שיך – ובמסיבות שכאלה, עם הנהגה כמו הנהגתנו, בהחלט לא מן הנמנע הוא, שאם הרוסים והערבים ירצו לנצל את ההזדמנות, ויאמרו רק מילה טובה, הרי הם יוכלו לעשות עסק טוב.

אלא שמכל-מקום נראָה לומר כי הסיכוי לסיום ההתפתחות בדרך פשוטה שכזאת הוא קלוש למדי – והסיבה היסודית לכך היא, שהסיכוי מנוגד לחוקיות של מה שכינינו בחיבור זה פְּדינמיקה של תהליך גאולתנו.

הסיבה הזאת צפויה לפעול קודם-כול על-ידי כך, שאמנם יש אצלנו נכונות מופלגת וממש פתולוגית ל"החזרת שטחים" תמורת פירור של שלום; אולם, נכונות

48 חילופי שבויים עם מצרים התבצעו בסמוך לחתימת הסכם הפסקת האש עמה, בסוף חשוון תשל"ד (נובמבר 1973), במהלך כתיבתו של החיבור הזה. בסוריה נותרו 65 מחיילינו בשבי, והחזרתם התעכבה עוד חודשים ארוכים, עד סיוון תשל"ד (יוני 1974), לאחר שנחתם הסכם 'הפרדת הכוחות' בו התחייבה ממשלת ישראל לסגת מן המובלעת שנכבשה במלחמה, ואף להוסיף 'בונוס' ולהחזיר לסורים את העיר קוניטרה אשר לקחנו מידם במלחמת ששת הימים.

זו היא שטחית – בעליה מוכנים לסכן בשמה את חייו של העם, אך אין ביניהם אפילו אחד שהיה מוכן לסכן את חייו הוא כדי להגשימה או להעמידה בניסיון – ולעומת זאת, רבים מבעליה של נכונות זו בעצמם מוכנים להקריב את חייהם דווקא כדי להגן על "ארץ-ישראל השלמה"⁴⁹, או אף להרחיבה. במילים אחרות, אפוא: הדיבורים על "החזרת שטחים" הם טובים וכנים כל זמן שהם נשארים תאורטיים, אך ברגע שתורגש בעם הסכנה של "החזרת שטחים" תמורת השלום אשר קיסינג'ור עם הרוסים והערבים יהיו מוכנים להציע לנו, הרי הדבר פשוט "לא ילך".

בקשר לכך יש לשים לב, שאם הסכנה אמנם תתגבש ותלך, הרי זה יהיה על-כל-פנים במשך תקופה ממושכת של איומים ריקים ומרגיזים מחד גיסא והתמקחות קשה כנגדם, אשר תהא נוטה להבליט בעם את הסכנה וחוסר-הסבירות של "השלום" אשר מנסים למכור לנו. במשך ההתמקחות הזאת, אין לצפות בשום אופן שהדרישות המכוונות כלפינו תוכלנה להתרכך באיזו נקודה מהותית. אדרבה: הן תוכלנה רק להתקשח, מפני שאת רמתן אין קובעים האמריקנים כ-אם הרוסים, ואילו הַסֵּדֶר של שלום אינו מעניינם של הרוסים כ-אם רק של קיסינג'ור בלבד. הרוסים יהיו מוכנים אפוא להכשיל את "שיחות השלום", אם לא יקבלו את מלוא דרישותיהם – וממילא משמע כי בסיכומו של דבר לא תוכלנה הדרישות של "ועידת השלום" להתקבל בקרב הציבור שלנו כמשהו רצוי או מתקבל על הדעת, כי אם רק כדרישה של כניעה.

אגב כך יש לשים לב גם-כן, שכל השתתפותנו ב"ועידת השלום" תהא מונהגת מלכתחילה על-ידי הנהגה שיש לה אמנם אחיזה בעם, אך אין לה אמון עוד, כפי שפירטנו לעיל. עם התקדמות השיחות בצורה שתיארנו, תוך קשיי כלכלה, איומים וחוסר פרספקטיבה למוצא חיובי, ייתכן אמנם שרוח-הכניעה תשתלט על הנהגה, וממנה היא תפשט גם על חלקים נרחבים בציבור. אולם, על-כל-פנים, מטבע הדברים היא זה רק החלק החלש של הציבור – וגם אם לא החלש דווקא מבחינת קשריו לשלטון, הרי על-כל-פנים החלש מבחינה מוסרית. לעומת זאת, בקרב החלקים היותר בריאים בציבור תפשט ותלך רוח המרירות והזעם על הנהגה המשתתפת ב"ועידת שלום" שכזאת, אשר מטבע ברייתה אין היא מסוגלת לשלום, כי אם רק לכניעה במגמת השמדה.

49 את "ארץ ישראל השלמה" נתן שב"ד במרכאות מכיוון שאיננה שלמה עדיין, וכרמיזה לשמה של 'התנועה למען ארץ ישראל השלמה' אשר הוקמה לאחר מלחמת ששת הימים. על התנועה, ראה ב'חיבור 'קווי יסוד לשלום עם הערבים' (כרך זה), עמ' 424 בהערה 13.

חלק זה של הציבור, רבים בו אף יהיו מוכנים להקריב את חייהם כדי לסכל את הכניעה; ואם אנשים אלה עדיין אינם מסוגלים כיום לפעול יחד, הרי במהלך "השיחות" הם יתקרו וילכו, וגם כושר ההתנגדות המעשית שלהם יגבר וילך, אם בדרך יחידים, אם בקבוצות ואם במאוחד. מצד שני, ההנהגה עצמה – אשר כבר כיום מפוררת היא במידה רבה – הרי במקרה שאמנם תשתלט עליה מגמת הכניעה באופן קונקרטי, ממילא צפויה היא להוסיף ולהתפורר עוד, אולי עד גמירא. ועתה, אם פקודת הנסיגה תבוא אמנם במסיבות התפוררות והתנגדות שכאלה – הרי על אף חוסר האלטרנטיבה השלטונית דהאינדא, מכל־מקום מסתבר שצבא ישראל יסרב למלא את הפקודה ויתמרד, ותוך כדי כך ממילא תתהווה גם אלטרנטיבה שלטונית בסיועו.

והנה, רקע ציבורי ופסיכולוגי זה (המתמזג גם עם הרקע הנוסף שראינו, שכל לחץ הכניעה אשר יצא מ"ועידת השלום" יוכל להיות בסך־הכול רק לחץ פסיכולוגי בלבד, ללא בסיס ממשי) – אף הוא עצמו יוכל אולי לגרום לכך, שנכונות הכניעה של ההנהגה אמנם לא תתגשם באופן קונקרטי מעיקרא, והוועידה תתמשך ותתמשך אפוא, עד שיגיעו הדברים לפיצוץ. תוצאה זו היא המתקבלת ביותר על הדעת, כי אמנם יכול האופי האנושי להיות מסובך, אך אין הוא ניתן לחלוקה. הרכרוכיות היסודית של הנהגתנו כלפי חוץ נושאת בה אמנם גם כושר של קשיחות ונבזות כלפי פנים, אך אין עמה על־כל־פנים הכושר להטיל את מרותה ביד רמה ומתוך תודעת רצון פנימי מסוים ומוגדר – אפילו כלפי פנים, ובייחוד כאשר נתקלת היא בהתנגדות רחבה, עמוקה וכנה. הנהגתנו היתה מסוגלת להטיל את "שטחי ששת הימים", במשך שש שנים וכן ירבו, על מפ"ם ועל שי"ח⁵⁰ ועל אורי אבנרי; היא לא תהיה מסוגלת להטיל את הוויתור על "השטחים" הללו, אפילו במשך יום קונקרטי אחד, על ישראל־יקל של דוש.⁵¹ לפי טבעה יש להניח אפוא, שממילא היא גם לא תנסה.

50 קבוצת שי"ח – שמאל ישראלי חדש – היתה פעילה משנת 1969 עד 1973. היא נוסדה כתגובה של מורת־רוח מהצטרפות מפ"ם למערך עם מפלגת העבודה. חבריה קראו לנסיגה מן האדמות שנכבשו במלחמת ששת הימים ולהקמת מדינה פלשתינית. בתוך הקבוצה אף נשמעו קולותיהם של אלה שהכריזו כי כבר אינם ציוניים, ואף מתנגדים לציונות.

51 'דוש' היה כינוי־העט אשר אימץ לעצמו קריאל גרדוש, הקריקטוריסט הוותיק של 'מעריב' (וחבר לח"י בצעירותו), שהיטיב לבטא את רוח הציבור העממי הבריא.

חוזרים אנו אם-כן לסיכוי של "ועידת השלום" המתמשכת והולכת כדרכה. את הסיכוי הזה יש לחזות מכמה כיוונים.

ראשית, מסתברת כוונה אמריקנית להזין תמיד את השיחות מחדש, ולא לתת להן להיכשל, במשך תקופה ארוכה כל כמה שיוכלו – מתוך תקווה שמסיבות הלחץ אשר תיארנו לעיל תרכנה אולי סוף-סוף את מדינת-ישראל, וזו תיאות לקבל עליה את הכניעה, כדי לאפשר לאמריקה לגבות את דמי-התיווך. מצד שני, תהיה שם העובדה הגלויה לכול, שאמריקה אינה מסוגלת בעצם לספק לערבים שום דבר חיובי: אין הם מסוגלים לאלץ את מדינת-ישראל ל"החזרת השטחים", אלא כל מה שיכולים הם הרי זה רק להחזיק את מדינת-ישראל על מזבץ-העקידה, כדי שרוסיה – ואמנם, דווקא רק רוסיה, באיומיה או בהתערבות מעשית – היא שתשלים את המלאכה; ומסתבר מאוד, שכל אימת אשר ייראה לאמריקה שמא עומדים הדברים להסתיים באמת בצורה כזאת, הריהי תיתן זריקת-עידוד למדינת-ישראל כדי שזו לא תמהר להיכנע בצורה שלא תהא נוחה לאמריקה – ושוב תחזורנה "השיחות" להימשך. ומצד שלישי, רוסיה, כפי שכבר אמרנו – ודאי אין להניח שהיא תהיה מעוניינת לגמור את "השיחות" בצורה שתהא רצויה לאמריקה, אלא אם באמת יזדמן לה איזה מיקח נוח במיוחד, ממש "מציאת גנב".

'ישראל'יק' החביב שלו, ב'כובע הטמבל', ייצג את דמות הקונצנזוס הישראלי. קריאל גרדוש נפטר בשנת תש"ס.

• 'ישראל'יק' של 'דוש' נשאר כמעט תמיד אופטימי – אף-על-פי-כן, ולמרות הכול – ואולי כתב כאן שב"ד את דבריו בהשראת הקריקטורה אשר פרסם 'דוש' ב'מעריב' ממש באותם ימים, (וביתר

דיוק: ביום כ"ח בחשוון, ארבעה ימים לפני שחתם שב"ד את חיבורו). בקריקטורה מעודד 'ישראל'יק' את אלה המדוכדכים מכל אשר 'אמרו ברדיו' ו'היה בעיתון' – וברקע מופיעים כרוזי 'אנחנו נתגבר!' אשר הופצו בארץ לאחר המלחמה.

סברה זו נוטה להתאשר לאור העובדה, שמלכתחילה ניסתה כנראה רוסיה להכשיל את תכניתו של קיסניג'ר בכלל: היא הכינה אמנם את הערבים להתקפה, אך השתדלה כנראה לגרות את מדינת-ישראל להתקפת מנע, אשר תשמיט את הקרקע מתחת ל"שיחות-השלום" מעיקרא – ועל אחת כמה וכמה אפוא, כאשר השתדלותה המקורית הזאת נכשלה. אישור נוסף לאותה מסקנה הוא, שכבר כיום מכינה רוסיה את המכשלה של "מדינה פלשתינית", ואף את הדרישה לשיבה "לגבולות 1947", למקרה ש"שיחות השלום" תיטוּנה להסתיים במשהו פחות מהפכני – והלוא את הדרישות האלו ודאי שאמריקה, ואפילו קיסניג'ר, לא יוכלו לקבל. ולבסוף, האישור המהותי והמכריע לסברה שרוסיה לא תיאות לסיום של הסדר ב"שיחות", בלי איזו "מציאת גנב" לטובתה, הריהו שבעצם אין היא יכולה לזכות על-פי תכנית השלום של קיסניג'ר בשום דבר חיובי, אשר בתמורתו יהא לה כדאי להפסיק את "מהומת הנפט הערבי", המאימת לערער כיום את "העולם המערבי" מעיקרא. פתיחת התעלה ודאי שאיננה דבר שכזה, הוא הדין בַּחיטה ובדילול הסיוע לסין, ועל אחת כמה וכמה לא פירוּקה של מדינת-ישראל.

ו כן לפי הידיעה שרוסיה עצמה שלחה למדינת-ישראל אזהרה מוקדמת בדבר כוונתם של הערבים להתקף; * וכמו כן לאור הפינוי המופגן של משפחות הדיפלומטים הרוסיים, ימים אחדים לפני ההתקפה הערבית – פינוי שהתקבל אמנם פְּסִימָן המובהק ביותר לכך שיתכן כי יש ממש בהכנות הערביות למלחמה קרובה. ההתעלמות הישראלית מן האזהרות האלה מצטרפת כחיזוק נוסף ואיתן ביותר לסברת הקנוניה (המפורשת או החרישית) שעמדנו עליה לעיל.

* כוונת שב"ד כאן היא לידיעה שהופיעה ב'מעריב' ביום הרביעי ללחימה (י"ג בתשרי, 9 באוקטובר) בעמ' 2, ואשר מצוטט בה צ'פמן פינצ'ר, הפרשן הבכיר של ה'דיילי אקספרס' הלונדוני. כותרת הידיעה היא: "הרוסים הודיעו מראש לישראל באמצעות צרפתי על ההתקפה הערבית". בגוף הידיעה מסופר שהיה זה "צעד פוליטי מפליא" אשר ננקט שלושה ימים מראש, במגמה למנוע מלחמה על-ידי כך שהערבים יירתעו מגיוס המילואים על-ידי ישראל. פינצ'ר מעלה את האפשרות שישראל לא פעלה כי החליטה "שכדאי לה, מבחינה פוליטית, שהערבים יתקיפו ויוצגו כתוקפנים".

גם המשך דבריו של שב"ד בהערתו זאת נקשר לאותה ידיעה, שכן פינצ'ר ממשך וטוען שהרכבת האווירית הסובייטית של פינוי היועצים הצבאיים אורגנה כך שישראל מוכרחה היתה לעמוד על משמעותו של הצעד הזה – והוא קושר זאת להודעתה של גולדה מאיר שממשלת ישראל לא הופתעה מן ההתקפה הערבית, (הודעה שציטטנו ממנה לעיל בהערה 15).

“שיחות השלום” תמשכנה אפוא בלי שיוכל לצאת מהן שום דבר – אך הן לא תוכלנה להסתיים גם על-ידי איזה הסכם רשמי של “אי-הסכמה”, או על-ידי כך שתשקענה פשוט בשיתוק. הדבר השני הזה לא ייתכן, כי מלכתחילה עומדות הן להיערך, בכוונה ומדעת, תחת כנפי האיום הצבאי. מבחינה זו, העובדה היא אמנם שהאיום הערבי חסר כשלעצמו כוח הכרעה, ואילו הכוננות הצבאית הישראלית – כוח ההכרעה שלה נשאר משותק בינתיים מסיבה סובייקטיבית. אולם, העובדה היא גם-כן, שאפילו האיום הערבי כמות שהוא יש לו על-כל-פנים השפעה כלפי שאיפות-השקט הישראליות, באופן הממריץ אותן להשתתף אפילו בשיחות על כניעה – ומה שחשוב אף יותר, יש לו השפעה פסיכולוגית במכלול של “מלחמת העצבים” הערבית כלפי “העולם המערבי”. מלחמת-עצבים זו הביאה עד כה לערבים הצלחות יחסיות מרשימות עד מאוד – ואי-אפשר להניח שהערבים עצמם יבואו לחבל באופן חמור במלחמת-העצבים המוצלחת הזאת, על-ידי כך שיסירו פתאום את לחץ האיום הצבאי האקטואלי, בעוד ששיחות-הכניעה אינן מביאות תוצאה.

מכאן שוב יוצא כי הלחץ הזה יכול להישאר במצב רגיעה רק כל זמן ש“השיחות” נמשכות, ולפחות להלכה אפשר עוד לצפות מהן לתוצאה חיובית כלשהי. אולם, ברגע שהן תשקענה בבוץ, הרי שהלחץ הזה יהא מוכרח לבוא לידי מבחן-הפעלה, בצורה אולטימטיבית לאמור: הגשמת הכניעה, או חידוש המלחמה לאלתר. יתר-על-כן, כל כמה שהאמצעים הערביים יהיו בלתי-מוגבלים בהשוואה לשלנו, הרי מכל-מקום, גם על הערבים מכבידה ודאי החזקת הכוננות הצבאית במשך תקופה ארוכה; ומאחר שסוף-כל-סוף לא ייתכן ספק לדידם שהם יצטרכו להוציא את האיום אל הפועל במקרה שהשיחות תיכשלנה, הרי שהם מצדם יהיו מעוניינים להביא את הדברים לידי הכרעה לכאן או לכאן במהירות המירבית שאפשר. אין צריך לומר כי לאור המצב הזה, הרי שגם האינטרס שלנו יעלה בנקודה זו ממילא בקנה אחד עם האינטרס הערבי – ומה גם שהכוננות הצבאית מכבידה עלינו הרבה יותר מאשר על הערבים, ולנו אף יש דווקא כוח-הכרעה כנגדם. מצד שלישי, מסתבר שגם הרוסים, אשר להם אין עניין חיובי בשיחות מעיקרא – גם הם לא יהא אכפת להם אם כישלון “השיחות” יתברר, ויעבור להכרעה צבאית בהקדם. היחיד אשר יהא מעוניין למשוך את הדברים, יהא אפוא קיסנינג'ר. אולם, את חוסר המשמעות המהותי של עמדתו שלזוה ראינו כבר לעיל. משתעלינה השיחות על שרטון, לא יהא בידי שום דבר כדי להצילן, ואדרבה – מעמדו בשיחות, אשר יהא עשוי רק לטפח את תדמית רצינותו של האיום הרוסי, כפי

שראינו לעיל, אך ידרבן בסיכומו של דבר את המעבר להכרעה הצבאית, ואולי גם יגרה את הרוסים להתערב בה במישרין, בפועל ממש.

5. סיכום

באופן כזה מגיעים אנו אפוא לסיכום, שכל תכנית השלום המהפכנית של קיסנינג'ר וממשלת ישראל – או גם להפך, של ממשלת ישראל ושל קיסנינג'ר – אשר כבר עלתה לנו בכל-כך הרבה קרבנות ואשר הביאה עלינו מין "רעידת אדמה" שכזאת, ערערה את כל אשיות השלטון ומוסיפה עדיין למרוט את עצבינו בזעם, באבדן האמון בהנהגה ובפחדים של כניעה-עד-חיסול – סופה המחויב הוא להתפוצץ כבועת סבון ולהוביל רק למלחמה חדשה בהקדם, אולי אפילו למלחמה עולמית. במלחמה חדשה זו, אין ספק כי ננצח, כי עמנו אָ-ל.

ומתוך האופקים הנפתחים לפנינו על-פי הפרספקטיבה הזאת יכולים אנו לעשות גם מקצת של חשבון במלחמת יום הכיפורים, אשר ירדה עלינו והתנהלה עד כה כחסרת-טעם לכאורה.

ובכן, בַּצד הפְּסִיב [= טור ה'חובה' במאזן] נראה שאפשר לשים רק את רבבות שנות המשך-החיים של הצעירים שאיבדנו ואת הזמן המתבזבז לנו בפיתוח הארץ ובהתנחלות בשטחיה, בלי שום הצדקה. אולם, אשר לצעירים שנפלו – על אף התכניות המדיניות שעל-פיהן נפלו – הם ודאי אינם פְּסִיב, אלא גבורתם העילאית והמקודשת בגאולת ישראל תוסיף להאיר לנו ולחיותנו לעולמי עולמים.

מלבד זאת – ולהבדיל מהם אלף אלפי הבדלות – "שיחות השלום", הרי עם כל החרפה הכרוכה בהליכתנו אליהן ובציפיות אשר רבים בתוכנו תולים בהן עדיין כיום – [ראוי להן בכל-זאת שתירשמנה בטור ה'זכות' במאזן, שהרין לכשתתפוצצנה, כפי שחזינו וכראוי להן מטבען, ממילא כבר ייסתם בכך כל פטופט-האשליות של "שטחים תמורת שלום" פעם אחת ולתמיד, ואחר הניצחון נימצא כבר משוחררים מבפנים כדי לגשת לפיתוח הארץ שבידנו ולהתנחלות בכל מרחביה במלוא התנופה וללא עכבות. כמו כן, הסתבכות ההנהגה אגב מלחמה זו בכל מיני "המחדלים" ושפלות-הרוח שהסתבכה בהם – אף היא תצא לטובה, כי על-ידי ההתפכחות שהיא מעוררת, ושתגבר ותתבהר עם כישלון "השיחות" והשלמת הניצחון, יקיא העם את סילופי המחשבה והמוסר שהיו מונחים ביסודה, ויעלה על דרך-המלך של הבראה רוחנית גמורה.

תהליך זה יקבל את ביסוסו הסוציולוגי על-ידי השינוי שהתפתחות-הדברים תביא כבר הפעם גם בעצם הרכב ההנהגה מעיקרא.

ההנהגה המתפוררת ונעדרת-האמון דהאידינא, אין ספק שמעמדה ילך ויתרופף עוד במסחטת שיחות-הכניעה, אשר בניגוד לכל אפשרות היא תמצה כל סיכוי להצילן ולהפיק מהן לו גם את מזער הדימוי השפּל ביותר של "שלום" – וקשה לתאר בדמיון שעם ההתפכחות מכישלון "השיחות", וההתנערות שתהא דרושה להשלמת הניצחון, עוד תוכל היא להישאר על כנה. אכן, אין גם להניח שהנהגה חדשה, טובה ומושלמת, תוכל לצמוח לנו בן-לילה, כדי להחליף את ההנהגה הישנה, יש מאין. מסתבר מאוד, שגם הנהגת-התחליף תהא נגועה עוד בהכרח בהרבה מאוד מאותו פּסול עצמו, אשר קיים בעם, במשך שנים ארוכות כל-כך, מין הנהגה כמו זאת הישנה. אולם, על-כל-פנים, מעגל השיתוק הסוציולוגי אשר הצמיד אותנו עד כה להנהגת-הפּסול הישנה ללא פתח-מוצא יימצא משובר. באופן כזה, גם אם לא נבריא עדיין לחלוטין לאלתר, הרי לפחות את אפס קצקה של ההשתנות החברתית בדרך המלך להבראה השלמה כבר נוכל לחזות.

להכוונת ההשתנות הזאת והשלמתה בכיוון הנכון של גאולת ישראל חובה עלינו להתכונן – והרי זו אחריותו האישית של כל אחד מן העם לעשות את המירב האפשרי מצדו, כדי שהתחזיות שהעלינו בסיכום הלזה לא תתבדנה, בדרך האפשרויות האורבות להן, בייחוד בנפש עמנו עצמו, לרעה.

כ"ט בתשרי – ב' בכסלו תשל"ד

הערה 40 השייכת לעמ' 632:

הנה פרטים על האמור בפסקה זו:

- על 'השומר' – ראה ב'גאולת ישראל במשבר המדינה' (כרך ב'), הערה 49 (סיפא) בעמ' 97.
- על ניל"י – ראה פחיבור 'יום העצמאות במסכת הזמן' (כרך א'), הערה 5 בעמ' 131.
- בן גוריון יצא מן הארץ בתחילת שנת 1911 לשנת לימודי תורנית בסלונקי, ואחר-כך החל ללמוד משפטים באוניברסיטה באיסטנבול. עם פרוץ מלחמת העולם (1914) הוא שב ארצה ומטיף ל'התעתמנות', אך התורכים מגרשים אותו מצריימה, הוא ממשיך לארצות-הברית, ובעקבות הצהרת בלפור הוא מתגייס לגדוד העברי המוקם שם – 'גדוד 39 של קלעי המלך' – (להבדיל מגדוד 38 'הלונדוני' שבו שירת ז'בוטינסקי, וראה עוד ב'גאולת ישראל במשבר המדינה', הערה 48 בעמ' 96).
- על 'הספר הלבן' של צ'רצ'יל (1922) – ראה ב'גאולת ישראל במשבר המדינה', הערה 40 (סיפא) בעמ' 80. על 'הספר הלבן' של מקדונלד (1939) – ראה שם בהערה 70 עמ' 112.
- 'סטרומה' היתה ספינת מעפילים שהפליגה ארצה מרומניה במסגרת מפעל 'ההעפלה הרביזיוניסטית'. לאחר שחצתה את הים השחור היא נעצרה, ולא הורשתה להמשיך בדרכה מאיסטנבול לארץ ישראל. לא הועילו תחנוני הסוכנות והג'וינט, הבריטים נותרו אטומים וסירבו בכל תוקף, בנימוק שבין העולים נמצאים אולי גם סוכנים נאציים... לאחר עשרה שבועות בנמל, נגררה 'סטרומה' חזרה אל הים הפתוח, וטובעה ביום ז' באדר (!) תש"ב (פברואר 1942). 768 עולים נספו, ורק אחד ניצל.
- הבריטים ניסו אז לטעון שהאניה פוצצה במתכוון על-ידי העולים, כדי ליצור אילוף ולחץ על בריטניה להתיר את שילוח הניצולים ארצה. רק בשנת 1978 הודתה מוסקבה כי צוללת רוסית טיבעה את 'סטרומה' בטעות.
- אולי לא מיותר להוסיף שכאשר ביקש הסופר ליאון יוריס, מחבר 'אקסודוס', לחבר ספר גם על 'סטרומה' – הניא אותו מכך משה שרת (אז, ראש ממשלת ישראל), באמרו: "אני לא צריך צרות עם כל העולם".
- על סיכול שליחות ההצלה של יואל בראנד והסגרתו לבריטים – ראה ב'גאולת ישראל במשבר המדינה', הערה 285 בעמ' 484.
- 'הסוון' – עונת הציד – היה כינוי לחמשת החודשים (מסוף שנת 1944) שבהם הסגירו אנשי היישוב המאורגן (באמצעות ההגנה והפלמ"ח) מאות לוחמי מחתרת לידי הבריטים, בעיקר על-ידי מסירת שמותיהם וכתובותיהם – דבר שהביא למעצרו של כמאתיים וחמישים לוחמים – אך גם על-ידי חטיפתם בפועל (נחטפו כשבעים לוחמים).
- 'תנועת המרי' – שיתוף הפעולה בין 'ההגנה' אצ"ל ולח"י בלחימה נגד השלטון הבריטי – החזיקה מעמד רק תשעה חודשים, ופורקה בתמוז תש"ו (יולי 1946) בעקבות פיצוץ משרדי ממשלת המנדט במלון המלך דוד בידי אצ"ל.
- על קסטנר – ראה בחיבור זה, בעמ' 637 הערה 43.
- על 'מבצע קדש' – ראה ב'גאולת ישראל במשבר המדינה', הערה נ"ז בעמ' 270.

המודעה השייכת להערה 1 בעמוד 594:

קו בר-לב

על גפסת הסואן נגודי ונקט, גם באיגוד סיני, ברצועת
עזה, כנרת ומגדליבת, ביהודה ובצפון ובגולן.
הקצים במחזיקי, הנשכרים פתוחים. ירושלים מאחזות, קמות
התקליות ומנסדו המדיני גיפן.
זו מוצאת של מדידת טוקולת, נעזות, ומרתיקה ראות.
זו נכבחה לקצור זראאנו עלל מוזיגי גריל,
הנענו לכך בעזרתך, זאיתך - נמשך.

אתח דידעו-
דק המעוד ינול לעשות זאת
הצבוע אמת
המעוד/מחזות העבודה הישראלית - מכיס

נספחים

נספח א'

כחודשיים לאחר שסיים שב"ד את חיבורו על מלחמת יום הכיפורים, הוא ניגש לכתיבת חיבור נוסף, אשר נועד ככל הנראה להמשיך ולהשלים את קודמו. החיבור הוכתר בשם 'מָה עשה לכם העם הזה?', כצליל ההטָחָה של משה באהרון לאחר חטא העגל: "מָה עשה לך העם הזה, כי הבאת עלי חַטָּאָה גדולה?".

כאן ניסה שב"ד לרדת אל חקר שורשי התנהגותה של ההנהגה, אשר את הניצחון במלחמה – ואת רוח ההתגייסות והמסירות שבעם – היא מוליכה דווקא אל מדיניות הפשרה, התבוסתנות והרפס, באמצעות הנסיגות בסיני ו'שיחות השלום' בז'נבה. **מה באמת מניע אותה לכך?** תהה שב"ד, ואת תמיהתו זו – בלוויית סקירות ודיוני-ביניים שבתוך השאלה – הוא פרש, בכתב יד, על-פני עשרה עמודים. דא עקא, בתום הצגת השאלה – וליתר דיוק: ממש במשפט המעבר שמן התמיהה אל פתרונה – הוא משך את עטו לאחור, וחדל מן הכתיבה.

כך נותר במגירתו של שב"ד חיבור קטוע, אולי רק מיעוטה של המסה אשר עלתה במחשבה – והיה עלי להחליט, כעורך, אם לכלול דפים אלה בכתבים. לאחר שיקול דעת סברתי שיש טעם בפרסום הדברים, כי אפילו משאלתו של שב"ד – ומאופן הצגתה – רב הלקח הנלמד.

★

עוד יש להוסיף שייטכן מאוד כי 'ההמשך הקטוע' של חיבור זה, בכל-זאת איננו עלום לגמרי. כבר אמרנו בִּפְתִיחַ ל'מלחמת יום הכיפורים', שבגלל פרוץ המלחמה – ובפרק הזמן שלאחריה – הפסיק שב"ד את עבודתו על ספרו 'נבואה ומסורת בגאולה' (כרך א'), השלים והדפיס את חיבורו על המלחמה, והחל בכתיבת חיבור-ההמשך דנן. כאשר השלים את הצגת השאלה – בעשרת העמודים הראשונים – הוא החליט כנראה לשוב אל ספרו 'נבואה ומסורת בגאולה', ולטפל באותו נושא עצמו במסגרתו של סעיף 2 בפרק י', סעיף המוכתר בשם: 'משבר הציונות והנהגת המדינה'. ואמנם, בסעיף ההוא מתייחס שב"ד בהרחבה אל הסוגיה שהחל לדון בה כאן, גם-אם אמנם לא בדיוק כתשובה לשאלה – כפי שפרושה היא לפנינו בדפים הבאים.

מה עשה לכם העם הזה?

א

ההנהגה שקמה על העם להביסו

ב שורות הבאות אין אני מתכוון לביקורת רעיונית או מעשית של מדיניות הממשלה, וגם אין אני מתכוון בעיקר להצביע על משמעותה, אלא מתכוון אני קודם-כול להעלות את התמה: מה מריץ בכלל את הממשלה, בהתלהבות ונאמנות כזאת, למדיניות שכזאת?

המדובר הוא, כמובן, במדיניות שביתת-הנשק במלחמת יום הכיפורים, ההיסחפות במחול-השדים של קיסניג'ר וההידבקות ב"שיחות של ז'נבה"¹ – ומדבר אני על תמה, אף-על-פי שהמסגרת העיונית והטקטית למדיניות האמורה נראית לי ברורה ומובנת לחלוטין.

את המסגרת הזאת אף אין צורך, אולי, להציג. אך-פשוט הוא כי הנחת היסוד של הממשלה היא ב"שאיפה לשלום", אפילו במחיר של "פשרה טריטוריאלית"; לגבי שאיפה זו מצאה הממשלה שיתוף אינטרסים במגמותיו המדיניות של קיסניג'ר, וגם מתוך שיקולי שמירת הידידות של אמריקה רואה היא לנכון שלא לסטות בשום אופן משיטת ההליכה בד-בבד עמ'דו; מדיניות שביתת הנשק והחתירה להצלחתן של שיחות ז'נבה הן האמצעי שנוצר מתוך שיתוף הפעולה עם קיסניג'ר, כדי לנסות

1 • בכותבו "שביתת נשק" מתכוון שב"ד – כפי שהוא מוסיף ומבהיר להלן – להפסקת האש בטרם הוכרע האויב, ולהסכמה על 'קווי ה-22 באוקטובר' אשר משמעותה היא השלמה עם הישארות המצרים בשטחים שכבשו מידינו ממזרח לתעלת סואץ.
• 'ועידת השלום בז'נבה' נפתחה בתחילת חנוכה תשל"ד (21.12.1973), ארבעים יום לאחר שנחתם רשמית הסכם הפסקת האש בדרום.

ולהגיע לשלום-הפשרה ולקיים את הבסיס להמשך הידידות האמריקנית – והרי אפוא, לכאורה, שיטה הגיונית לגמרי.

אולם, התמה מתחיל מכך, שהעם – אף-על-פי שרובו הגדול מסכים לכאורה לכל אותה המסגרת הרעיונית והטקטית – מכל-מקום אין רוחו נוחה ממנה למעשה, מתפתל הוא בה בייסורי נפש, וזו הפעם הראשונה בהיסטוריה הציונית נוצר קרע משתק בין העם להנהגה – בשל המדיניות הזאת, המוסכמת-לכאורה. על הקרע יכולים אנו להתחקות בחמישה שלבים, אשר בהם מסתמן הוא בצורה המובהקת ביותר.

השלב הראשון הוא במסירות ובגבורה אשר בהן עמד העם במלחמת יום הכיפורים, גם לאחר שנודע לו "המחדל". המסירות הזאת התגלתה לא רק בלהט ההתגייסות ובניצחונות ה"אף-על-פי" בשדות הקרב, אלא גם בלהט ההתנדבות הכספית בעורף ונכונותו של העורף לקבל עליו כל לחץ ומצוקה שיתחייבו לשם הניצחון.

השלב השני הוא בקבלת שביתת הנשק, במכוון ומדעת, בעצם אותו הרגע שבו עמד הניצחון להתממש. על-ידי המעשה הזה הוטא העם בבת-אחת מקו הניצחון, אשר עליו הוא חשב, וכמשימה האקטואלית הוצגה לפניו השגת השלום, בשיחות שהוכרו עליהן בעקבות שביתת הנשק.

השלב השלישי, שוב, הריהו בתעמולת הבחירות ל"כנסת השמינית"². האופייני לתעמולה זו הוא, שעל-אף הרוח המלחמתית הטובה שנתגלתה מלכתחילה בציבור, ואשר מבעדה שומה היה על התעמולה להשיג את מטרתה, מכל-מקום לא פנתה עוד התעמולה לשאיפת הניצחון, כ-אם אדרבה: כל המפלגות כולן – לרבות אפילו את הרב כהנא³ – לא דיברו על שאיפת הניצחון, כ-אם על שאיפת השלום. יתר-על-כן, חוץ מן הרב כהנא לא היתה אפילו מפלגה אחת שהעזה להעלות את המחשבה של החזקת הגבולות, או "אף שעל", אלא אדרבה:

2 הבחירות לכנסת השמינית נדחו בחודשיים בשל המלחמה, והתקיימו ביום ו' בטבת תשל"ד, היום האחרון של שנת 1973.

3 הרב מאיר כהנא גדל בארה"ב, בה הקים את 'הליגה להגנה יהודית' ולחם גם לפתיחת שערי ברית-המועצות לעליית היהודים. הוא עלה ארצה בשנת 1971 וכאן ייסד את תנועת 'כך'. בבחירות המוזכרות כאן, לאחר מלחמת יום הכיפורים, הוא רשימה וניסה להיבחר לכנסת, אך כשל. כך היה גם בשתי מערכות בחירות נוספות. רשימת 'כך' נכנסה לכנסת בשנת 1984 – הרב כהנא היה חבר-כנסת פעיל, תוסס, מלִיָּה-בעירה ו'מושך-אש'

כולן הסכימו על העיקרון של כבישת ניצחוננו באיבו והליכה לשיחות ז'נבה לשם הסדר של "פשרה טריטוריאלית".

אולם, המעניין ביותר הוא, שתעמולת 'המערך' וההנהגה הקיימת לא הסתפקה אפילו בכך, והיא חרתה על דגלה את העיקרון האמור, תוך הדגשה של שפלות-רוח ומינימליזם מופלג – לא רק משום שזו היתה כאן פשוט האמונה הפנה, כי-אם גם במיוחד מתוך השיקול התכסיסי, שככל אשר יודגשו שפלות-הרוח והמינימליזם כן יגבר כביכול סיכויי ההצלחה התעמולתית בציבור.⁴ מתוך השיקול הזה אף ניסה 'המערך' להחדיר בעם את התודעה, שהסכמת 'הליכוד' על עקרון הפשרה בז'נבה איננה כנה וכי 'הליכוד' הוא רק מפלגה של "אף שעל",⁵ המעוניינת להכשיל את השיחות ולחדש את המלחמה – ובזה ציפה 'המערך' לבצר את הצלחת-הוא, מצדו.

לאחר מכן, השלב הרביעי מתבטא בכך, שנוסח התעמולה האמור לא רק שלא הציל את המערך מתבוסתו היחסית בבחירות,⁶ אלא יתר-על-כן: כי בקרב הצבא, ודווקא בקרב הצבא, הכולל את המילואים המגויסים מן האוכלוסייה המפרנסת – והמייצג על-כל-פנים את מכלול שכבות הציבור בגיבושן החייתי ביותר ובצעמדות

– ובבחירות הבאות כבר נפסלה רשימתו על-ידי ועדת הבחירות המרכזית ועל-ידי בית המשפט העליון, בשל מצעה "הגזעני".

הרב כהנא נרצח בידי מתנקש ערבי כאשר הרצה בניו-יורק, ביום י"ח בחשוון תשנ"א (נובמבר 1990). בנו וכלתו – בנימין וטליה, תושבי כפר-תפוח – נורו בכדורי מחבלים כעשר שנים אחר-כך, ליד היישוב עפרה.

• בשנותיו הראשונות של הרב כהנא בארץ התקיים קשר מסוים בינו לבין שב"ד; ראה על כך במדור 'רישומי-דברים', כרך א' עמ' 563, תחת הכותרת: 'ציונות, מדינה וגאולת ישראל – תכנית לימודים שנתית'.

4 עד כמה חד היה כאן המעבר שביצע 'המערך' מתעמולת הבחירות שלו אשר קדמה למלחמה, שוב וראה את הערה 1 (סיפא) ל'מלחמת יום הכיפורים' בעמ' 594, ואת מודעת הבחירות המופיעה בעמ' 653.

5 'הליכוד' נוסד במערכת בחירות זו, לכנסת השמינית, והתמודד אז לראשונה. היתה זו יוזמתו של אריאל שרון, שהשתחרר מצה"ל, והצליח להביא לאיחוד המסגרת של גח"ל (= גוש חירות-ליברלים) עם יוצאי 'הרשימה הממלכתית', 'המרכז החופשי' ו'תנועת העבודה למען ארץ-ישראל השלמה'. בראש 'הליכוד' עמד מנחם בגין.

6 בבחירות אלה איבד 'המערך' חמישה מנדטים מכוחו, וירד ל-51 מושבים בכנסת. 'הליכוד' הוסיף שבעה מנדטים על סך המושבים שהוחזקו בידי מרכיביו השונים בכנסת היוצאת, וזכה ב-39 מושבים.

אשר סכנות המלחמה מאיימות עליהן בצורה הישירה והמכבידה ביותר – הרי לא זו בלבד ש'הליכוד' "המלחמתי" לא נכשל, אלא בפעם הראשונה בהיסטוריה הוא אף זכה שם – במין מרכז מובהק שכזה של "היישוב המאורגן" – ברוב לעומת 'המערך'.

ולבסוף, השלב החמישי, שהוא תור הרכבת הממשלה בהתאם לתוצאות שהושגו בבחירות.⁷ בשלב זה מתברר, כי הכנסת נמצאת למעשה שקולה בתוכה, שההנהגה לא תוכל להעביר בה את תכניותיה הגורליות אלא על חוד תמיכתם של חוגי שוליים, באופן שלמעשה יהא בו רק משום ניצולה של צורה דמוקרטית כדי להטיל כפייה רודנית על העם; ועם זאת, נראה שההנהגה אמנם אינה נרתעת גם מפני ניצול שכזה: עומדת היא בתוקף על תכניותיה המקוריות במלואן, ואין היא מוכנה להתפשר עליהן בצורה כלשהי, אשר תוכל להתקבל גם על דעת חוגים יותר נרחבים באומה.

והנה, אמנם, יש להודות כי גם עמדה זו יש בה צד היגיון. המדובר הוא בהתפשרות על קו הוויתורים המירבי בשיחות של ז'נבה; אך האמת היא, ששיחות ז'נבה, מטבע ברייתן עומדות הן על הנחת היסוד של היעדר זכות ישראלית מעיקרא – ועל הנחת היסוד הזאת, בז'נבה, אי־אפשר להתפשר. או שהולכים לשם מתוך קבלת העיקרון עד גמירא, או שאין הולכים לשם בכלל – ולמעשה צודקת אפוא טענת ההנהגה, שפשרה עם יריביה בכנסת אינה מדיניות, כי־אם רק שיתוק: לו היו יריביה מציעים דבר־מה במקום השיחות של ז'נבה – ניחא, שאז אפשר היה לדון בהצעה; אך מאחר שהצעה חלופה אין ליריבים, ועקרונית מסכימים גם הם לשיחות

7 אל־נכון, נכתב החיבור הזה בפרק־הזמן בו ניסתה גולדה מאיר להרכיב ממשלה. הדבר עלה בידה בקושי, ולאחר שלוש בקשות ארכה מן הנשיא. בשלב מסוים נראה היה ש'המערך' יזדקק לתמיכת רשימת ר"ץ של שולמית אלוני ולכך מכוון שב"ד בכותבו כאן, במשפט הבא, על "חוגי שוליים". בסופו של דבר הצליחה גולדה במשימתה לאחר פורים תשל"ד (מרץ 1974); הקואליציה כללה את המפד"ל, את הליברלים־העצמאיים, וכמה חברי־כנסת ערבים; בעד הממשלה הצביעו 62 חברי כנסת בלבד.

(היתה זו ממשלת נַפֵּל; גולדה מאיר הגישה את התפטרותה כבר כחודש לאחר כינון הממשלה, עם פירסום דו"ח הביניים של ועדת אגרנט, ותחת לחץ ציבורי והפגנות נגד שרי ממשלת המחדל'. בעקבות התפטרותה הטיל הנשיא קציר על יצחק רבין להרכיב ממשלה חדשה; בממשלה זו כבר לא כיהן משה דיין, ושר הביטחון היה שמעון פרס. הממשלה נשענה, בתחילה, על 61 חברי כנסת. הודעתו הראשונה של יצחק רבין בכנסת היתה כי ממשלתו תמשיך במאמצי השלום.)

של ז'נבה אלא שדורשים הם להימנע מוויתורים מופלגים, הרי שלמעשה אין הם תובעים אלא ללכת לשיחות ולמנען בעת ובעונה אחת – והרי זו, כמובן, דרישה של סרק.

אולם, העמדה הבלתי-פשרנית של ההנהגה הקיימת, במסיבות שנוצרו, אינה מובילה למעשה לשום מוצא יותר חיובי. שום אפשרות דמוקרטית-אמתית, כדי להוביל את העם בדרך הגורל הנראָה להנהגה, שוב אינה מצויה שם: ההליכה לז'נבה לפי שיטת ההנהגה, וללא פשרה עם היריבים בכנסת, נתקלת למעשה באותו מחסום של שיתוק הרצון הלאומי כמו לו היתה ההנהגה הולכת תוך פשרה עם יריביה – והשאלה ראויה להישאל אפוא: הכיצד, באמת, שבירת רצונו של העם בדרך כפייה נראית לה להנהגתנו כמוצא טוב ורצוי יותר מאשר קבלת רצונו, במין מקרה שכזה?

אולם, השאלה אינה מתמצה רק בכך.

לפי מה שראינו במהלך התפתחותו של הקרע, לא היתה שם מלכתחילה התפלגות בין שני כיווני מחשבה, אלא הלך-הרוח הכללי מלכתחילה היה מאוחד בשאיפת הניצחון. הלך-הרוח המאוחד הזה נשבר באופן מלאכותי, על-ידי התערבות ההנהגה מלמעלה – ומאז רואים אנו מין התפלגות משונה, אשר ההתחרות בין שני קצוותיה גם יחד מתנהלת כביכול רק בצד הנגדי [של מסמוס הניצחון]. תופעה זו מסתברת מתוך כך, שהתערבות ההנהגה נגד קו הניצחון, אשר נעשתה תוך שימוש בפיתיון "השלום", היטתה ומשכה גם את "האופוזיציה" להיתלות באותו פיתיון – אם כי זו באמת נגררה לדבר רק שלא בטובתה, בניגוד להבנתה ואמונתה האובייקטיבית, וכדי שלא להפסיד את קולות ההמון, אשר גם אם רוצה הוא ניצחון, הרי סיסמת "השלום", שאינה זקוקה לרצון, מתקבלת תמיד ביתר קלות על לבו.

פירושו של דבר הוא, אם-כן, במילים אחרות, שההנהגה לא רק נקטה כאן, פשוט, קו התפרקותי מסוים, אשר בו האמינה, בניגוד לכיוון החיובי השורר באומה, אלא היא גם יצרה מגמה של היסחפות המונית מן הרוח הטובה לעבר ההתפרקות. במציאות הזאת, אם אין כיום לאופוזיציה תכנית אלטרנטיבית חיובית מפורשת – באמת אין זו אפוא רק אשמת האופוזיציה עצמה (כפי שאמנם זו אשמתה), אלא, במידה רבה, הרי זה גם פרי הנורמה הקלה של ההנהגה, אשר האופוזיציה ראתה עצמה מחויבת להחרות ולהחזיק אחריה ולדחוק את האלטרנטיבה שלה למסגרתה. בהמשך מכאן, שוב – הידחקות זו של האופוזיציה, היא היא שחייבה את ההנהגה

להוסיף עוד ולהנמיך את קו ההתפרקות שלה, כדי להראות את יתרונה להמון – ואווירת ההתחרות הזאת על הנומך (או, בעברית יותר טובה, על קו השפלות והדלות), היא היא שהפכה את מצב הרוח בציבור לעניין שאמנם אפשר יהיה להיבנות בו איכשהו בבחירות, לאו דווקא ממגמות של ניצחון כִּי־אם ממגמות של פירוק. באופן כזה מוסבר גם־כן, כיצד אמנם יכול היה 'המערך' לדמות, כפי שראינו, שכל אשר ינמיך את מגמתו כן יזכה – ובסך־הכול רואים אנו כאן, שמדיניות הממשלה באמת לא הסתכמה פה רק בקו פוליטי גרידא, אלא היא עלתה גם כדי יצירתו של מעגל קסמים רוחני, אשר בו נטחנת רוח האומה והולכת, בהיקף מתרחב והולך ולגרגרים ההולכים ודקים.

עם זאת, ראינו גם־כן, שהטחינה על־כל־פנים לא הגיעה עדיין לתכליתה, אלא נוצר מצב של שיתוק, אשר בו אמנם שוב אין לנו כיום הנהגה מפורשת לרצון הניצחון, אבל אין גם מוצא פשוט למדיניות הפירוק. על רקע זה אפשר לחזור ולהבין את מדיניות־התעמולה של ההנהגה לא רק כפועל־יוצא של עמדתה בהתחרות־הבחירות, אלא גם מן הצד הענייני והכן של הדברים – והיינו כאמצעי המכוון לשבירת הַמְשָׁכָה של רוח הניצחון המקובלת בציבור, באשר זו מונעת מן ההנהגה את העברת מדיניותה התבוסתנית. ולפי התפיסה הזאת, באמת מתרחבת השאלה אשר שאלנו מקודם, לשתיים: לא רק הכיצד מוכנה ההנהגה לכפות את מדיניותה התבוסתנית על העם, בניגוד לרצונו, אלא גם כיצד־זה מצדיקה מטרה שכזאת בעיניה אף להרוס את העם מבחינה רוחנית, כדי להפוך את לבו מן האומץ אל מגמת התבוסה מבפנים?

ב

מין התקוממות נגד המגמה השוררת בציבור, מן הסוג הטכני שתיארנו למעלה, אפשר להבין – באופן כללי ובסתם – לפי הנחות אחדות.⁸ הנחה אחת היא שהצד המתקומם נושא אידאל כלשהו, אשר בו דבק הוא באמונה מוסרית – וכבר היה לעולמים, שבעלי אידאל שכזה עשויים גם שלא

8 עד לקטיעת דבריו יבחן שב"ד ארבע הנחות אפשריות להבנת 'התקוממותה' של ההנהגה נגד הלך־רוחו של הציבור – אך ידחה את כולן; ניתן לשער ששב"ד הניח את עטו באותה נקודה בה עמד לעבור מן ההנחות הדחוייות אל ההסבר המתקבל על הדעת. ◀

לשאול לרצונו המקרי של הדור, אלא פונים הם להגשים את חזונם מכל-מקום, בשמה של האמת המוחלטת.

אולם, לפי הנחה שכזאת אפשר היה לתרץ את ההתקוממות במסיבות שלנו רק לזו היו המגמות הפוכות: לזו הדור היה ביסודו תבוסתני, ולזו היה נמצא שם משהו שהיה מתעקש לכפות אותו דווקא לניצחון לאומי. בהתאם לכך, אף אפשר היה להבין אמנם את הצד האופוזיציוני אצלנו, לזו הוא מצדו היה מתקומם להכשיל את המדיניות התבוסתנית של ההנהגה, בשם העיקרון המוסרי והחינוכי, שיכול אולי עם להפסיד את שטחי מכורתו במלחמה, אך אין עם מוותר על שטחי מכורה למען שלום – ואפילו שלום אמת.

אך אצלנו, כאמור, המגמות הפוכות הן: מה שהנהגה מבקשת לכפות עלינו איננו הישג, כִּי-אם ויתור של כניעה – או במקרה הטוב ביותר, פשרה – אשר כמחציתו של העם איננה רוצה בהם; והרי הדבר, מעצם טבעו, אינו יכול להיות נושא לאידאל מוסרי. גם אותם אנשי ההנהגה שלנו, אשר לבם נהפך להאמין כי שלטוננו בארץ-ישראל אינו אלא כיבוש של איזו "פיליסטין" או "דרום סוריה" או "סיני של מצרים",⁹ ואינו מוסרי – אף הם אינם דורשים להסתלק מן הכול, כִּי-אם רק לחלק את הגזל לאמצע – וממילא משמע, כי לא התנופה המוסרית היא המדירה כאן את השינה מן העיניים ולא היא המקוממת את נפש האנשים [ההם] על העם.

-
- יושם לב לכך שלפרק הראשון נתן שב"ד כותרת, ואילו כאן נרשמה רק האות 'בית'.
 - הסיבה לכך היא שהרגלו של שב"ד היה להציב כותרות לדבריו לאחר שכבר כתב אותם; כך נהג בפרק א', ולכן נותר פרק זה – שלא הושלם – ללא כותרת.
 - 9 • בכתבו 'פיליסטין' כיוון שב"ד כנראה אל צורת השם בערבית הספרותית (אשר יש לבטאו: פילסטין). יצויין כי אדריינוס קיסר היה הראשון שטבע את הכינוי הזה כשמה הרשמי של הארץ. השם הערבי מופיע אמנם בכתביהם של גאוגרפים בימי הביניים, אך רק התנועה הלאומית הפלשתינית – במאה העשרים – הכניסה אותו לשימוש נרחב.
 - הכינוי "דרום סוריה" – אם אין הוא מכוון רק לרמת הגולן – הריהו מורה ברמיזה גם לאידאולוגיה ולמינוח של מפלגת הבעת' (= התחייה) בסוריה, הדוגלת בחזון 'סוריה רכתי' בלב המזרח התיכון, אשר מדינת ישראל חייבת להימחק ולהיכלע בה, כמחוז הדרומי שלה, אשר שמו 'סוריה ג'נוב'יה'.
 - חצי האי סיני הועבר משליטה עותמאנית לשליטה בריטית בפועל בשנת 1906, ומצרים זכתה בו כאשר היתה למלוכה עצמאית בשנת 1922. סימון הגבול בין המעצמות ב-1906, מרפיח לטאבה, הוא שקבע אפוא את הגבול בין מדינת ישראל למצרים.

הנחה אפשרית שנייה היא כי הצד המתקומם מאמין לראות סכנה, אשר הציבור, לפי תומו או בטפשותו, איננו מביין. במקרה שכזה – בין אם האמונה היא נכונה או כוזבת – מכל-מקום נהפכת ההתקוממות להיות, בעיני בעליה, למשימת הצלה, ושוב חוזרים אנו אפוא, על-על-פנים, לביסוס מוסרי.

אולם, האמת במסיבות שלנו היא כי אפילו הקיצוניים ביותר מבין תבוסתנינו אינם מעלים בדעתם לטעון כי ההתקפלות שהם דורשים מתחייבת – בבחינת "יכוף כאגמון ראשו"¹⁰ – כדי להינצל מאיזו סכנה ממשית, המאיימת עלינו, ואשר באופן אחר צפויים אנו להיפגע בה במידה קשה אף יותר. אדרבה. הכול מסכימים שאם נתעקש יכולים אנו להמשיך ולהחזיק בכל השטחים אשר מבקשים כיום להוציא מידנו; ואף יתר-על-כן: אם יבואו להוציאם מידנו בכוח, יכולים אנו להביס את אויבנו ולכפות עליהם שביתת-נשק חדשה בגבולות על-פי תנאינו שלנו, במקום שביתת-הנשק אשר מבקשים כיום מאתנו שנקנה מידם, על-פי תנאיהם שלהם. באופן כזה, ממילא נופלת אפוא גם האפשרות של התקוממות-הצלה, או התקוממות כדי להביא רגיעה ולמנוע הרס ושפיכות-דמים מיותרת, באשר אין שם דרך למניעת התבוסה מעיקרא.

אפשרות שלישית היא כי הצד המתקומם מאמין שהציבור נתקף בשיגעון גדלות ומבזבז את כוחו לריק, באופן שמן הראוי לרסנו ולכוון את מרצו לאפיקים יותר מועילים.

אולם, גם אפשרות זו אינה קיימת במסיבות שלנו. איש אינו טוען כי יש כאן שיגעון גדלות, או אפילו שיגעון מלחמה או כיבושים מבלי יסוד. אדרבה. הכול מסכימים, שאם יש לנו תנופת ניצחונות, אין זו נמשכת על-כל-פנים מתוכנו באופן ספונטני, אלא נלחצת היא מתוכנו על-ידי איומי-השמדה מבחוץ, ואימוץ-כוחנו כדי להתגבר על האיומים הללו איננו חסר אפוא, מכל-מקום – ולפחות – מידה נכבדה של סבירות. על אחת כמה וכמה אם נשים לב כי מן הבחינה של תנופת הניצחונות, או "שיגעון הגדלות", באמת לא היה אצלנו עד כה הבדל בין ההנהגה

10 שב"ד נוקט כאן בלשון קרובה לכתוב בישעיהו נ"ח ה', אך רמיתו מכוונת – אל נכון – ל'משל הקנה' שנמשלו בו ישראל:

כאשר חוזה אחיה השילוני פורענות וגלות לישראל בשל חטאות ירבעם, באמרו (מלכים-א' י"ד ט'): "והקה ה' את ישראל כאשר יגוד הקנה במים, ונתש את ישראל מעל האדמה הטובה הזאת", דורשים חז"ל ('תענית' דף כ' עמוד א') שבקללתו של אחיה טמונה גם ברכה: "מה קנה זה ... אפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו, אין מזיזות אותו ממקומו אלא הולך ובא עמהן; דממו הרוחות – עמד הקנה במקומו".

לציבור. אדרבה: מאז שנתחסלו הפורשים, נראו אצלנו הציבור וההנהגה כאילו נהפכו כביכול לאחד, וכל מעללי-הניצחונות ו"שיגעונות-הגדלות" שביצענו נתבצעו כולם ביוזמתה ובראשותה של אותה הנהגה עצמה, הבאה כיום לרסנם. ראיה נוספת נגד האפשרות הנידונה היא, שאין כאן על-כל-פנים עניין של הטיית מרץ לאפיקים יותר מועילים. אדרבה: הדרך החדשה של ההנהגה רק הביאה עד כה את העם להשחתה איומה של אוצרותיו, לשיתוק מפעליו, למצבי-רוח של יאוש ולרפיון-ידיים מעמיק והולך.

אפשרות רביעית שנותרה היא, שהצד המתקומם הריהו פשוט בעל אינטרסים פרטיים, המנוגדים לעניין הציבור, או שהוא אפילו שָׁכּוּר במכוון בשירותם של זרים – והאמת ניתנה להיאמר כי במסיבות שלנו נראית ההנהגה, כאילו השכירות בשירותם של זרים היתה אמנם מסגרת-התפקוד ההולמת ביותר את דרך-פעילותה. אולם, שני הפתרונות הללו גם יחד חסרים אצלנו את הרקע ההיסטורי והסוציולוגי הנחוץ, כדי שיוכלו להתקבל על הדעת – ויכולים אנו לסלקם ללא עיון נוסף. במציאות שלנו, אם יש הסבר – הרי זה מוכרח דווקא להיות פטריטי¹¹

מועד כתיבה משוער: שבט תשל"ד

(לעניין קביעת המועד – שוב וראה את הערה 7, לעיל בעמ' 660).

11 בתחילתה של פסקה חדשה – וממש באמצע המשפט – משך שב"ד את ידו, ולא שב להמשיך בכתיבתו. המשפט הקטוע נותר אפוא סתום, אך ניתן להאירו ממקום אחר, ואז תובן כוונתו, לאמור: דווקא הפטריוטיות של ההנהגה – כאשר היא משולבת באבדן דרך ובתחושה-עצמית של 'חכמים בעיניהם' – הריהי מובילה למדיניות בוגדנית, ולו-גם שלא מדעת.

הנה המשפט הלקוח מהערה צ"א בספר 'נבואה ומסורת בגאולה' (כרך א' עמ' 397) – משפט שנאמר אגב דיון בנושא אחר: "מלחמת יום הכיפורים, מצדה, נושאת בחופה הסתכמות בוגדנית וציניית של פוליטיקנות פטריוטית אובדת דרך, אשר דברי ימי ישראל לא ידעו כמותה מאז יוסף פלביוס" – אשר סבר בוודאי שטובת האומה דורשת את ההתמסרות מרצון אל חיקה של רומא, ושדרכו-שלו היא אפוא הדרך הראויה להבטחת חייו של העם בהווה, ולרווחתו לעתיד-לבוא.

ומעבר להארתו של המשפט הקטוע, נשוב ונזכיר כי סביר להניח שכל סיבת קטיעתו של חיבורנו זה קשורה אף-היא לסדר כתיבתו של הספר 'נבואה ומסורת בגאולה'. שוב וראה זאת בפתח לנספח זה, כמו-גם בהערה 53 בספר הנ"ל, בכרך א' עמ' 373.

נספח ב'

להערות: 18, 22 (סיפא), 25, ו-44 (סיפא), בעמודים 613, 616, 618, ו-639

מתווך, תוקף, נתקף

מדבריהם של הנרי קיסינג'ר, אנואר סאדאת ומשה דיין
על מלחמת יום הכיפורים

שב"ד כותב בתחילת פרק ג', שכדי לקבוע אם "שיקוליה המדיניים" של ההנהגה היו בבחינת מעשה של פשיעה מכוונת – או אם לאו – נחוצה "חקירה עובדתית מפורטת בדרגה משפטית", וחקירה כזו איננה בטווח אפשרויותיו שלו, (ובוודאי שלא מיד עם תום המלחמה, במועד בו הוא כותב את דבריו).

ניתן לקבוע שעד עצם היום הזה – שלושים ושתיים שנים לאחר המלחמה – לא נערך מחקר ממוקד, רציני ומלא, לבדיקת היתכנותה של טענת הקנוניה המוקדמת. האפשרות הזאת, שהתקיים 'תיאום מלחמה מוסכמת' ברמה כזו או אחרת, אולי באמצעות מתווכים – בין קיסינג'ר לדיין, ואולי אף בין קיסינג'ר לסאדאת – ממשיכה אפוא לרחף בחלל, בלתי מוכחת אך גם בלתי מופרכת, אם כי רק בודדים מחוקרי המלחמה אוחזים בה.¹ ההבנה הרווחת בין החוקרים והכותבים היא שאין כל צורך 'לברוא' עלילות קונספירציה, כי המציאות מסתכמת בכך שהן ישראל והן ארה"ב לקו בעיוורון, נכשלו בהערכת המידע, ולא הסיקו שמלחמה עומדת בפתח על אף האותות הברורים אשר נקלטו על-ידי גורמי המודיעין – בשל צירוף מדהים של שאננות, יוהרה, קיבעון-מחשבה ואטימות. כמו-כן, מקובלת ההבנה שגם אם אמנם היתה למצרים

1 התאוריה הועלתה כבר מיד אחרי המלחמה בידי כמה כותבים, ולאחרונה עוסק בכך 'הפורום לאזורות תחקירי קרבות והפקת לקחים' בראשותו של אורי מילשטיין, כאשר הכותב העיקרי הוא ד"ר מיכאל ברונשטיין (במאמרו שבאתר האינטרנט של הפורום). אליבא דברונשטיין – המציין שמסקנותיו הן בגדר 'ההשערה הסבירה (או: המסבירה) ביותר' – כוללת 'תאוריית הקונספירציה' לא רק את הסכמתו (ובעצם: יוזמתו) של דיין

אפשרות להבין מדבריו של קיסניג'ר שרק במלחמה יזומה הם יוכלו לשנות את המצב לטובתם – הרי הוא, קיסניג'ר, לא־רק שלא התכוון לגרות אותם לפתוח במלחמה, אלא אף הזהיר אותם שלא יתפתו לכך, והיה מופתע אפוא לחלוטין כאשר תקפו הערבים את ישראל.

בנספח קצר זה, בוודאי אין בכוונתי להתייבב ולקבוע עמדה אם היתה שם קנוניה, כזו שחשד שב"ד שהיתה או דומה לה, ואם היתה – מה היה עומקה ורוחבה, מי היו שותפיה, ועוד אשכול שאלות הקשורות לסוגיה. אפילו את שאלת ההיתכנות – בבדיקה אם מצרף העובדות מתיישב עם אפשרות של קנוניה מכוונת ברמה כלשהי, או אם לאו – אותיר כאן כשאלה פתוחה. במילים אחרות: אינני עומס עתה על שכמי את עריכת החקירה אשר כאמור לא נערכה עד הנה, חקירה הדורשת סקירה וניתוח של כל הררי החומר העובדתי והמילולי הידוע לנו כיום על הדיונים שקדמו למלחמה, ועל כל אשר השתלשל ונמשך תוך כדי הלחימה ואחריה.

להתקפה מצרית מוגבלת "להשבת הכבוד", בתיאום עם סאדאת באמצעות קיסניג'ר, אלא מגיעה היא אפילו עד־כדי הבטחה של זה־האחרון לפעול למינויו של דיין לראש ממשלת ישראל (לאחר ימי גולדה), בתמורה להיותו מעין 'סוכן השפעה' של ארה"ב. הבטחה זו מומשה באופן חלקי כמה שנים אחר־כך, באמצעות לחץ אמריקאי על מנחם בגין שימנה את דיין לשר חוץ בממשלתו.

• מלבד האמור לעיל, נצביע על שני ספרים הנוגעים לענייננו – מבלי שהצבעתנו זו תעיד על טיבם:

הספר האחד הוא 'הקשר המרובע' מאת חי דורון, ירושלים תשל"ט; (שמו האמתי של המחבר הוא דורון חפ"מי). זהו ספר קטן ה"מתעד" את הדיונים והמהלכים המדיניים – לרבות אלה שנעשו בחדרי חדרים – ו'ריבוע הקשר' משורטט בין ארה"ב, ברה"מ, מצרים וישראל. ה"תיעוד" נעשה תוך שילוב ושזירה של עובדות ועמדות ידועות, יחד עם השלמתן, כהגיונו ודמיונו של המחבר – כאשר 'קו התפר' בין העובדות המוצקות לבין השלמתן נותר מעורפל.

הספר השני ראה אור לאחרונה, ושמו: 'שיגיון ללא כיפורים' מאת דוד ארבל ואורי נאמן (בהוצאת ידיעות אחרונות, 2005). כאן נפרשת הטענה שאכן לא היתה כל הפתעה, שדיין לא הובל כעיוור אל המלחמה אלא הלך לקראתה בעיניים פקוחות, ולא עשה את הדרוש כדי למנעה פשוט משום שהיה מעוניין בה. ואולם, לדעת המחברים, רצה דיין במלחמה לא כמבוא הכרחי לשיחות שלום, אלא כהזדמנות פז להכות באויבים מכה ניצחת 'אחת ולתמיד', והוא חשש שצעדי הכנה מצדנו – גיוס מילואים, או התקפת מנע – יגרמו לכך שתסוכל ההזדמנות הזאת (וקציר פְרוֹתיה), הן בזירת הקרב הממשי והן בזירה הבין־לאומית.

מלבד החשד הנ"ל, אזכיר גם את סבֶּרְתוֹ של שב"ד האמורה בעמ' 639 בַּפְּסָקָה הפותחת בַּמִּילִים "האפשרות האחת", ש'ההסדר החלקי' מבית מדרשו של דייין, הוא שהיה מלכתחילה מצב־הסיום הרצוי למהלכיה של ההנהגה ערב יום הכיפורים – ושעוד בטרם פרוץ הקרבות כבר היתה כוונת ההנהגה שהתוצאה תהיה קיבועו של קו הגבול עם מצרים ב'מעבר המיתה'. סברה זו הינה אפשרית, גם אם לא התקיים קשר־קנוניה מוקדם בין הצדדים.

אשר על כן – כרישום נלווה לחיבורו של שב"ד – אביא כאן עתה מעין סֶפֶח, אשר בו אצביע על נקודות עיקריות בדבריהם של שלושת 'השחקנים הראשיים' – קיסניג'ר סאדאט ודיין – באשר לַתּוֹבְנוֹת ולמהלכים שקדמו למלחמה, והמשכם לאחר שפרצה, ביחוד בשלבי הלחימה הראשונים.

יֵאמֵר מיד, שבהצבעות אלה לא מוכחת קנוניה מתואמת מראש בין שניים מן השלושה הללו – בוודאי לא בין שלושתם – ומקטעים אחרים בדבריהם של השלושה (קטעים שלא יצוטטו), עולה שלילה מפורשת של 'תאוריית הקשר'. אולם, עם זאת, נחשף כאן דמיון רב בהבנתם של השלושה – דמיון המשתקף בניסוחים כמעט־חופפים – המתייחסים לַמִּלְחָמָה בסיני (בטרם פרצה או מיד אחר־כך) כמלחמה מוגבלת אשר נועדה להפשיר באחת את הקיפאון המדיני, וליצור מצב חדש ו'גמיש' בו ניתן יהיה לחתור לפתרונות מדיניים רצויים. לא זו אף זו: נחשפת גם כוונתם של סאדאט ודיין – הראשון מלכתחילה והשני בדיעבד (אך מיד לאחר ההתקפה) – לסיים את המלחמה בהתייצבות על קו מעברי המיתה והג'די, כאשר קיסניג'ר מַצְדוֹ משתדל לתמרן את הצדדים לכך שהיאבקותם תסתיים בתיקו, מצב בו יזדקקו שניהם ל'שירותיו הטובים'. ברורים אמנם החסרונות של ההסתמכות על דברי 'השחקנים' עצמם – אשר ודאי שקלו היטב מה לכתוב ומה להצניע – אך כבר אמרנו שאין כאן מחקר ביקורתי, ונותר בידנו אפוא היתרון של עדות ישירה.

הנרי קיסניג'ר

שיחות הטלפון של קיסניג'ר במלחמת יום הכיפורים הוקלטו ותומללו. לאחרונה הן ראו אור – בליווי הקדמה וקטעי קישור – בספרו: 'משבר' אשר תורגם לעברית ופורסם בהוצאת 'שלם', ירושלים תשס"ה. הנה קטע מהקדמתו של קיסניג'ר:

"איש לא הבין בתחילה שסאדאט לא כיוון לניצחון, אלא לשינוי בשיווי המשקל במשא־ומתן שרצה לפתוח בו. הוא העריך שהלם המלחמה יאפשר לשני הצדדים – ישראל ומצרים כאחת – להראות גמישות שלא היתה אפשרית כל עוד ישראל ראתה את

עצמה עליונה מבחינה צבאית, בעוד מצרים היתה משותקת בכיזוי לאומי.² אנחנו הגענו בנפרד לאותה מסקנה.”

אמנם הדגשת חמש המילים האחרונות היא שלי (י"ע), אך הנה אמירה מפורשת על זהות השקפות בין סאדאת לקיסינג'ר באשר ל'תפקידה' ו'פרותיה הרצויים של מלחמה בין מצרים לישראל. אל-נכון, מניח קיסינג'ר לקורא להבין ש"אנחנו" – ארה"ב – "הגענו לאותה מסקנה" בעקבות המלחמה, אלא שישנן עוד עובדות נוספות:

שעה אחת בלבד אחרי ההתקפה המצרית, מנהל קיסינג'ר שיחה עם הנשיא ניקסון. הוא חושד אמנם ברוסים שידעו מראש על ההתקפה ו"לא הזהירו אותנו", הוא עצמו נשמע באמת כמופתע, מספר על ההתחייבות הישראלית שלא לפתוח במתקפת מנע, אך מוסיף גם כדברים האלה: "דעתי היא שהבעיה העיקרית היא להביא להפסקת הלחימה, וגם לנצל את ההזדמנות לראות אם אפשר לאכוף הסדר. / ניקסון: כוונתך להסדר דיפלומטי של הבעיה הגדולה יותר (המשבר הכללי במזרח-התיכון)? / קיסינג'ר: נכון. ...". (עמ' 27 בספר).

ועוד זאת: שר החוץ המצרי, מוחמד אל-זיאת, היה בארה"ב עוד קודם שפרצה המלחמה, וביום שישי – ערב יום הכיפורים – הוא נפגש לשיחה עם קיסינג'ר על 'תהליך השלום' המתוכנן. נערכות כמה שיחות טלפוניות בין קיסינג'ר לבינו – בבוקר יום הכיפורים, שוב מיד לאחר ההתקפה המצרית, וכן במוצאי יום הכיפורים.³ קיסינג'ר איננו מביע שום כעס כלפי זיאת, ואיננו גוער בו. אמנם הוא מעריך שיד הישראליים תגבר, אך הוא מבטיח שארה"ב לא תאפשר להם רווחים טריטוריאליים. אמנם הוא מדבר על חזרה ל"סטטוס קו אָנְטָה" – לקווים הקודמים – אך הוא נשמע גם כממשיך בנחת את שיחותיו המדיניות. למחרת יום הכיפורים, שואל זיאת את קיסינג'ר אם כבר קיבל את המכתב החשוב, "העוסק בהמשך חיפושי השלום מצדנו", קיסינג'ר משיב לו שיוכל להיות בטוח בתגובתה החיובית של ארה"ב – והנה סיפורו של המכתב הזה:

2 בספר אחר שכתב קיסינג'ר – *Years of Upheaval* (Boston, Little Brown 1982) – עמוד 460, בקטע מקביל לאמור כאן – הוא מוסיף ומסכם את הנקודה הזאת כך: "מטרתו [של סאדאת], בקיצור, היתה פסיכולוגית ודיפלומטית, הרבה יותר מאשר צבאית".

3 ביום ראשון – למחרת יום הכיפורים – נרשמה מפיו של זיאת התבטאות מעניינת ביותר. בראיון בטלוויזיה הוא נשאל לדעתו, אם יש למצרים סיכוי לזכות בניצחון – וזו היתה תשובתו: "מובן שלא; אין אנו נלחמים למען ניצחון אלא למען צדק". (ראה דיווח על כך בעמודו הראשון של 'מעריב' למחרת היום).

ביום הראשון של המלחמה נוקט סאדאט "צעד חריג ביותר", כהגדרתו של קיסניג'ר, ומעביר אליו "בצינורות הביון" מכתב – בחתימתו של חאפז איסמעיל, יועצו לביטחון לאומי – ובו הבהרה מצרית זו: "איננו מתכוונים להעמיק את ההתנגשויות או להרחיב את העימות"; קרי: אם תמלא ארה"ב את ציפיותינו במישור המדיני, אנו מוכנים לעצור את צבאנו בקווים הנוכחיים, סמוך לתעלה ממזרח. שדר זה הגביר את ביטחונו של קיסניג'ר שארה"ב מסוגלת לשלוט באירועים מבחינה מדינית; הוא איפשר לו להציג – בניגוד לעמיתיו – הערכה זו: "אני מעריך שהוא (סאדאט) יחצה את הסואץ וסתם ישב שם. אני לא חושב שהוא יחדור הלאה". קיסניג'ר משיב לחאפז איסמעיל תשובה שתמציתה היא "שמצרים השיגה את עיקר מטרתה, שום דבר נוסף לא יושג בדרך צבאית", ושארה"ב תפעל "בסיוע לצדדים להגיע ליישוב צודק של הבעיות המטרידות את המזרח התיכון זמן רב כל-כך".

הקשר באמצעות חאפז איסמעיל הינו משמעותי, מכיוון שהאיש נפגש עם קיסניג'ר שלוש פעמים בחורף ובאביב שקדמו למלחמה – כפי שיסופר מיד בסעיף המתייחס לסאדאט – וניתן לראות כאן אפוא מעין 'מימוש' של אותו הגיון-דברים אשר יתואר בסעיף הבא.

(על כל זאת, ראה בספר 'משבר' בעמודים: 12, 14, 62, 84, 91, 92, 93. ראה גם את מאמרו של זאב שיף, 'הקשר הסודי קיסניג'ר-סאדאט' – מאמר המתבסס על ספרו זה של קיסניג'ר – בעיתון 'הארץ' מיום י"ט בחשוון תשס"ה, 3 בנובמבר 2004).

★

לסיום, נזכיר עוד התבטאות מעניינת של קיסניג'ר, כחודש וחצי לאחר תום המלחמה – בחוג סגור של אינטלקטואלים יהודים – אשר בה הרשה לעצמו האיש "להפר" את האיזון ולהעניק את הניצחון, כמעשה שופט במשחק, דווקא לצד הערבי. הנה אלה דבריו: "הישראלים הפסידו במלחמה מבחינה אסטרטגית, אם-כי ניצחו בה מבחינה טקטית. העובדה שהערבים היו מסוגלים להילחם משך שבועה-עשר יום מבלי שצבאותיהם יישרו, נחשבת להם לניצחון. ואכן, יש לראותם כמנצחים במלחמה". (הדברים מובאים בספרו של שלמה נקדימון 'סבירות נמוכה', הוצאת רביבים תשמ"ב, עמ' 243).

אנואר סאדאת

ספרו של אנואר סאדאת, 'סיפור חיי', תורגם לעברית וראה אור בהוצאת עידנים בשנת 1978, זמן קצר לאחר שפורסם באנגלית בארה"ב.

הנה כך מציג סאדאת את הגיון תכניתו הצבאית: "אם נוכל להשיב לנו אפילו עשרה סנטימטר מאדמת סיני (ובכך התכוונתי לדריסת-רגל, פשוט-כמשמעו), ולהתבסס שם באיתן עד שלא יוכל שום כוח עלי אדמות להזיז אותנו, ישתנה המצב כולו – במזרח ובמערב ובכל מקום! ראשית, נגול את החרפה אשר נשאנו מאז 1967; שכן, אם נצלח לסיני ונחזיק באיזה שטח אשר נחזיר לעצמנו, הרי נשיב לנו את הביטחון העצמי שלנו. ... הכרח שתהיה ידנו על העליונה ב-24 השעות הראשונות ללחימה, שכן, אמרתי: 'מי שינצח בעימות הראשון – לבטח ינצח במלחמה כולה'."

לאחר מכן מספר סאדאת על פנייתו של קיסניג'ר אליו לאחר שצבא מצרים צלח את התעלה, בדרישה להפסקת אש וחזרה לעמדות של 6 באוקטובר: "מובן שסירבתי. אנו כבר צלחנו את התעלה וכבשנו את קו בר-לב כולו, ופירוש הדבר היה שהושלם השלב הראשון של המלחמה; עתה היה עלינו להגיע למעברים בסיני [= המיתלה והג'ידין], השלב השני והאחרון". (ההדגשה שלי, י"ע).⁴

ומכאן, לפגישות שנערכו בין קיסניג'ר לבין מיודענו חאפז איסמעיל – יועצו של סאדאת לביטחון לאומי – בחורף ובאביב של שנת 1973. סאדאת מסכם פגישות אלה באכזבה, אך דווקא משום כך יש להתבונן בסיכומיו. הוא מספר שקיסניג'ר אמר לאיסמעיל: "אין אני קורא לסאדאת לשנות את המצב הצבאי, שהרי אם ינסה לעשות זאת, שוב תנחיל לכם ישראל תבוסה", אך עם זאת ישנם גם המשפטים הבאים: "אפשר שתוכלו לשנות את המציאות הקיימת – ובעקבות זאת את גישתנו לפתרון – ואפשר

4 בעניין זה – הסירוב המצרי לקריאתו הראשונה של קיסניג'ר להפסקת אש – ראוי לצטט גם את חסניין הייכל, עורך העיתון 'אל אהרם' הנחשב לביטאון חצי-רשמי של המשטר. הייכל מנמק ומצדיק את הסירוב המצרי להפסקת-אש באותו יום, בהדגישו נקודה אחרת – ובכך הוא תורם להשלמת התמונה. הנה אלה דבריו, כפי שהובאו ב'מעריב' ביום ט"ז בתשרי תשל"ד (12 באוקטובר 1973), עמ' 4: "מצרים הסכימה להפסקת האש שיזמה ארה"ב באוגוסט 1970 – [בתום מלחמת ההתשה] – כדי שתוכל להקים בסיסים של טילים נגד מטוסים בגדה המערבית של תעלת סואץ. דבר זה נעשה, ועתה אין כל הצדקה להניח למשחק זה של 'לא שלום ולא מלחמה' להימשך. מה שדרוש עתה הוא, שלעולם לא נצא מסיני ומרמת הגולן".

שלא תוכלו". וגם זאת: "אתם הצד המובס, ולכן אל לכם לבוא בדרישות שאפשר לקבלן רק מצד מנצחים".

אשר על כן, מסכם סאדאט את המגעים המוקדמים הללו עם קיסינג'ר בשורות הבאות: "כמו שאמרתי תמיד, לא יכלה ארה"ב (כשם שלא יכלה, בעצם, שום מעצמה אחרת) לעשות צעד בטרום ננקוט אנו עצמנו פעולה צבאית לשבירת הקיפאון. בעיקרו של דבר אמר קיסינג'ר לחאפז איסמעיל, שלמרבה הצער לא תוכל ארה"ב לעזור לנו במאומה כל עוד אנחנו הצד המובס וישראל מקיימת בידה את עליונותה".

(המובאות לקוחות מספרו הנ"ל של סאדאט בעמודים: 180, 184, 217, 218).

דומה שאין צורך להאריך בניתוח תובנותיו אלה של סאדאט, הן באשר לעצם יוזמתו הצבאית והן באשר להשפעותיה המקורות במישור היחסים בין מצרים לארה"ב. מאלף הדבר שאת משפטיו הנ"ל של קיסינג'ר – כפי שהביאם סאדאט – נטל עבד אל-ראני גמאסי, רמטכ"ל צבא מצרים, וקבע אותם כמוטו בראש ספר זכרונותיו על 'מלחמת אוקטובר'; (ראה זאת בספרו של איש אמ"ן אביעזר יערי 'בדרך ממרחביה', הוצאת זמורה-ביתן 2003, עמ' 165).

עוד כדאי להוסיף, בשולי ההתייחסות לסאדאט, גם שתי ידיעות עיתונאיות הקשורות לענייננו, אשר מקורן בקהיר – האחת מלפני פרוץ המלחמה והשנייה מיד לאחריה; (ההדגשות דלהלן הן שלי, י"ע):

- פחות משלושה שבועות לפני יום הכיפורים (ביום 21 בספטמבר 1973) הופיעה ידיעה בעיתון הלבנוני 'א-נהאר', ונאמר בה כי "קהיר הודיעה לאישיות פלשתינית בכירה שבקרוב תעשה מצרים פעולה צבאית נרחבת שתכליתה להביא לחצים אמריקאיים על ישראל". גם ידיעה זו, כאחרות, לא הדליקה בחדרי המודיעין את הנורה האדומה בעוצמה מספקת. (ראה: זאב שיף, 'רעידת אדמה באוקטובר', הוצאת זמורה-ביתן-מודן, ת"א תשל"ד, עמ' 23).

- בידיעה השנייה – אשר ננקטת בה במפורש לשון זו של 'שבירת הקיפאון המדיני' – מצוטטת הודעת רדיו קהיר על נכונות מצרים להפסקת-אש: "הצבאות הערביים הוכיחו את כושרם ונכונותם להביא קרבנות בשדה הקרב, והיתה זו הפעולה הגדולה שניפצה את הקיפאון במשבר המזרח תיכוני". ('הארץ' 26 באוקטובר, עמ' 1. שוב וראה גם את אשר הערנו לעיל על ידיעה דומה, יומיים קודם-לכן, באמצע הערה 28 בעמ' 620).

משה דיין

ספרו של דיין 'אבני דרך, אוטוביוגרפיה', יצא בהוצאת דביר בשנת תשל"ז (1977), וכאן נצטט מתוכו – במשולב עם מקורות נוספים.

מעניין לציין שגם דיין התייחס לפגישתו של חאפז איסמעיל עם קיסניגר. לאחר פגישת השניים בווינגטון במאי 1973 – כאשר יצא איסמעיל בידיים ריקות – אמר דיין שעתה "נפתח שלב חדש, שבו רק איום 'ממשי' ב'חידוש מלחמה' יוכל לחולל תזוזה מדינית". (הציטוט הוא מספרו של אלחנן אורן, 'תולדות מלחמת יום הכיפורים' בהוצאת אג"ם תה"ד מחלקת היסטוריה, כרך א' עמ' 408).

לא נגולל כאן את מכלול דבריו ותפקודו של דיין ערב המלחמה, ונציין רק שלפני יום הכיפורים תשל"ד, בכל התבטאויותיו הידועות, לא נמצא אף רמז לפשרות שיהא עלינו לסגת – ולו מטר אחד – אם נותקף. תכניותיו המדיניות של דיין להסדר חלקי' ולנסוגה לקו פנימי כזה או אחר בסיני, נועדו כדי להגיע למצב האופטימלי הרצוי למדינת ישראל – וגם כדי למנוע מלחמה – אך אם בכל-זאת תפרוץ כאן מלחמה, שפע דיין תמיד ביטחון בניצחוננו.

ואז הגיע יום הכיפורים. ביטחוננו הידוע של דיין פג, באחת, ודומה שהמלחמה ערערה אותו לחלוטין, ממש ביום בו פרצה; מיד כאשר הבין את המצב בחזית הדרום הוא החל לדבר על ההכרח להכין קו שני "שיהיה אפשר להחזיק בו ולא להיסוג", כדבריו.⁵ חסידי

5 בעצם, ייתכן שביטחוננו של דיין החל להתערער עוד זמן קצר לפני המלחמה, כאשר נוכח בהיקף הכוחות העצום שריכזה מצרים מול התעלה. בדיון בלשכתו בבוקר יום שישי, ערב יום הכיפורים, עדיין אחז דיין בסירובו לגייס את יחידות המילואים, אך התבטא כי "רק מהמספרים [של קני הארטילריה המצרית] אפשר לקבל שבץ"; (הציטוט לקוח מן הספר שחיבר שלישי של דיין, תא"ל אריה בראון, 'משה דיין במלחמת יום הכיפורים', הוצאת עידנים ת"א תשנ"ג, עמ' 17).

★

אם ישנה אמת בתאוריית הקנוניה המוקדמת, כִּי־אז ניתן אולי לתאר כך – כהסבר אפשרי – את המצב שאליו נקלע דיין, בסבך השיקולים הסותרים אשר הוציאוהו משיווי משקלו:

עד ערב יום הכיפורים הוא סבר שכאשר תבוא ההתקפה המצרית היא תהיה מקומית ו'קטנה', כזו שמותר – ואף רצוי – למדינת ישראל 'לספוג', לאתר ולתחום, כפתיחה

ונושאי-כליו של דיין עתידים לייחס את עמדתו זאת לבהירות-ראייתו ולמהירות בה קלט את המצב הנורא שהתהווה בשטח – אך ייתכנו לכך גם הסברים אחרים. בהופעותיו הפומביות של דיין, ביומיים הראשונים של הלחימה, עדיין לא ניכר השינוי. הוא ידע לומר שניצחוננו יתברר "תוך הימים הקרובים", שניסיונם של המצרים לעבור את התעלה "יגמר ככישלון של אבנטורה (= הרפתקה) מאוד-מאוד מסוכנת בשבילם", וציין שמטרתנו היא "לא רק להדוף אותם לקו שלהם כי-אם לגרום להם אבידות כבדות, כפי יכולתנו". ואולם, בפורומים סגורים הוא דיבר אחרת. כבר בישיבת הממשלה במוצאי יום הכיפורים, הוא קבע שאנו יכולים לעמוד בקו השני, אך לא בקו הראשון, קו התעלה. הדעה בממשלה היתה: להדוף אותם אל מעבר לתעלה, וגם הרמטכ"ל אמר שהדבר יהיה אפשרי בהמשך. "אני אף לא רמזתי על כך", כותב דיין; "להפך, דיברתי על קו שני ועל מלחמה במדבר סיני". (ראה: נאומו הפומבי של דיין במוצאי יום-כיפור – אשר קטעים נרחבים ממנו צוטטו ב'דיעות אחרונות' למחרת היום – ולעומת-זאת: 'אבני דרך' עמ' 581-582).

בבוקר יום א', יום הלחימה השני, לאחר שהרמטכ"ל דוד אלעזר מדווח על החלטתו להעביר את פעילות חיל-האוויר לחזית הצפון, אומר לו דיין: "אני רוצה להציע... להיערך [בסיני] בקו שני... ולא להתעקש על המעוזים... עכשיו הם כבר לא חשובים. אני מציע לא להשקיע כוחות במעוזים, וכן להשקיע בקו ב'". בצהרי אותו יום, מורה דיין לאלוף פיקוד הדרום – כ"חווה דעת מיניסטרילית" – לתחום את השטח שממנו ניסוג.

למשא-ומתן מדיני. עתה – משבאה ההתקפה – הוא פירש את סדר הכוחות המצרי הענקי, כמו-גם את תנופתם הראשונית, כמהלך פתיחה לחדירה מסיבית אל עומק סיני; הבנתו הקודמת – שתהא זו פעולה מוגבלת – התנפצה אפוא באחת, על אף שבאמת נותר סאדאת עקבי בכוונתו להישג קרקעי מוגבל, אם-כי בסדר-כוחות מלא – וצירוף זה הוא שהפגיע ובלבל את דיין. לכן, מנסה עתה האיש (בדרך בלתי ממוקדת) 'למזער נזקים' על-ידי ייצוב "קו שני", ואולי גם, למרות הכול ואיכשהו, להישאר באופן כזה "נאמן" לנכונותו המוקדמת 'לספוג' אחיזה מצרית בשטח כלשהו ממזרח לתעלה. אגב, מעניין לציין שדווקא אריק שרון פיענח נכונה את כוונת המצרים, הן במישור הצבאי והן במישור המדיני. בבוקר היום הרביעי ללחימה (י"ג בתשרי, 9 באוקטובר) התקיים דיון בבונקר הפיקוד באום-חשיבה, בהשתתפות דיין ודוד אלעזר, ואז דרש אריק לעבור לצדה השני של התעלה כדי לחולל שינוי במערכה. בדבריו על המצרים אמר שרון: "אני לא הרגשתי שלמצרים יש רצון לפרוץ, אלא לתפוס קו של עשרה ק"מ, ושיתכנס הפסקת אש; ולא הסדר חלקי שאנחנו עשינו – [רמז להכנייתו המדינית של דיין] – אלא הם עשו". (הדברים מובאים בספרם של רונן ברגמן וגיל מלצר 'מלחמת יום כיפור – זמן אמת', הוצאת משכל, ת"א 2003, עמ' 133).

כך הוא משחזר (בספרו 'אבני דרך' עמ' 597), את דבריו אל שמואל גונן (גורודיש): "בסמכותי להורות, במצב הנוכחי, להכין קו שני ולהחזיק בו ללא נסיגה. ... אם אי אפשר להחזיק בציר החת"ם [= קו ה'תעוזים', כעשרה ק"מ ממזרח לתעלה], צריך להקים את הקו בְּמִצְרֵים (המיתלה והג'ידי)". (הציטוט בראש הפסקה לקוח מספרו של אריה בראון (שהוזכר לעיל בהערה 5), עמוד 94, ונקודות הפסיחה נתונות במקור. הביטוי "חוות דעת מיניסטרילית", מפי דיין, אמור שם בעמ' 98).

אחר הצהריים – בפגישה עם גולדה – ושוב בערבו של אותו יום, בישיבת הממשלה, הציע דיין במפורש לוותר על קו התעלה ולהתייצב בקו מיתלה-ג'ידי, כי הערכתו היתה שלא נוכל "לזרוק את המצרים" ולהחזיר את המצב לקדמותו. "ראש הממשלה והשרים היו מזועזעים מדברי", הוא כותב.⁶ בהעמידו פני מסכן – ובנימה של: 'ראו איך מתגוללים עלי לשוא' – מוסיף דיין ומספר כדברים האלה: "אותה שעה הוטחו נגדי בעניין זה טענות שהשתמע מהן כי בעצם אינני מעוניין שנהדוף את המצרים מן הגדה המזרחית; הרי מאז ומעולם התנגדתי שנשב על קו התעלה וביקשתי שנתרחק ממנה, ולכן אין פלא שאינני להוט עכשיו אחרי פעולה שתכליתה להחזירנו לקו התעלה ואני מעדיף קו ישראלי חדש ליד מִצְרֵי המיתלה, כפי שרציתי כל הזמן". ('אבני דרך', עמ' 599-600; וראה גם בספרו הנ"ל של בראון, עמ' 100).

כעבור יומיים נוספים (ביום ג', 9 באוקטובר) אמר דיין את דבריו אלה גם בפני 'ועדת העורכים', פורום של עורכי העיתונים ובכירי התקשורת: "את המצרים נצליח לבלום, אבל בקווים חדשים ... ספק אם כדאי אף לשקול, היום, את כיבושו מחדש של קו התעלה". גם שומעיו אלה היו מזועזעים מדבריו, ולא נתנו להם שום פרסום. (ראה: 'דדו' מאת חנוך ברטוב, מהדורה מורחבת ומוערת, הוצאת דביר 2002, עמ' 485). את המשך הדברים לא נסקור כאן, ונזכיר רק את אשר הערנו כבר באשר לדיין בהביטו לאחור על פרוץ המלחמה, לעיל בעמ' 618 הערה 25. מלחמת יום הכיפורים כיבתה באחת את הילת האגדה אשר אפפה עד אז את משה דיין. דו"ח ועדת אגרנט לא עסק ב'דרג המדיני' ועל כן לא הוסקו נגד דיין מסקנות אישיות; ואולם, כאשר הרכיב יצחק רבין את ממשלתו – לאחר שממשלת גולדה מאיר התפטרה בשל דו"ח הביניים של הוועדה (פסח תשל"ד, אפריל 1974) – כבר לא נכלל משה דיין בממשלה.

6 עד כמה היתה גולדה מאיר מזועזעת מדבריו, ניתן ללמוד מעדותה של מזכירתה האישית, גב' לוי קידר. לדבריה, 'יצאה גולדה לרגע מחדר הישיבות, ביום א' (למחרת יום כיפור), באמצע הדיון עם דיין וקצינים נוספים. "היא נראתה נורא", מספרת קידר, וכאשר שאלה אותה מה קרה, ענתה לה גולדה: "דיין רוצה לדבר על תנאי כניעה". (עדות זו ניתנה במשרד טלוויזיה – 'שבעה ימים באוקטובר' – אשר הוקרן במוצאי יום הכיפורים תשמ"ח, ארבע-עשרה שנים לאחר המלחמה).

★

חזרתו של דייין לכהן כשר החוץ בממשלתו של מנחם בגין (1977), ועלילותיו באותה תקופה, הינן בבחינת 'המערכה הבאה במחזה' – ולא זהו המקום לדון בה, על אף שקיים קשר מובהק בין 'המערכה הבאה' לבין זו שנסקרה כאן. שב"ד התייחס לבגין ולדיין – עד הסכמי קמפ-דייב (ועד בכלל) – בדברים שכתב סמוך למותו ואשר הובאו בסוף סעיף 2 בפרק י' בספר 'נבואה ומסורת בגאולה' (כרך א'), עמ' 350 ואילך, כמו-גם בחיבורו 'הצעה לא רביזיוניסטית לתנועת הפועלים' (כרך זה), בייחוד מראש עמ' 686 עד כוכבית ההפרדה שבעמ' 691.

